

ఊరస్తు

ఊనుజ్జయజేవాఖ్యకవివరవిరచితే
చంద్రాలాకాఖ్య గ్రంథే
పుష్పిత్సూనాం సుఖబోధాయ
సంతైపతస్య తార్థాలజ్ఞాం లక్షణస్వరూపాదాహ
రణప్రతిపాదకః పశ్చిమమయాఖః

ఊమన్తహిశూరపురీమధ్యవిద్యోతమానదివ్యరత్న
సింహాసనాచూఢ ఊమచ్ఛామరాజేంద్రాశ్రితేన
ధర్తాధికారిచక్రవర్త్యయ్యంగా ర్యేణ
విష్వత్పుస్తకసాహాయ్యాత్సంశోధ్య పరిష్కృత్య
మహిశూరపురీ మధ్యవర్తన్యామ్
విద్యాతరణ్ణిణ్యాఖ్యాయామ్
స్వీయముద్రాక్షరశాలాయామ్
విరూఢపత్సర చైత్రకృష్ణపశ్చిమ్యామ్
ముద్రాపితౌవిజయతేతమామ్
ఇదానీమేతన్తూల్యం రూప్యకలాపశ్చక్రమ్

౧౮౮౯

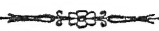

శ్రీరస్తు.

ఐంకృష్టాయపరమాత్మనేనమః.

బుధరంజనీనామకసంగ్రహవ్యాఖ్యానసహిత

చంద్రలోకప్రారంభః

పరస్పరతపస్సంపత్సలాయితపరస్పరౌ ।

ప్రపంచమాతాపితరౌ పాపిందౌజాయాపతీస్తుమః ।

అలంకారేషు బాలానామవగాహనసిద్ధయే ॥ లలితఃక్రియతే తెషాం
లక్ష్మ్యలక్షణసక్రహః ॥ * ॥ ఉపమాయత్రసాదృశ్యలక్ష్మీరుల్లసతిద్వయోః ।
హంసీవ కృష్ణతే కీర్తిక స్వగంగామవగాహతే ॥ ౧ ॥ — ॥

అమరీకబరీధార భ్రమరీముఖరీకృతమ్ - జూరీకరౌతుదురితం
గౌరీచరణపజ్జజమ్ ॥ — ॥ అథార్థాలంకారాణాం మధ్యే ప్రధాన
త్వాత్ప్రకృతముపమానిరూప్యతే - సాచనంయైషతౌద్వవిధా - పూ
ణాణుస్తాచెతి - తతోపమానోపమేయ సాధారణధర్మోపమావాచ
కానాం వతుణాం ప్రయోగే పూణేత్యుచ్యతే తెషామన్యతమాను
పాదానే లుప్తైత తత్ర తావదేకేన శ్లోకేన ఉపమానామన్యై లక్ష
ణోక్తిపూర్వకతాముదాహరతి ॥ ఉపమాయత్రేతి ॥ అత్ర ప్రథమా
ధాం లక్షణం - ద్వితీయాధాముదాహరణం - ఏవముత్తరత్రాపిప్ర
యశః పూర్వాధాం లక్షణం - ఉత్తరాధాం లక్ష్మ్యమిత్యవగత్యం
లక్షణవాక్యం వ్యాఖ్యాయతే - యత్రద్వయోః ప్రసిద్ధోపమానోపమ
యయోసాదృశ్యలక్ష్మీరుల్లసతిసహృదయహృదయాహ్లాదిత్వేన చారుత
రంసాదృశ్య ముద్భూత తయాభాతి - వ్యంగ్యమర్వాదాం వివాస్వప్తం
ప్రకాశత ఇతియత్ - సాఉపమేత్యధ్యాహారేణయోజనా - యత్తదౌ
ర్నిత్యసంబంధాత్ - అథోదాహరణం వ్యాఖ్యాయతే - హేకృష్ణతేత

౨ సవ్యాఖ్యానై-చంద్రాలోకే-ఉపమాలజాగ్రః॥౧॥

వర్ణ్యోపమానధర్మాణామపమానాచకస్య చ | ఏకద్విత్వగ్రామపాదానాద్భి
న్నాల్పప్రాపమాప్తథా ॥ ౧ ॥ తటిద్వారీంచతుల్యాస్యాకర్పూరంతీదృశో

పకీర్తికః హంసీవహం సాక్షనేవస్వగణంగాం ఆకాశగణాం అవగాహ
తేనస్యాం నిశుజ్జితీశ్శతకః-తావత్సవ్యంతం వ్యాప్నోతీతి యావత్ -
అత్ర కీర్తకాహంస్యా సాన్యశ్శస్య స్పష్టత్వాదుపమాలక్షణ సజ్జతిః
అత్రహంసీ ఉపమానంకీర్తికారుప మెయం-స్వగణంగావగాహనం సాధార
ణోధర్మః ఇవశబ్దఉపమానాచకఇతి చతుర్ణామపుష్పపాదానాదీయం
పూర్ణావపమా ॥౧॥—॥అవతారికా॥ అథల్పప్రాపమా..లక్షయతద్యే
దాక సంఖ్యయాపరిచ్ఛినత్తి ॥ వర్ణ్యోపమాన ధర్మా
ణామపమయోపమాన సాధారణధర్మాణాం ఉపమానాచకస్య ఇవశ
బ్దస్య చేత్యేతేహంచతుర్ణాణామధ్యే ఎకస్య ద్వయోస్త్రయోణాంవా
అనుపాదానాదప్రయోగాత్ - భిన్నాసతీల్పప్రాపమాప్తథా ఆప్తవిధా
భవతీశ్శతకః - అయమస్త్రనిపకషకః - ఉపమయోదీనాంచశు
ణాణామధ్యే వాచకస్యవా - ధర్మస్యవాధర్మవాచకయోర్వా - వా
చకౌపమేయయోర్వా - ఉపమానస్యవా - వాచకౌపమానయోర్వా
ధర్మోపమానయోర్వా - ధర్మోపమానవాచకానాంవా - ఉపాదానా
భావే యథాక్రమం - వాచకలుప్తా - ధర్మలుప్తా - ధర్మవాచకలుప్తా -
వాచకౌపమేయలుప్తా-ఉపమానలుప్తా వాచకౌపమానలుప్తా - ధర్మో
పమానలుప్తా - ధర్మోపమానవాచకలుప్తాచేత్యప్తవిధాలుప్తాపమాభవతీ
త్యథకః ౧ ॥ ౨ ॥ తత్రాద్యాంశ్చతురౌభేదాన్ స్తోకేనోదాహరతి ॥
తటిదితి ॥ అస్యాథకః తటిద్వారీ విద్యుదివవీతవణాక - ఇంచతుల్యా
స్యాచాద్రసదృశముఖి - మమదృశోః కర్పూరంతీకర్పూరమివాచరం
తీ - కపూరమివ మదీయనైత్రానందకరీత్యథకః - కాన్త్యాన్తరవ
ధూయంతీశోభయాత్కానం కామవధూమివ ఆనరంతీ ఆత్మనిన్తరవధూ
సౌందర్యం ప్రకటయంతీత్యథకః ఏవంవిధాతీన్వీసుండరీ - రహఃవిజన

మమ | కాన్త్యాస్తరవధూయంతీ దృష్టాతస్మిన్ సమామయా || 3 ||
 యత్తేనామేశనంత్ర లాభోమేయశ్చ తద్రీతిః | తదేతత్కాక తాళి
 స్థలే - మయాదృష్టావిలాకితా - అప్రతిద్యోరీత్యత్ర తటిజః శాశిత్వ
 థే - వివక్షితే సమాసానతి ఇవశబ్దలోపాత్ వాచకలుస్తా - ఆత్మ శటి
 మపమానం గౌరత్వం సాధారణాధర్మః - తస్మిన్ సమేయం - ఏతేషా
 ముపాదానమస్తి - వాచకస్యతునోపాసానం - అతో వాచకలుస్తా -
 ఇందుతుల్యాస్యేత్యత్ర ఇందురుపమానం - తుల్యేతి వాచకశబ్దః ఆస్య
 ముపమేయం - ఏతేషామపాదానమస్తి - కాన్త్యాదినాధారాధర్మస్య
 తునోపాదానం - కాన్త్యాఇందుల్లాస్యేతిప్రయోగాభావాత్ - అతః
 ఇందుతుల్యాస్యేత్యత్ర ధర్మలుస్తా - కర్పూరంతీ గృహీర్తమేర్పత్ర క
 పూరమినావగంతీత్యథే - వివక్షితే క్విపి సతి కర్పూరతన్వోబుప
 మానోపమేయయోరుపాదానమస్తి - సాధారణధర్మవాచకయోస్తు నా
 పాదానం - అతఃకర్పూరంతీత్యత్ర ధర్మవాచకలుస్తా - కాన్త్యాన్తరవిధా
 యంతీత్యత్ర కాన్త్యాఅత్తానం కామవధూమివాచరంతీన్యథే - వివక్షితే
 కృచి సతి స్తరవధూకాంత్యోరుపమాన సాధారణధర్మయోరుపాదా
 నమస్తి - ఉపమేయస్యైత్తనః వాచకస్య ఇవశబ్దస్యను నోపాదా
 నం - అతోత్రవాచకోపమేయలుస్తా ఏవముపమానలోపరహిత శ్చ కన్వ
 రోభేదాః - తటిద్గోరీత్యాదినా-ఉదాహృతాః || 3 || అ || ఇది సము
 పమానలాపసహితాంశ్చతురోభేదానైకనోదాహరిత || యదీతి || త
 త్ర విజనస్థలే - తయాపూర్వోక్తయూతన్వస్యసహ - మేమమ - మేఘ
 నం సంఘటనమితియత్ - తదామేఘమున్నదతః తస్మిన్ సురితస్యచ లా
 భః ప్రాప్తిరితియత్ - అవితర్కితసంభవం అవతర్కితః అవిచారితః
 సంభవోయస్యతత్ - అయస్మిన్ భ్రమిన్ భ్రమణః - తదేతత్ - తన్నేతన
 తత్సూరతలాభరూపం వస్తుకాక తాళియం కాకాగమని తాళపత్రన సదృ
 శం - కాకకృత తాళఫలాపభోగ సదృశంచేత్యథః - మమతన్వస్యస

౪ సవ్యాఖ్యానే-చంద్రాలోకే-ఉపమాలజాగరః ॥౧॥

హసమాగమ ఇతి యత్ తత్కాకాగమనతాశఫలపతన సదృశమితి
సమాసాధికః - మమతస్మిసురతలాభ ఇతి యత్ తత్కాకకృతతా
శఫలోపభోగసదృశమితిచ ప్రత్యయార్థః ఇతీష్య-షః తథాచయ
థాకాకాగమన సమయేతాశఫలపతనం - తథాస్వస్యకృచ్చిద్గమన సమ
యే - దైవాత్తతైవరహసితస్వస్యస్థానమితి స్వగమనం కాకాగమ
నతుల్యం తన్వ్యాఅవస్థానంచ తాశఫలపతన తుల్యమితి ష్యస్ను
తతః - స్వస్యతన్వ్యాశ్చ సమాగమః కాకాగమనతాశ ఫలపతన స
మాగమసదృశ ఇతి ఫలితస్సమాసాధికః - తతః కాకతాశమిన కాక
తాశమితీవాధిక సమాసాత్ ద్వితీయస్త్రిన్నివాళే చప్రత్యయేన
తి - కాకతాళీయమితిరూపం - తథాచ పతనదళితం తాశఫలంయథా
కాకేనోపభుక్తం తథారహితాదశానయుభితహృదయాచ తస్మిన్స్వ
నోపభుక్తైతి చప్రత్యయార్థః పర్యవసన్నః - తతశ్చ స్వస్యతన్వ్యా
నహసంభోగః కాకకృతతాళోపభోగ సదృశఇతి ఫలితార్థః - అ
త్రచప్రత్యయగతాఉపమా-తత్రతస్మిన్సంభోగ ఉపమేయం - అవితర్కి
తసంభవత్వం సాధారణాధమః - ఇవాధికచప్రత్యయ ఉపమా
వాచకః - తేషాం త్రయాణా ముపపాదానమస్తి - తాళోపభోగస్య
తునోపాదానం - అత్ర చప్రత్యయార్థోప మాయాముపమాన లు
ప్తా - సమాసాధోపమాయాంత తస్మిన్సమాగమ రూపస్య ఉపమే
యస్య - అవితర్కితసంభవత్వ రూపసాధారణధర్తస్య చోపాదానమ
స్తి - కాకాగమన తాశఫలపతన సమాగమరూపోపమానస్య ఇవశబ్ద
స్యచ నోపాదానం అతస్సమాసాధోపమాయా ముపమానవాచక
లుప్తా - తదేతత్కాక తాళీయమితి జానీహి హేసఖే ఇతి పాఠే ఉ
భయత్రాపి సాధారణధర్తో నోపాత్తః - తత్పక్షేచప్రత్యయార్థోప
మాయాం ధర్తోపమానలుప్తా - సమాసార్థోపమాయాం ధర్తోపమానవా
చకలుప్తా - మిథిత్వా కాకతాళీయమిత్యత్ర లుప్తాపమాశ్చతప్రఇతి

సవ్యాఖ్యానే-చంద్రావలోకే-అనన్వయః-ఉపమేయోపమాది ౫
 య మవితర్కేతసంభవమ్ ॥ ౪ ॥—॥ ఉపమానోపమేయత్వం యదే
 కస్యైవవస్తునః । ఇందురిందురివశ్రీమా నిత్యాదౌతదనన్వయః ॥ ౫ ॥
 పర్యాయేణద్వయోనైచ్చై దుపమేయోపమామతా । ధర్మోధాభవ

సూక్ష్మదృష్ట్యానుసంధేయం - ఏవం తటిష్ఠారీత్యాదిశ్లోకద్వయేనాప్తవి
 ధాలుప్తాపమాన్యంగృహీతాః ॥ ౪ ॥.....

అథానన్వయ ముదాహరణపూర్వకం లక్షయతి ॥ ఉపమానోప
 మేయత్వమితి ॥ ఇందు రిందురివ శ్రీమానిత్యాదౌతదనన్వయః ॥ ౫ ॥
 నాకారం - సాగరస్సాగరోపమః - రామరావణయోగ్యుద్ధం రామ
 రావణయోరివ ఇత్యాదిసక్రీహః-ఏకస్యైవవస్తునః ఉపమానోపమేయత్వ
 ముపమానోపమేయత్వవర్ణనమితి యత్ - తమపమానోపమేయత్వ
 వర్ణన మనన్వయః - కాన్తిసుత్తపిషయేఇందురైవ ఇందుతుల్యః - నా
 న్యస్తతుల్యాస్తి - ఏవం వైపుల్యవిషయగగనమేవగగనతుల్యం నాన్యత్
 విస్తారవిషయ సాగరపీఠ సాగరతుల్యః నాన్యః ఘోరతాపిషయ రా
 మరావణయుద్ధమేవ రామరావణయుద్ధతుల్యం నాన్యకత్వైకస్యైవ వ
 స్తునః ఉపమానోపమేయత్వవర్ణనాల్లక్షణసంగతిః ॥ లూకేశీద్వయో
 రైవ ఉపమానోపమేయత్వయోగ్యతా ఏకస్యరూపమానోపమేయ
 త్వం నాన్వేతీశ్యనన్వయపదం సాధకం అనన్వయస్యాప్యుధాన్యవర్ణ
 నం సదృశాంతరవ్యవచ్ఛేదేన సర్వోత్కృష్టోద్వ్యోతనాథం అతా
 నానుపవత్తిః ... ..

అ ॥ అధోపమేయోపమాంబక్షయతి ॥ పర్యాయేణైతి ॥ ద్వయో
 ర్నద్యే అన్వేవాన్యతరస్య సాదృశ్యముపవర్ణయా పునరన్యరేణాన్యస్య
 సాదృశ్యవర్ణనం పర్యాయః తేన క్రమేణ ద్వయోరుపమానోపమే
 యయోః తచ్చైత్ ఉపమానోపమేయత్వం యది తదా ఉపమేయోప
 మా మతాకవిసమ్మతా ॥ ఉదాహరతి ॥ ధర్మభితి ॥ హేరాజ్ఞ ధర్మః అ
 రభవ పూర్ణాశ్రీః సమృద్ధస్సౌ ప్రవతే తథార్థోపి ధర్మభవ పూ

౬ సన్యాఖ్యానే-చంద్రాలోకే-ప్రతిపాలచాగ్రః || ౪ ||

పూణాశ్రీ రథోధర్తజనశ్చయి || ౬ || — || ప్రతిపముపమానస్యో
పమేయత్వ ప్రకల్పనమ్ । త్వల్లోచనసమం పద్మం త్వద్వక్త్ర సదృశో
విభుః || ౭ || అన్యోపమేయలాభేన వన్యకాస్యానాదశ్చతత్ । అలం

ణాశ్రీః త్వయి వర్తతే సూణా తాపచయో సర్వోత్కృతృభ్యః తథాద్వీధ
ర్మతుల్యః ఏవముభయవృత్తిరిక్తం తృతీయం, నాస్తీశ్యథః ఆత్మీ ప్ర
థమం అథాధర్మయోరుపమానోపమేయత్వం సాణ్యం త్వా పునర్ధర్మా
థాయోస్తద్వణానాల్లక్షణసంగతిః || ౬ || — | ... ..

అ || ప్రతిపం పంచవిధం || ఉపమానస్యోపమేయశ్చవణానంత్రావ
ణ్యాముపమేయం ప్రకల్ప్య వర్ణ్యతింస్కారవర్ణనం ప్రవర్ణోపమేయలా
భేనావర్ణ్యతిరస్కారవర్ణనం ప్రవర్ణ్యేనసహానన్యస్య సామ్యానిష్పత్తివర్ణ
నం || ఉపమేయలాభేన ఉపమానస్య అనర్థకృత్వవర్ణనం చేతి || చత్రీ ప్రథమం
లక్షయతి || ప్రతిపమితి || ఉపమానస్య చంద్రాదేదపమేయశ్చ ప్రక
ల్పనమితి యత్రప్రతిపమిత్యర్థః లోకే నన్యోన్య ముభాదేరుపమే
యత్వం అవర్ణ్యస్య చంద్రాదేరుపమానత్వమితి మర్యాదా తాముల్లం
ఘ్య పాల్కాలామ్యేన వన్యకాస్త్రేవోపమానత్వం అవన్యకస్య ఉపమే
యత్వమితి కల్పనాదన్వథా ప్రతిపనుజ్ఞా || ఉపాహరతి త్వల్లోచనసమ
మితి హేనుదరి పద్మం త్వల్లోచనసమం భవన్నేత్రతుల్యం తథావిభు
త్వందగః త్వద్వక్త్ర సదృశః భవన్ముఖతుల్యః || ౭ || ... ..

అ || ద్వితీయం లక్షయతి || అన్యేతి || అన్యత్వ తమవమేయంద అ
న్యోపమేయం తస్య లాభేన ప్రాప్త్యా వన్యకస్య ప్రకృశస్య అనాదర
స్తిరస్కారభాగ్యంత తస్ప్రతిపమిత్యర్థః కాన్త్యాదినా అహమేవో
త్కృష్టో ననుచుత్తుల్యాన్యోస్తీత్యభిహానినః ప్రకృశస్య వక్త్రాదేః అ
న్యవస్రకృశం చంద్రాదికముపమేయం పరికల్ప్య తేన ప్రకృశస్య తిర
స్కారభాగ్యంత తదపి ప్రతిపమితి నికరణః ఉపాహరతి || అలమితి ||
హేవక్త్ర హేముఖ తే తవ గర్వేన అహంకారేణ అలం కాన్త్యా మ

సవ్యాఖ్యానెచన్ద్రాగ్రలాకే ప్రతీపాంజాగరః ॥౪॥ శి

గచ్ఛేణతేనక్త్ర కాన్త్యావంద్రాభవాదృశః ॥ ౮ ॥ వణ్యోపమేయ
లాభేన తథాన్యస్యాన్యనాదరః । కక్రౌర్యపరీప్తై హృత్కౌత్సల్యై
స్సంతిహిస్త్రీయః ॥ ౯ ॥ ఎణ్యోనాన్యస్యోపమాయాఅనిష్పత్తిపచశ్చ
తత్ । ముధాపవాదో ముద్గాఢీ త్వన్ముఖాభం కిలాబుజమ్ ॥ ౧౦ ॥

త్తుల్య నాస్తీత గర్వం జహహి కుతః కాన్త్యాశోభయాభవాదృశః
త్వత్తుల్యః చంద్రః విద్యత ఇతి శేషః అత్రాపుష్ప మేయభూతిచంద్రస్యలా
భేన ప్రకృతముఖతరస్కారవణానాల్లక్షణసంగతిః ॥ ౮ ॥ .....

అ ॥ తృతీయంబక్షయతి ॥ వణ్యోతి ॥ వణ్యోంచ తదపమేయం
చ తస్య లాభేన అన్యస్య అవణ్యోస్యానాదరస్తరస్కారోపితథా ॥ ప్ర
తీపమిత్యర్థః అత్యుత్కృష్టగుణతయా అన్యదపమేయమనహమాన
స్య అవణ్యోన్యవణ్యోముపమేయం ప్రదశ్యత్ తరస్కారోపి ప్రతీప
భేదపతేతి నిష్కర్షః ఉదాహరతి ॥ క ఇతి ॥ హేహృత్కౌత్సల్యై తే తవ క్రౌర్య
దర్పః కూరిత్యాగతాగర్వః క్రౌర్యవిషయే మత్తుల్య నాస్తీశ్యభిమా
నః కః కినుర్ధః? కుతః హియస్తాత్కారణాత్ త్వన్ముఖ్యాః క్రౌర్యవిష
యే త్వత్సమాః స్త్రీయస్సంతి త్వత్తుల్యనాం కూరిస్త్రీణాం సంభ
వాదహమేవ కూరి ఇతి వృధాభిమానం మాకృత్యా ఇత్యర్థః అత్ర వ
ర్ణానాం కూరిస్త్రీణాం లాభేన అవణ్యోన్య హృత్కౌత్సల్యై తరస్కారవర్ణ
నాల్లక్షణసంగతిః ॥ ... .. ॥ ౯ ॥

అ ॥ చతుర్థంబక్షయతి ॥ ఎణ్యోనెతి ॥ ఎణ్యోనముఖాదినా
హృత్కౌత్సల్యవణ్యోన్య పక్షాదేః ఉపమాయాః సామ్యగేన్యనిష్పత్తిపచః
హమాన్యాభావవణానంచ తత్ ప్రతీపమిత్యర్థః ఉదాహరతి హే
మద్గాఢీ చారులాచనే ముధాఅసత్యభూతః అపవాదః జనవాదః
త్రశూయిత ఇశేషః కీదృశోపవాద ఇత్యతలహ ॥ త్వదితి ॥ అంబు
జంపక్షత్వన్ముఖాభంకిల కిలెతి వార్తాయాం పద్మంత్వన్ముఖాభమితి
వార్తాశూయిత ఇత్యర్థః ముధేగ్యనేనానిష్పత్తిరుక్తేలక్షణసంగతిః ॥ ౧౦ ॥

౧౮ సవ్యాఖ్యానే-చంద్రాలోకే-రూపకాలజ్ఞా-రః॥౫॥

ప్రతీపముపమానస్య క్రేమథ్యమిమన్వతే । దృష్టంచేద్వదనం త
న్వాన్యః కింపద్వైనకిమిందునా ॥ ౧౧ ॥— విషయ్యభేదతాద్రూప్యర
జ్జనం విషయస్యైత్ । రూపకం తత్త్రిధా ధిక్యన్యూనత్వానుభయో

పంచనుంలక్షయతి ॥ ప్రతీపమితి ॥ ఉపమానస్యసద్భాదేః క్రేమ
థ్యమిమన్వతే ప్రతీపంచన్యంతే ఉపమేయస్యైవ ఉపమానకార్య
కారిత్యాదుపమానం కిమథ్యమితి వణానమపి ప్రతీపమితకవయో
నున్వతే ॥ ఉదాహరతి ॥దృష్టంచేదితి॥ తన్వాన్యః సుందర్యాః వదనం
ముఖదృష్టంచేత్పద్వైనకిం॥ కిం ప్రయోజనం ॥ ఇందునావాపి కిం కిం
ప్రయోజనమిత్యథః తన్వాన్యముఖదర్శనైవ చంద్రాదిదర్శనజని
తనేత్రానందరూపకార్య సంభవాచ్చంద్ర పద్మాదికం కిమథ్య మితి
నిమగ్నః ॥... .. ॥ ౧౧ ॥

॥ అ ॥ అథ స్తోత్రేనైకేన రూపకం లక్షయన్విభజతే ॥ విషయాతి॥
విషయస్యోపమేయస్య విషయ్యభేదరంజనం ఉపమానాభేదరంజనం
తథావిషయస్య ఉపమేయస్య విషయితాద్రూప్యరంజనం ఉపమాన
తాద్రూప్యరంజనంచేతి యత్తద్రూపకం తచ్చాధిక్యన్యూనత్వానుభ
యోక్తిభిః త్రిధా విషయస్యవిషయ్యపేక్షయాధిక్య వణానేన న్యూన
నన్వవణానేన తమభయానుక్త్యాచ తద్వివిధమపి రూపకంప్రత్యేకం
త్రివిధంభవతీత్యథః అయమత్ర నిష్కషః ॥ విషయరూపేణ విషయ
స్యరంజనం రూపకం తచ్చ సంక్షేపతః అభేదరూపకం తాద్రూప్య
రూపకంచేతి ద్వివిధం తత్ర యత్స్వపదేనోపాత్తస్య విషయస్య వి
షయిరూపేణ రంజనం తద్విషయ్యభేదపర్యవసన్నత్వాదభేదరూపకమి
త్యుచ్యతే యచ్చ స్వపదోపాత్తయోః విషయవిషయణో భేదే ప్ర
తీయమానేసత్యైవ విషయిరూపేణ విషయస్య రంజనం తత్ తద్ధర్మా
రూపమాత్రపర్యవసితత్వాత్తాద్రూప్యరూపకమిత్యుచ్యతే తద్వివిధమ
పి విషయ్యపేక్షయా విషయస్యాధికోక్త్యా న్యూనత్వోక్త్యాతమభయా

౨ సవ్యాఖ్యానేదన్ద్రాలోకే-రూపకాలచా-రః ॥౫॥ ౯
 క్తిభిః ॥ ౧౨ ॥ అయంహిధూజకటిసాక్షాత్సేవనదధ్ధాఃపురఃక్షణాత్ ।
 అయమాస్తేవినాశంభుస్తాతీయికాంవిలాచనమ్ ॥ ౧౩ ॥ శంభుస్త్వి
 శ్వపవత్యద్య స్వీకృత్యసమదృష్టితామ్ । అస్యాముఖేందువాలభ్యేనేత్రా
 నుక్త్యాచ ప్రత్యేకం త్రివిధం తథాచ అధికాభేదరూపకం న్యూనా
 భేదరూపకం అనుభయాభేదరూపకంచేతి అభేదరూపకంత్రివిధం అ
 ధికతాద్రాప్యరూపకం న్యూనతాద్రాప్యరూపకం అనుభయతాద్రాప్య
 రూపకంచేతి త్రివిధం తాద్రాప్యరూపకం ఏవంసతి రూపకం షడ్వి
 ధం భవతీతి పర్యవస్యతి ॥ ౧౨ ॥ తత్ర సార్థశ్లోకేనానుభయన్యూ
 నాధికాభేదరూపకాని ఉద్దేశక్రమప్రాతిలామ్యేనోదాహరతి ॥ అ
 యంహీతి ॥ అయం పురోవతీ సాక్షాద్ధూజకటిః శివవీచ స్వయంధూ
 జకటిరేవ భూలోకంరక్షితుంరాజానకస్థితఇత్యర్థః కుతః హియస్తాత్
 యేనపురః శత్రుప్రరాణి క్షణాద్దధ్ధాః అతః పురదాహకత్వాదేవ సా
 క్షాద్ధూజకటిరేవేత్యభేదరంజనాత్ న్యూనాధిక్యయోరవర్ణనాచ్చ అ
 నుభయాభేదరూపకం ॥ అథ న్యూనాభేదరూపకముదాహరతి ॥ అయ
 మితి ॥ తాతీయికాం తృతీయంవిలాచనంనైత్రంవినా శంభురేవా
 యనూస్తేతిష్ఠతి శమ్భురేవాయం ప్రభుస్సక ఉచితఃకింతు అస్యాను
 వస్థాయాం తృతీయలూచనం పరిహృతమితి పూర్వావస్థతోరాజత్వా
 వస్థాయాం న్యూనత్వవర్ణనాచ్చ న్యూనాభేదరూపకం ॥ ౧౩ ॥ అథాధి
 కాభేదరూపకముదాహరతి ॥ శంభురితి ॥ శంభుస్శివవీచ అయం సమ
 దృష్టితా స్వీకృత్య సమదృష్టిస్సన్నిత్యర్థః విశ్వం భూమండలం అప
 తి-రక్షతి కింతు పూర్వావస్థాయాం విషమదృష్టిః ఇదానీం సమదృష్టి
 రిత్యభేదదార్థ్యాల్ పూర్వావస్థాతః రాజత్వావస్థాయాం సమదృష్టి
 స్వీకారేణాధిక్యప్రతిపాదనాచ్చ అధికాభేదరూపకం ॥ అథ తాద్రా
 ప్యరూపకం పూర్వవదుద్దేశప్రాతిలోమ్యేనోదాహరతి ॥ అస్యాఇతి ॥ అ
 స్యాః సుందర్యాః ముఖమేవేందుః చంద్రః తేన నైత్రానంచే లభ్యేస్తా

౧౦   సన్యాఖ్యానేచస్త్రాలోకే-పరిణామాలంకారః ॥౬॥

సందేకిమిందునా ॥ ౧౪ ॥ సాధ్వీయమపరాలక్ష్మీరసుధాసాగరొదితా
అయం కళంకినశ్చంద్రాన్తుఖచంద్రోతిరివ్యతే ॥ ౧౫ ॥ — ॥ పరిణా
మఃక్రియార్థశ్చేద్విషయూవిషయాత్తనా । ప్రసన్నేనదృగ్జ్వేన వీక్షతే

ప్రేతి ఇందునా చంద్రోని కింకింప్రయోజనం ముఖస్యేవ చంద్రా
ర్యకారిత్వాచ్చంద్రో వ్యర్థపవెత్త్యర్థః అత్ర ముఖచంద్రయోద్భేదే
ప్రతీయమానైవ త్యేవ ముఖేందునేతి చంద్రరూపేణ ముఖస్యరంజ
నాదనుభయోక్త్యావ అనుభయతాదూప్యరూపకం ॥ ౧౪ ॥ న్యూనతా
ద్రూప్యరూపకముదాహరతి ॥ సాధ్వీతి ॥ ఇయం పురోవర్తినీ సాధ్వీ
పత్రప్రతా అపరా ద్వితీయా అనుధానాగరొదితానుధాభేరనుత్పన్నా
లక్ష్మీః అపరాలక్ష్మీరితిభేదే ప్రతీయమానేన త్యేవ సాధ్వీయం లక్ష్మీరూ
పత్వరంజనాత్ అనుధానాగరోదితేతి న్యూనత్వప్రతిపాదనాచ్చన్యూ
నతాదూప్యరూపకం అధికతాద్రూప్యరూపకముదాహరతి॥అయమితి॥
అయంపురోవర్తిక ముఖచంద్రః ముఖమేవందుః కళంకినః కళంకిన
హితాద్భంద్రాదతిరివ్యతే అతిశేతే అతిశయతోభవత్యేత్యర్థః అత్రప్ర
సిద్ధచంద్రస్తు కళంకి ముఖచంద్రస్తు నిష్కళంకఇతి విషయ్యపేక్ష
యా వర్ణ్యస్యాధిక్యవర్ణనాదధికతాద్రూప్యరూపకం ॥ ౧౫ ॥ — ॥
అథపరిణామంలక్షయతి ॥పరిణామఇతి॥ విషయాఉపమానంవిషయాత్
నాఉపమేయాత్తనాఉపమయైశ్వేనేతియావత్క్రియార్థశ్చేత్ ప్రకృత
కార్యార్థస్యాస్మాద్యది పరిణామాలంకారఇత్యర్థః ఇత్ర విషయాప్ర
కృతకార్యోపయోగితేన నిబద్ధస్యక స్వస్వరూపేణ తతాగర్యకరణ
సామర్థ్యాభావాత్ తదర్థముపమేయాత్తతామపేక్షతే తత్ర పరిణా
మాలంకారఇతి నిష్కలక్షణః ॥ఉదాహరతి॥ ప్రసన్నేనేతి ॥ మదిరేమ
తైత్యక్షణే యస్యాస్యాంగనా ప్రసన్నేననిర్మలైవ దృక్లోకాదనమేవఅ
జ్ఞం తేనవీక్షతే స్వకాత్రం పశ్యతీత్యర్థః అత్ర ప్రధానస్య ఉత్తర
పదార్థస్య అజ్ఞప్రవీక్షణ కార్యాన్వయఃపాప్రః సచ పద్ధస్య స్వ

మదిరైక్షణా ॥౧౬॥— ॥ బహుభిర్బహుభోల్లేఖాదేకస్యోల్లేఖశ్చప్రే ।

స్త్రీభిః కామోర్థిభిస్సమగ్రైః కాలశ్శత్రుభిర్రేక్షిణః ॥ ౧౭ ॥ ఏకేన
బహుభోల్లేఖాప్యసౌవిషయభేదతః । గురుర్వచస్యజ్ఞానాయం కీర్తాభీష్ట

రూపేణనసన్న్యనతి అచేతనస్య వీక్షణకర్తృశివసన్న్యవాత్ అతఃస్వవీ
క్షణోపయోగసిద్ధయే పూర్వపదార్థలూచనాత్తనాపరిణామాపేక్షణా
ల్లక్షణసంకతిః అత్ర విషయిణోపిషయాత్తనాపరిణామశత్యన్వర్థసం
క్షా ॥ — ॥ అథోల్లేఖః ॥ నచద్వివిధః ఏకస్యానేత్రేన నేకభాల్లేఖనమా
పః ఏకస్యైకేనైవానేకభోల్లేఖనరూపశ్చైతి తత్రాద్యం లక్షయతి ॥ బ
హుభిరితి ॥ ఏకస్య వస్తునః సౌందర్యోదార్యాద్యనేకధర్మవిశిష్టస్య బ
హుభిరనేత్రైః గ్రహీతృపురుషైః బహుభా కామకల్పతరుత్పాదిబహు
ప్రకారైఃఉల్లేఖాదుద్భూతనామల్లేఖః ఉల్లేఖాభ్యోలంకారః శ్చప్రేతేక
విభిరంగీక్రియతే ॥ ఉదాహరతి ॥ స్త్రీభిరితి ॥ నః సౌందర్యవితరణపరా
క్రమశాలీరాజా స్త్రీభిః కామకీభిః కామో మదనః విక్షి మదనతేస్స
న దృష్టశత్యర్థః తత్సౌందర్యమోహితాభిస్తాభిస్సరతాభిలాషాదయం
కామపవెతి తర్కితశ్చనిమగ్నః తథాథిభిః స్వద్యుః కల్పతరు
రేక్షి కల్పతరుత్పేనదృష్టః తథా వితరణజనితృష్టాపరవశైరథిః భిః
అయం కల్పనృక్షపవేతి తర్కితశ్చత్యర్థః తథా శత్రుభిః కాలవిక్షియ
మత్పేన నిశ్చితశ్చత్యర్థః తదీయతీవప్రశాపజనితభయవరవశైః శత్రు
భిరయమస్తకపవెతి తర్కితశ్చనిమగ్నః అత్ర ఏకపవ సౌందర్యా
దార్యప్రశాపవిష్టారాణా స్త్రీప్రభృతిభిస్సరతాభిలాషాదిహేతు
నా కామత్వాదిబహుప్రకారేరుల్లిఖితశ్చతిలక్షణసంగతిః ॥ ౧౮ ॥
అథ ద్వితీయంలక్షయతి ॥ ఏకేనేతి ॥ అత్ర ఏకస్యైత్యనుషజ్యతే ఏకే
నైవగ్రహీత్రా ఏకస్య వాగ్విశిష్టేమత్త్వధన్నిశ్వాదియక్తస్యరాజ్ఞః
విషయభేదతః వాగ్విశ్వాదివిషయభేదాత్ బహుభా గురుత్వాదిబ
హుప్రకారైరుల్లేఖే ఉద్భూతనసతి అసామన్యైఖాసంకారః ఉదాహరతి

౧౨ నవ్యాఖ్యానేపద్యాలలోకే - స్మృతిమదాద్యలక్షాంశత్రయమ్ ॥ ౧౦ ॥
 శ్మరాననే ॥ ౧౦౫ ॥ — ॥ స్యాత్ స్మృతిభాగ్గింతినందేహైస్తదంకాలం
 కృతిత్రయమ్ । తజ్జ-జంపశ్యతిఃకాంతాముఖంమే గాహతేమనః ॥ ౧౧ ॥
 అయంప్రస్తుతమధుః స్వస్త్వఖంవెత్తిపజ్జ-జం । పజ్జ-జంవాసుధాం
 ॥ గురురితి ॥ యత్ర పకషవ గ్రహీతృపురుషః వాగ్విత్వయశస్విత్వధ
 నివృత్తయక్తం ప్రభుం దృష్టైవముల్లిఖతి ॥ కిమితి ॥ అయంరాజావ
 చసి వాక్యే విషయే గురుః మహా బృహస్పతిశ్చ తథా కీర్తావిషయే
 అజానః శుభ్రః పార్థశ్చ తథా శరాననే ధనుషివిషయే భీష్మఃభయ
 జరః గాంగేయశ్చ అత్ర పకేనైవగ్రహీత్రా పకషవ రాజావాగాదివి
 షయభేదాత్ బహుధా గురుత్వాజ్ఞానత్వభీష్మత్వప్రకారైరుల్లిఖతత్తి
 తి లక్షణసంగతిః ॥ ౧౦౬ ॥ — ॥ అథ స్మృతిమద్యాగ్గింతిమత్సందేహాలం
 కారాణ్ లక్షయన్విభజతే ॥ స్యాదితి ॥ స్మృతిభాగ్గింతినందేహైస్తదం
 కాలం కృతిత్రయం స్మృతిభాగ్గింతినందేహపదాజ్జీతమలంకృతిత్రయం స్యాత్ క్రమేణ
 స్మృతిమాన్యాగ్గింతిమాణా సందేహాత్తితి స్మృత్యాదిపదఘటితానుకమ
 లంకారత్రయం భవతీత్యేర్థః యత్ర కవిసమ్మతసాదృశ్యాన్విషయవిష
 యిణోరన్యతరదర్శనానన్యతరస్మృతి ర్నిబధ్యతే తత్ర స్మృతిమదలం
 కారఇతియానత్ యత్రవిషయే ముఖాదౌ పద్మాదిభిమోనిబధ్యతే త
 త్ర భాగ్గింతిమదలంకాలః యత్ర విషయవిషయిణోస్సాధారణధర్మద
 ర్శనాద్విశేషాదర్శనాచ్చ సందేహానిబధ్యతే తత్ర సందేహాలంకార
 ఇతినివర్తమాః తత్ర ప్రథమముదాహరతి ॥ పజ్జ-జమితి ॥ పంకజం
 పశ్యతిః మే మనః కాంతాముఖం ప్రియావదనం గాహతే స్మరణీశ్యర్థః
 పద్మముఖయోరన్యతరసాదృశ్యాత్ పద్మసందర్శనసతి తత్సదృశం ప్రి
 యాముఖం మయా స్మర్యతత్త్యర్థః అత్ర ముఖసదృశపద్మదర్శనేన త
 త్సదృశస్య ముఖస్య స్మృతివర్ణనాల్లక్షణసంగతిః ॥ ౧౧ ॥ ద్వితీయ
 ముదాహరతి ॥ అయమితి ॥ హేకాంతే ఆయంపురోవర్తిక ప్రమత్తః

సవ్యాఖ్యానే చ ద్వాగ్లాకే-అపహ్నుత్యలఙ్కారః ॥౧౦॥ ౧౩
 శుర్యేత్వస్తాకంతుసనిర్ణయః॥౨౦॥—॥శుద్ధాపహ్నుతిరన్యస్యారోపార్థో
 ధర్మనిహ్నుతః । నాయం సుధాంశుఃకింతర్హి వ్యోమగం గాసరోరుహం ॥
 సవీవయు క్తిపూర్వ శ్చేదువ్యతే హేత్వపహ్నుతః । నేంచ సీవోనినిశ్య
 మధుపః మధుపానపరవశోభ్రమరః త్వస్త్వం కజ్జ-జం వైత్రి అత్ర
 ముఖే పజ్జ-జత్వ' ప్రతిపత్తివణ్-నాద్భింతిమదలంకారః తృతీయ
 ముదాహరతి॥పజ్జ-జమితి॥పజ్జ-జంవా ఉత సుధాంశుశ్చంద్రోవా ఇ
 త్యేనం ప్రకారేణాస్తాకంతు నగణయః అనిశ్చయః పజ్జ-జంవా
 సుధాంశుశ్చేత్వాకారకస్సంశయోభవతీత్యర్థః అత్ర ముఖే పజ్జ-జ
 త్వసుధాంశుత్వకోటికసంజెహనిబంధనాత్సంజేహలఙ్కారః ॥ ౨౦ ॥
 అథాపహ్నుతః ॥ సాచ పద్విధా శుద్ధాపహ్నుతః హేత్వపహ్నుతః
 పర్యంతాపహ్నుతః భ్రాంతాపహ్నుతః ఛేకాపహ్నుతః కైతవాపహ్నుతి
 శ్చైతి ॥శత్ర శుద్ధాపహ్నుతింలక్షయతి ॥శుద్ధాపహ్నుతిరితి॥ అన్యస్యా
 నృకృతధర్మస్యారోపార్థఃఆరోపఫలకోయోధర్మఃహ్నుతఃప్రకృతధర్మా
 పహ్నుతః సా శుద్ధాపహ్నుతః॥యత్రవణ్-నీయే చంద్రాదౌ అవర్ణ్య
 పక్షత్వాద్యారోపార్థః తదీయచంద్రత్వాద్యపహ్నుతః క్రియతే తత్రశు
 ద్ధాపహ్నుతిత్వార్థః॥ఉదాహరతి ॥ నేతి ॥ అయమాకాశే దీప్యమాన్
 సుధాంశుగ్నఛవతీ కింతహి కింతు వ్యోమగణ్ణా సరోరుహం ఆకాశ
 గణ్ణాపద్మం వణ్-నీయే చంద్రే తత్సృశవియన్నదీపుండరీకగతస్యపు
 ణ్డరీకత్వస్యారోపాయ తదీయ చంద్రత్వాపహ్నుతఃక్రియతే అతిశయం
 శుద్ధాపహ్నుతః ॥ ౨౧ ॥ హేగోపహ్నుతింలక్షయతి ॥ స ఇతి ॥ సవీవ
 అన్యస్యారోపార్థః ప్రకృతధర్మనిహ్నుతః యుక్తిపూర్వశ్చేత్ స హే
 తుకోయది తహి హేత్వపహ్నుతిరిత్యవ్యతే యత్ర ప్రకృతధర్మం
 యుక్తిపూర్వకమపహ్నుత్యాన్యధర్మః ఆరోప్యతే తత్ర హేత్వప
 హ్నుతిరితినిష్ప-షణ్ ఉదాహరతి ॥ నేతి ॥ విరహతప్తాయాః కస్యా
 శ్చిత్ స్త్రీయాః చంద్రంప్రత్యుపాలన్భువచనమిదం తీవ్రఃతీవ్రః॥

౧౪ సవ్యాఖ్యానేచద్వాయోకే-అపహ్నుత్యలజ్ఞాః రః ॥౧౦॥

రూస్సింధో రారోయముత్థితః ॥ ౨౨ ॥ అన్యత్రతస్యారోపాఢః ప
ర్యస్తాపహ్నుతిస్తునః । నాయంసుధాంశుకింతహి సుధాంశుఃప్రే
యసీముఖమ్ ॥ ౨౩ ॥ భాగ్నిస్తాపహ్నుతిరన్యస్య శంకాయాం భాగ్ని

యం పరిదృశ్యమానః ఇందుర్నభవతి తీవ్రఇతి హేతుగర్భవశేషాం తీ
ష్ణత్వాదిందుర్నభవతీత్యర్థః తహి సూర్యోన్న్విత్యశ్చఅహ ॥ నేతి ॥ ని
శి రాత్రౌ స్థితఇతిశేషః అయంపరిదృశ్యమానః నేతశ్చాత్సూర్యోనభ
వతీత్యర్థః తహి చంద్రసూర్యప్రతిరిక్తస్సముద్రాదుత్థితోయం కోవాభ
వేదిత్యాశఙ్క్య నిశ్చివోతి ॥ సింధోరితి ॥ అయం పరిదృశ్యమానః తీ
వ్రపదార్థః సింధోస్సముద్రాదుత్థితః ఔర్వః బడబానలపవ సముద్రాదు
త్థితశ్చాన్వేతశ్చాత్తీవ్రత్వాచ్చ బడబాన్నిరేవాయంభవితుమర్హతి న
తు చంద్రసూర్యావిత్యర్థః అత్ర తీవ్రస్వనైశత్వయ క్రిపూర్వకః చం
ద్రత్వాద్యపహ్నవశ్చ బడబానలత్వారోపార్థఇతి భవతి హేత్వపహ్ను
తిః ॥ ౨౨ ॥ అథ పర్యస్తాపహ్నుతింక్షయతి ॥ అన్యత్రేతి ॥ సః క్వది
ద్ధర్మాపహ్ననః అన్యత్ర వణానీయే కాంతాముఖాదౌ తస్యాపహ్నుతభ
ర్మస్యారోపార్థశ్చేత్పర్యస్తాపహ్నుతిరిత్యర్థః యద్వా యః అవణ్య
గతి చంద్రత్వాద్యపహ్ననః అన్యత్రవణానీయేముఖాదౌ తస్యాపహ్ను
త చంద్రత్వాదే రారోపాఢః ఆరోపఫలకోభవతి సతు పర్యస్తాప
హ్నన ఇతియోజనా యత్తదోర్నిత్యసంబంధాత్ ॥ ఉదాహరతి ॥ నె
తి ॥ అయంపరిదృశ్యమానః సుధాంశుః చంద్రోనభవతి కింతహికిం
తు ప్రియసీముఖం కాంతావదనమేవ సుధాంశుః । తన్ముఖదశానంవి
నా పరిదృశ్యమానేందోః ప్రత్యుత్తసంతాపకరత్వాప్నేయసీవ దనద
శానస్యశు నేత్రానందకరశ్చానదమేవ సుధాంశురితిభావః అత్రసు
ధాంశౌ సుధాంశుత్వా పహ్ననశ్చేత్ప్రియభే తద్ధర్మారోపాఢశ్చ
త్పర్యస్తాపహ్నుతిః ॥ ౨౩ ॥ భాగ్నిస్తాపహ్నుతిరితి ॥ అన్యస్య ఇతరజ
నస్య శంకాయాం తత్త్వాజ్ఞానేన అయథాథకవస్తుసంభాంతౌనత్యాం

సవ్యాఖ్యానచంద్రాలూకే-అపహ్నుత్యలజ్జా-రః || ౧౧ || ౧౫
 చారణే | తాపంకరోతిసోత్కంపం జ్వరఃకింనసఖస్తరః || ౨౪ || ఛేకా
 పహ్నుతిరనస్య శంకాతస్తథ్యనిహ్నవే | ప్రజల్పంత్యదేలగ్నః కాంతః
 భ్రాన్తివారణేసతి తత్త్వస్వరూపకథనేన భ్రాన్తివారణకృతే సతిభ్రా
 న్తాపహ్నుతిః కేనచిద్వక్త్రాకించత్సక్రతముద్దిశ్య వృత్తాంతే కథితే
 సతి తస్యాప్రకృతపాధారణ్యాదితరజనస్య శోతుస్తత్సాక్షానాదృద్ధే
 శ్య ఓషయకశజ్జాయాం సత్యావక్త్రాతిత్వకథనేన తద్భ్రాంతివార
 ãకృతేసతి భ్రాన్తాపహ్నవాఖ్యోలజ్జా-రః ఉదాహరతి || తాపమి
 తి || కాచిన్నాయికాస్తరంహనసినిధాయ స్వసఖంప్రతితద్వృత్తాంత
 మాహ || హేసఖ సోత్కంపం సంగాత్ర కమ్పం యథాతథా తాపం
 శరీరసంతాపంకరోత్యుత్పాదయతి తతస్సఖీనాయికాతాత్పర్య మజ్ఞా
 నానా పృచ్ఛతి హేముగ్ధే జ్వరఃకిం భవత్యన్తాపకరః కింజ్వరోభవేత్
 కథయేతి ప్రశ్నః అథనాయికా అజ్ఞానైవోస్తరమాహ || నేతి || జ్వ
 రోనభవతీత్యర్థః కింతు హేసఖ స్తరః తాపంకరోతీత్యనువంగః మ
 త్సన్తాపకారీ మన్తథవన నతు జ్వరగత్యర్థః అత్ర స్తరపదమనుపాదా
 య నాయికయా సామాన్యేన తాపం కరోతీత్యుక్తే తాపస్య జ్వరసా
 ధారణ్యాదకుటిలయా సఖ్యాజ్వరః కిమితి శంకితేనతి నసఖస్తర ఇతి
 నాయికయా సఖీభ్రాన్తిర్నివారితా అతోభ్రాన్తాపహ్నుతిరియం || ౨౪
 అథచ్ఛేకాపహ్నుతీంలక్షయతి || ఛేకాపహ్నుతిరితి || అన్యస్యకోత్య
 జనస్య శంకాతఃవక్త్రభిప్రేతార్థః ఓషయాప్రకాశాత్ శోగిత్రా
 వక్త్రభిప్రేతార్థే పృష్టేసతీత్యర్థః తథ్య నిహ్నవే అయథార్థఃకథ
 న పూర్వకం వక్త్రాన్వాభిప్రేతార్థఃనిహ్నవేకృతే సతిఛేకాహ్ను
 తిః కేన చిత్తగ్రస్తేచిదాత్మజనాయ స్వరహస్యనివేద్యమానెనతి దై
 వాదాగతేన కేనచిత్పరిచితేన యథార్థే పృష్టేసతి స్వరహస్యప్ర
 కాశభీతేన వికగ్ధేన వక్త్రాంతథ్య నివేద్యతథ్య నిరూపానేకృతేసతిఛే
 కాపహ్నుతి రలంకారఇతి నిష్కర్మాః ఉదాహరతి ప్రజల్పన్తితి నా

౧౬ సవ్యాఖ్యానేదస్తాం లోకే-ఉత్పేక్షాలచారః ॥౧౨॥

కింసహినూపురః ॥ ౧౩ ॥ కైతవాపహ్నుతిర్మకౌ వ్యాజాద్యైర్ని
హ్ను తేఃపదైః నిర్ధానిస్తరనారాచాః కాంతాదృక్పాతకైతవాత్ ॥ ౧౪ ॥
సంభావనాస్యాకుత్పేక్షావస్తుహేతుఫలాత్తనా । ఉక్తానుక్తాస్పదా

యికాస్వకాంతం మనసకృత్వా ఆప్తసఖీమద్విశ్వాహ । హేనఖప్రజ
ల్పక్ శబ్దాయమానస్సక్ మత్ప్రదేమదీయపాదేలగ్నః సంగతః అథ
ద్రోవాదాగతా కాచిదనాస్తాతథ్యమేవ పృచ్ఛతి కాంతఃకిమితి ॥ హే
నుదరి ప్రజల్పన్నిత్యాదినాత్వకుక్తః కాంతఃకిం త్వష్టిగ్రియః కింభ
వేతి ప్రశ్నః అథకాంతాస్సగహస్య ప్రకాశభీరుస్సతీతథ్యం నిగూ
హ్య సత్యమావేదయతి ॥ సహీతి ॥ ప్రజల్పన్నిత్యాదినామయోక్తః
కాంతానభవతి కిస్తునూపురః నూపురాభిప్రాయేణ నతువల్లభాభి
ప్రాయేణైతి అత్రస్వప్రియమేవోద్దిశ్యవదన్త్యానాయికయాతమేవ పృ
చ్ఛంతీ మనాస్తాంప్రతి అతథ్యనూపురం నివేద్య తథ్యకాంతనిహ్ను
వాత్ ఛేకాపహ్నుతిర్భవతి ॥ ౧౫ ॥ —॥ కైతవాపహ్నుతిం లక్ష
యతి ॥ కైతవాపహ్నుతి ॥ వ్యాజాద్యైః వ్యాజచ్ఛలకైతవాదిభిః ప
దైర్నిహ్నుతేః ధర్మనిహ్నువస్య వ్యక్తౌసత్వాం స్ఫుటత్యేసతి కైత
వాపహ్నుతిర్మద్యతే యత్ర కవినాకంతతోపహ్నువస్యాభావేపి అ
సత్యత్వ ప్రతిపాదకకైతవాదివదైరేవ ధర్మాపహ్నువః క్రియతే త
త్రకైతవాపహ్నుతిరితి నిష్కర్షణ ఉదాహరతి ॥ నిర్ధాంతీతి ॥ కా
ంతాదృక్పాతకైతవాత్ ప్రియాదృష్టే ప్రసారవ్యాజాత్ స్తరనారాచాః
షుదనబాణవిశేషా ఏవనిర్ధాని లోచనాన్నిగ్గచ్ఛంతీత్యర్థః అస
త్యత్వవాచినాకైతవవదేననేమే కటాయోగ్యనిహ్నువః పృతీయతే అత్ర
వ్యాజాదిమధ్యపతితకైతవపదేనకటాక్షగ్న నిహ్నువస్య వ్యక్తత్వాల్ల
క్షణసంగతిః ॥ ౧౬ ॥ —॥ అథోత్పేక్షాంలక్షయన్ ప్రథమంసంక్ష
పతః త్రిధావిభజతే ॥ సంభావనేతి ॥ వస్తుహేతుఫలాత్తనావస్తాత్త
నాహేత్వాత్తనాఫలాత్తనాచసంభావనాఃవితరాఃఉత్పేక్షాస్సృజ్య

౩ సవ్యాఖ్యానే-చంద్రాలోకే-ఉత్పేక్షాలచారః॥౧౨ ౧౩

ద్యాత్ర సిద్ధాసిద్ధాస్పదేపరే ॥ ౨౭ ॥ ధూమస్తామం తమశ్శంకే కోకి
విరహశుష్కణామ్ । లిమ్పతీవతమోంగాని షషఃతీవాంజనంభః॥౨౮॥

అయమత్రనిషకఃః అన్యధగ్గసంబంధేన హేతునాన్యస్యాన్య
తాదాత్మ్యసంభావనోత్పేక్షేతి సామాన్యలక్షణం సాచకస్యచి
ద్వస్తునావస్త్యంతరతాదాత్మ్యగోచరత్వేన అహేతో హేతుభా
వగోచరత్వేన అఫలస్య ఫలభావగోచరత్వేనచత్రివిధా తత్రా
ద్యాన్యరూపాత్పేక్షా ద్వితీయాహేతుత్పేక్షాత్పతీయాఫలాత్పే
క్షేతి॥ త్రివిధామిమాం పునర్ద్వికథా విభజతే ॥ ఉక్తానుక్తాస్పదేతి ॥
అత్ర త్రివిధానుమధ్యే ఆద్యాన్యరూపాత్పేక్షా ఉక్తానుక్తాస్పదా
ఉక్తానుక్తే ఆస్పదే షషయాన్యస్యాన్య ఉక్తవిషయానుక్తవిషయా
చేతి ద్వివిధేత్యర్థః॥ పరే అవశిష్టహేతుఫలాత్పేక్షే సిద్ధాసిద్ధాస్ప
దే సిద్ధాసిద్ధే ప్రసిద్ధాప్రసిద్ధే ఆస్పదే షషయాన్యయోస్తే సిద్ధవి
షయే అసిద్ధవిషయేచేతిద్వివిధేత్యర్థః ॥ ౨౭ ॥ అ ॥ తథాచ ఉక్తవి
షయాం స్వరూపాత్పేక్షాముదాహరతి ॥ ధూమస్తామమితి ॥ అ
హం తమః-అన్యకారం కోకినాం-చ క్రవాకాంగనానాం, విరహశుష్క
ణాః-విరహానలాః, తేషాం సంబంధినం ధూమస్తామం శంకే, ఇదంతమః
చక్రవాకీవిరహాగ్నిధూమసమూహాఇతి తర్కయామీత్యర్థః॥ అత్ర
సర్వతః ప్రవర్ధమానాంధకారస్య నైల్యగృష్టిప్రతిరొధకత్వాదిధర్మస
మ్బంధం గమ్యమానం నిమత్తీకృత్య తత్సమయే ప్రియవిఘటికాకోకి
హృదయగతప్రజ్వలీవ్యద్విరహానలసంబంధిధూమస్తావతాదాత్మ్య సం
భావనోత్పేక్షా సాచ ధూమస్తామానాత్మకస్య తమసస్తదాత్మతా
గోచరత్వాన్యరూపాత్పేక్షా సాచ తమసాష యస్య ఉక్తత్వాను
క్తవిషయా అథానుక్తవిషయే ద్వే స్వరూపాత్పేక్షే ఉదాహరతి॥
లిమ్పతీవేతి ॥ తమః అంగాని-గాత్రాణి, లిమ్పతీవ-అంగలేపనంకరోతీ
వ, తథా సభాః అంజనం షషఃతీవతమోవ్యాపనం దృష్ట్వావీవముత్పే

౧౮ సవ్యాఖ్యానోచద్వాలోక-ఉత్పేక్షాలంకారః॥౧౨॥

రక్తాతవాంఘ్రిమృదులౌ భువి విత్తేవణాద్భ్రువమ్|త్వన్ముఖభేచ్ఛయా
నూనం పద్మైర్వైరాయతేశశీ ॥ ౨౯ ॥ మధ్యఃకింకుచయోర్ధృత్ప్రై బ

క్షుతే. ఇదంతు తమః కర్మక లేపనమివ నభః కర్మకాంజనపక్షణమి
వేతిచ॥అతః నభః ప్రభృతిభూమిపశ్యంతసకలవస్తుమలినీకరణధర్మస
మ్భవం నిమిత్తీకృత్య తిమోవ్యాపనస్య తమః కర్మక లేపనతాదా
త్త్యోత్పేక్షా. నభఃకర్మకాంజనపక్షణతాదాత్త్యోత్పేక్షాచవర్త
తే. అతః తిమోవ్యాపనరూపవిషయస్యానుపాదానాదిమే అనుపాత్త
విషయే స్వరూపాత్పేక్షై ॥ ౨౮ ॥ సిద్ధవిషయాం హేతూత్పేక్షాము
దాహరతి ॥ రక్తావతి ॥ హేతుందరి మృదులౌ-కొమలౌ, తవాంఘ్రిపా
దౌభువి విత్తేవణాల్ సంచారాల్, రక్త-లోహితౌ భవతః, భ్రువమి
త్యుత్పేక్షాస్యంజకం॥ అత కాంతాపాదయోః లౌహిత్యస్య స్వతస్సి
ద్ధత్వాత్తత్ర విత్తేవణంసహేతుః అతః అహేతుభూతస్య హేతుత్వస
మ్భావనాల్ హేతూత్పేక్షా సాచ విత్తేవణరూపవిషయస్య ప్రసిద్ధ
త్వాల్ సిద్ధవిషయా ॥ అసిద్ధవిషయాం హేతూత్పేక్షాముదాహరతి ॥
త్వదితి ॥ హేకాంతే శశీ-చంద్రః త్వన్ముఖభేచ్ఛయా-త్వన్ముఖసౌంద
ర్యలిప్సయా, పద్మైర్వైరాయతే-పద్మైస్సహ వైరంకరాతిత్యర్థః. అత్రచ
న్ద్రవన్ద్రవిరూధస్య స్వాభావికత్వాల్. తత్ర తన్ముఖకాంతిలిప్సా సహే
తుః అతః అహేతోః హేతుభావవణానాచ్ఛందస్య కాంతాముఖకాం
తిలిప్సయా అప్రసిద్ధత్వాదసిద్ధవిషయా హేతూత్పేక్షా ॥ ౨౯ ॥
సిద్ధవిషయాం ఫలాత్పేక్షాముదాహరతి ॥ మధ్యఃకిం ॥ కశ్చిత్స్వకా
ంతావళిత్రయావరణం కనకదామబంధనత్వే నాధ్యవస్థ్యాత్పేక్షతే
హేకాంతే మధ్యోవలగ్నం కుచయోః ధృత్ప్రై-ధారణాయ కనకదా
మభిః స్వూరజ్జుభిః బద్ధఃకిం? అన్యథాతిసాత్త్వైత్సద్యపవకుచభారా
ద్భంగనాయాదితిభావః అత్ర మధ్యః స్వతపవ కుచౌవహతి నతు కన
కదామబంధనత్వే నాధ్యవస్థితవళిత్రయవేష్టనబలాల్ అతః కనకదామ

సవ్యాఖ్యాన-చంద్రిలోకే-అతిశయోక్త్యలఙ్కారః ॥౧౩॥ ౧౯
 ధ్యేకనకదామభిః । ప్రియోజ్ఞత్వదేవైశ్చం ప్రియంతోయే తప
 స్యతి ॥ ౩౦ ॥ — ॥ రూపకాతిశయోక్తిసాన్నిధ్యగీర్వాణ్యవసానతః ।
 పశ్య సీలోత్పలద్వంద్వాన్నిసరన్తిశితశ్శరః ॥ ౩౧ ॥

బంధనాఫలస్య కుచధారణస్య తస్మిలత్వేనోత్పేక్షణాత్ ఫలాత్పే
 త్నా॥కుచధారణస్య ప్రసన్నత్వాన్నిధవిషయా ॥ అసిద్ధవిషయాం ఫలా
 త్పేక్షాముదాహరతి ॥ ప్రియగతి ॥ అత్ర పద్మస్య జలావస్థానం అం
 భోవాసత్వేన అధ్యవస్య ఉత్పేక్షితే హేకాంతే అజ్ఞం పద్మం త్వ
 త్పదేన త్వత్పాదేనసహ విక్యం సాయుజ్యం ప్రియం ప్రియః భూ
 మ్నాతోయేజలే తపస్యతి తపఃకరోతి అంభోవాసరూపం తపఃకరోతి
 త్యథాః అత్ర పద్మస్య తపస్వైనాధ్యవసితం జలేవస్థానంస్వభావాదేవ
 నతు కామినీపదసాయుజ్యప్రప్రగ్ధం అతోఽఫలస్య కామినీపదసా
 యుజ్యస్య తత్ఫలత్వేనోత్పేక్షణాత్ కామినీపదసాయుజ్యస్య అత్య
 న్తాప్రసన్నత్వాచ్చ అసిద్ధవిషయాఫలాత్పేక్షా ॥ ౩౦ ॥ — ॥ అథాతిశ
 యోక్తిరలఙ్కారః సావనప్రధా రూపకాతిశయోక్తిః భేదకాతిశయో
 క్తిః సంబంధాతిశయోక్తిః అసంబంధాతిశయోక్తిః అక్రమాతిశయో
 క్తిః చపలాతిశయోక్తిః అత్యంతాతిశయోక్తిశ్చేతి తత్రాగ్ర్యా ద్వివిధా
 శుద్ధాసాపహ్నవాచేతి తత్ర శుద్ధాం లక్షయతి ॥ రూపకాతిశయోక్తి
 రితి ॥ నిగీర్ణవిషయనిగరణం కృత్వా అధ్యవసానతః విషయరూపేణవి
 షయస్య నిశ్చయాద్రూపకాతిశయోక్తిసాన్నిధ్యే యత్రోపమేయం ము
 ఖాదిక్ర తద్వాచిముఖాదిపదేనానువాదాదు ఉపమానపద్మాదిపదైరుపా
 దానపూర్వకం పద్మాదిరూపేణావధాన్యతే తత్ర రూపకాతిశయోక్తి
 ర్నామాలఙ్కారఇతనిష్కషణః॥ఉదాహరతి॥పశ్యేతి॥హేసఖినీలోగ్న
 లద్వంద్వాల్కుచలయద్వంద్వాల్ శిశాఃతీక్ష్ణాఃశరఃబాణాఃనిసరన్తిని
 గ్రచ్ఛన్తిపశ్య ఇదమాశ్చర్యంఃలొకయేశ్యర్థః అత్ర కాంతాయాలాచన
 యుగళాత్ కటాక్షాః నిర్గచ్ఛన్తితివక్తవ్యే లాలాచనకటాక్షాణాంతద్వా

౧౦ సవ్యాఖ్యానచంద్రాలోకే-అతిశయోక్త్యలక్షాంసః ॥౧౩॥

యద్యపహ్నుతిగర్భత్వం నైవసాపహ్నవానుతా । త్వయ్యుక్తిమనుధా
రాజకభాగ్భాగపశ్యంతితాంవిధౌ ॥౨౨॥ భేదకాతిశయోక్తిసాన్యత్వ
స్యైవాన్యత్వవర్ణనం । అన్యదేవాన్యగామీభర్తృమన్యధైర్వ్యం మహిపతేః॥
సమృద్ధాతిశయోక్తిసాన్యదయోగేయోగకల్పనమ్ । సాధాగ్రాణి పుర
చివదేవోపాదానంఽనా తదుపమనగ్లాత్పలశరశబ్దాభ్యాముపాదా
నపూర్వకం నీలోత్పలశరత్వేనాభ్యవసానాదియంరూపకాతిశయోక్తిః॥
సాపహ్నవాతిశయోక్తిలక్షయతి ॥ యదీతి ॥ అపహ్నుతిగర్భత్వంయ
దిరూపకాతిశయోక్తేరపహ్నవమతితత్వంచేదిత్యర్థః నైవ రూపకాతిశ
యోక్తిరేవ సాపహ్నవరూపకాతిశయోక్తిరితి కపీనాం మతేత్యర్థః॥
ఉదాహరతి ॥ త్వదితి ॥ హేరాజక త్వయ్యుక్తిమభవదీయమృదువా
క్యోష్యవ సుధాస్థితేతి శేషః త్వదీయమధురవచస్యేవామృతంవర్తతే
నాన్యత్రేత్యర్థః॥ నను చంద్రే సుధాస్తీతిప్రవాచః కథమిన్యతఃఆహ ॥
భాగ్భాగపశ్యంతితాంవిధౌ ॥ భాగ్భాగః అజ్ఞానోపహతాః జనాః విధౌ చంద్రే తాంసు
ధాం పశ్యంతి చంద్రే సుధాస్తీతి వ్యవహారో భగవత్సూక్తిపరమార్థాత్త్యర్థః
సా చంద్రగతా సుధానభవతీత్యపహ్నవగర్భేతిసాపహ్నవా ॥ ౩౨—
॥ అథ భేదకాతిశయోక్తిలక్షయతి ॥ భేదకాతిశయోక్తిరితి॥ తస్యేవ
లొకసిద్ధస్త్రైఃఅన్యత్వవర్ణనమితియత్ సాభేదకాతిశయోక్తిసాన్యదిత్యర్థః
॥ ఉదాహరతి ॥ అన్యదితి ॥ అన్య మహిపతేః గామీభర్తృమన్యదేవలొ
కవిలక్షణమేవతథా ధైర్వ్యమన్యన్యదేవలొకవిలక్షణమేవఅత్ర రాజ
గామీభర్తృధైర్వ్యయోః లొకసాధారణత్వేపి తద్భేదోపనివృత్తిః॥ ౩౩—
॥ సమృద్ధాతిశయోక్తిరితి ॥ అయోగ అసమ్బంధే యోగకల్పనం సమృ
ద్ధవర్ణనమితియత్ సా సమృద్ధాతిశయోక్తిసాన్యత్ ఉదాహరతి ॥ సా
ధాగ్రాణితి ॥ అన్య పురస్య సాధాగ్రాణి రాజకృహశిఖరాణి విధు
మండలం చంద్రమండలం స్పృశంతి తాదృగున్నతాని భవస్తీత్యర్థః
అత్ర సాధాగ్రాణాం విధుమండలస్పృశాసంబంధేపి తత్సమృద్ధోపనివృత్తిః ॥

సవ్యాఖ్యానే-చంద్రాలోకే-అతిశయోక్త్యలంకారః ॥ ౧౩ ॥ ౨౧

సౌఖ్య స్పృశ ని విభవండులమ్ ॥ ౩౪ ॥ — ॥ యోగేష్యయోగోఽ
సమృద్ధాతిశయోక్తిరీష్యతే । త్వయిదాతరిరాజేంద్రస్వర్ణమాన్నాద్రీ
యామహే ॥ ౩౫ ॥ — ॥ అక్రమాతిశయోక్తిస్సాస్వత్సహ త్వే హేతు
కార్యయోః । ఆలింగ నిసమం దేవ జ్యాంశరాశ్చపరాశ్చతే ॥ ౩౬ ॥ చ
పలాతిశయోక్తిస్సాస్వత్సాశ్చే హేతుప్రసక్తజే । యాస్యామీత్సుదితేత
అధానుబంధాతిశయోక్తిం లక్షయతి ॥ యోగేపీతి ॥ యోగేనంబంధే
సత్యపి అయోగోఽసంబంధ వణన మితి యత్ సాఅసంబంధాతిశ
యోక్తిరివ్యతే కథ్యతే ఉదాహరతి ॥ త్వయీతి ॥ హేరాజేంద్ర
సకలపృథ్వీపాలకేంద్రరామచంద్ర త్వయిదాతరివితరణ శాలినిసతి వ
యంస్వద్రుమాణ కల్పవృక్షా నాద్రీయామహే నయాచామహే
భవదీయవితరణైవృష్టే సతి కల్పవృక్షైష్వప్యాదరీనాస్తీత్యర్థః । అత్య
స్వమృగేషేష్వాదరసంబంధేపి తదసంబంధ వణనాదసంబంధాతిశ
యోక్తిః ॥ ౩౫ ॥ అక్రమాతిశయోక్తిం లక్షయతి ॥ అక్రమాతిశయో
క్తిరితి ॥ హేతుకార్యయోగస్సహత్వే యోగపద్యే వణితేనతి అక్ర
మాతిశయోక్తిః కారణపుర్వం కార్యంపరమితి లాకమర్యాదా తా
ముల్లంఘ్యయత్ర కార్య కారణయోరేక కాలత్వం వణ్యతే తత్రాకృ
మాతిశయోక్తిరిత్యర్థః ॥ ఉదాహరతి ॥ ఆలింగీతి ॥ హేదేవరా
మస్వామి తేతవశరాః పరాశ్చత్రవశ్చజ్యోంసమం యుగపదాలిం
గంతి శరవక్షేజ్యో మార్వింశతువక్షేజ్యో భూమిం ఆలింగంతీత్య
ర్థః । అత్ర శరసంధాన రూపకారణస్య పరేషాం భూపతనకార్య
స్యచ పౌర్వావర్తక్రమం విహాయయా పద్యవణనాదక్రమాతిశ
యోక్తిః ॥ ౩౬ ॥ చపలాతిశయోక్తిం లక్షయతి ॥ చపలాతిశయో
క్తిరితి ॥ కార్యేహేతుప్రసక్తజేనతి హేతుప్రసక్తిమాత్రేణ కా
ర్యే జాతేనతి చపలాతిశయోక్తిః యత్ర కారణ భేష్యత్వేవకార్యం
వణ్యతేతత్ర చపలాతిశయోక్తిః ఉదాహరతి ॥ యాస్యామీతి ॥ అహం

౨౨ నవ్యాఖ్యానే చ ద్వైవిధ్యం క-తుల్యయోగి తాలజా రః || ౧౪ ||

స్వాస్య వలయోభవదూర్తికా || ౩౧ || అశ్యంతా తిశయోక్తిస్సాస్యత్వా
రావపర్యవృత్తి క్రమే | అగ్రేమానాగత్యపశ్చా దనునీతాప్రియో
సా || ౩౨ || — || వర్ణ్యానామితరేషాంవాధమేక్యం తుల్యయోగి

యాస్యామిగమిష్యామీతినాయ కేనఉది తేడైక్తేసతతన్వాస్యఃప్రియా యాః
ఉంమికా అంగులీయకం వలయ్యకంకణమభవత్ నాయక ప్రయా
ణ శ్రవణేసతి తత్త్వంవివ భావి విరహవృత్తిసంధానజనిత ఘేదాశ్యం
తకృశాయాః తస్యాః కరే అంగులిపామేసతి ఉర్తికాకంకణ మధూ
దిత్యథః అత్రహేతుధూతస్య నాయకప్రయాణస్య ప్రసంగమాత్మే
ణ తత్కార్యస్య కార్యస్య కార్యముఖేన వణానాచ్చ పలాతిశయో
క్తిః || ౩౩ || అత్యంతాతిశయోక్తింబక్షయతి || అత్యంతాతిశయోక్తిరితి ||
తయోఃకారణకార్యయోః యత్పరావర్యం పూర్వోత్తరభావః తస్య
వృత్తి క్రమే ఉల్లంఘనెసతి అత్యంతాతిశయోక్తిః కారణంపూర్వంకా
ర్యం పరమితి నియమముల్లంఘ్య వైపరీత్యేన కార్యంపూర్వం కారణం
పరమితి యత్ర వణ్యాతే తత్రాత్యంతాతిశయోక్తిస్సాస్యదిత్యథః || ఉ
దాహరణి || అగ్రజ్ఞతి || మానఃప్రణయకౌపః అగ్రేప్రథమమేవ అ
నునయాత్పాగేవేత్యర్థః గతోపస్పతః పశ్చాత్తానత్యాగానంతరం సా
కాంతాప్రియేణ అనునీతా ఉపలాలితా || ౩౪ || — || తుల్యయోగి
తాం లక్షయతి || సాత్రివిధా వణ్యావజ్ఞేయకధర్మాన్వయరూపా
హితాహితవృత్తితౌల్యరూపా ఉత్కృష్టసమీకరణోక్తిరూపాచేతి త
త్రాద్యంబక్షయతి || వణ్యానామితి || వణ్యానాం ప్రకృతానామిత
రేషా మప్రకృతానాంవాధమేక్యంపకధర్మత్వం తుల్యయోగి తేత్య
ర్థః ఇయమపి పునర్ద్వవిధా కేవలప్రకృతగోచరా కేవలాప్రకృత
గోచరాచేతి యత్ర కేవలప్రకృతానామేకధర్మాన్వయః తత్ర కేవ
లప్రకృతగోచరా యత్ర కేవలాప్రకృతానామేక ధర్మాన్వయః త

సవ్యాఖ్యానే-చంద్రాలోకే-తుల్యయోగితాలజ్ఞా-రకః ౨౩

తా । సంకుచ నిసరోజాని స్వైరిణీవదనానిచ ॥ ౩౯ ॥ త్వదంగమార్దవేద్యపై కస్యచిత్తైసభాసతే । మాలతీశశభృల్లేఖా కదళీనాంకతోరతా ॥ ౪౦ ॥ హితాహితేష్వత్తితాల్య మపరాతుల్యయోగితా । ప్రదీయితేపరాభూతి ర్భిత్తశాత్త్రవయోస్త్వయా ॥ ౪౧ ॥ గుణోష్కృష్టై

త్రకేవలాప్రకృతగోచరా ॥ ఉదాహరతి ॥ సంకుచంతీతి ॥ చంద్రోదయప్రస్తానాచ్ఛందోదయఇతి పూరణీయం సరోజానిపద్మాని స్వైరిణీవదనాని జారస్త్రీముఖానిచ సంకుచంతిపద్మైశ్చ సంకోచముకుళనంవదనైశ్చ వైవర్ణ్యం చంద్రోదయస్య స్వచ్ఛయాకాముకస్థానగమనవిరూఢిత్యాల్ అత్రచంద్రోదయవర్ణనప్రస్తానాత్తత్కార్యత్వేన స్వైరిణీముఖ సరోజసంకోచవర్ణనస్య ప్రకృతత్వాద్వర్ణానాం సంకోచక్రియానూప్తేకధర్తాన్వయః అతిః ప్రకృతగోచరా తుల్యయోగితా ॥ ౩౯ ॥ అథ కేవలాప్రకృతగోచరా ముదాహరతి ॥ త్వదితి ॥ హేప్రియైత్వదంగమార్దవేద్యపై సహకస్యవాచితే మాలతీశశభృల్లేఖాకదళీనాం సుమనోలతా చంద్రరేఖారంభాణాం కతోరతాకాతీన్యం సభాసతేనస్ఫురతి త్వద్దేహసాకుమార్యదర్శనాంమాలత్యాదిమాలతీవానాదరూఢవతీత్యర్థః ॥ అతోపమానత్వేన అప్రకృతానాం మాలత్యాదీనాం తిరస్కారరూప్తేకక్రియాన్వయః ॥ ౪౦ ॥ ద్వితీయంబక్షయతి ॥ హితాహితఇతి ॥ హితాహితేమితేగ్రేమితేచైత్యర్థః వృత్తితాల్యం వ్యాపారసామ్యమేకవిధవ్యాపారఇతి యావత్ అపరాత్త్యాతుల్యయోగితా యత్రశత్రుమిత్రీయోర్విషయే ఏకవ్యాపారోవర్ణ్యతే తత్త్రాన్యాతుల్యయోగితేత్యర్థః ॥ ఉదాహరతిప్రదీయతీతి ॥ హేరాజ్ త్వయామిత్రశాత్త్రవయోః సుహృద్విషోర్విషయేమిత్రేభ్యశ్చ శత్రుభ్యశ్చేత్యర్థః పరాభూతిరుష్కృష్టైశ్వర్యంపరాభవశ్చప్రదీయతేవితీర్యతే అతోత్కృష్టభూతిదానస్య పరాభవదానస్యచ జ్ఞేషేణాద్యవసాయాచ్ఛత్రుమిక్రివిషయ పరాభూతిదానరూపవ్యాపారస్తుల్యఇతిబక్షణసంగతిః ॥ ౪౧ ॥ — ॥ తృతీయం బక్షయతి ॥ గుణోష్కృష్టైరి

స్సమీకృత్య వహోన్యాయయోగితా । లోకపాలాయమఃపాశీ శ్రీద
శ్శక్రోభవానపి ॥ ౪౨ ॥ — ॥ వగన్వివర్ణ్యవర్ణ్యానాం ధమైక్యందీప
కమ్బుభాః । మదేనఖాతికలభః ప్రతాపేనమహీపతిః ॥ ౪౩ ॥ త్రివి
ధందీపకావృత్తౌ భవేదావృత్తిదీపకమ్ । వర్తత్యమ్బుదమా లేయః సప్త-

తి ॥ గుణోత్కృష్టైశ్శౌర్యదార్యాది గుణగరిష్టైః సమీకృత్యసమా
నీకృత్యవచః ఉక్తిః అపరాతుల్యయోగితా యత్రనర్ణనీయో రాజా
దిః ఉత్కృష్టగుణైరింద్రాదిభిస్సహధర్మతః సమానీకృత్యవర్ణ్యతే త
ప్రాన్యాయయోగితేర్థః ॥ ఉదాహరతి లోకపాలభాతి హే ప్రభోయ
మఃఅన్తఃకఃపాశీనరుణఃశ్రీదశకుబేరః శక్రః ఇంద్రః భవానపిత్వఞ్చలూక
పాలవత్సామ్యేనైవలోకం పాలయసీత్యర్థః అతోత్కృష్టైశ్శౌర్యాది
భిః ప్రభోగ్లోకపాలత్వేన సమీకృత్యవర్ణనాతుల్యయోగితా ॥ ౪౨ ॥
అథ దీపకం లక్షయతి ॥ వదంతీతి ॥ వర్ణ్యవర్ణ్యానాం ప్రకృతాప్ర
కృతానాం ధమైక్యం ఏకధర్మాన్వయం దీపకంబుధాః వదన్తి దీపక
మితి సహృదయాః కథయంతీత్యర్థః ॥ ఉదాహరతి ॥ మదేనైతి ॥ మదే
నకలభః గజపాతః భాతిశోభతే మహీపతిః రాజా ప్రతాపేనశౌర్యే
ణభాతి అత్రవర్ణ్యోరాజా అవర్ణ్యకలభః ఉభయోరపి భాతితి శోభా
యాప్తేక ధర్మాన్వయః తేన ఉభయోస్సాదృశ్యం గమ్యతే అత్ర దీపక
పదేనైకత్రదీపక ధర్మాన్వయాదీపకమిత్యన్వర్థసంజ్ఞా ॥ ౪౩ ॥ — ॥ ఆ
వృత్తిదీపకం లక్షయన్ విభజతే ॥ త్రివిధమితి ॥ దీపస్య అనేకౌపకా
రకత్వాద్దీపస్థానీయస్య పదస్యవా ఆర్థస్యవా పదార్థయోరుభయోర్వా
ఆవృత్తాసత్యాం క్రమేణపదావృత్తిదీపకమథావృత్తిదీపకం శబ్దార్థోభ
యావృత్తిదీపకం యేతి త్రివిధమావృత్తి దీపకం భవేదిత్యర్థః తత్రాద్య
ముదాహరతి ॥ వర్ణతీతి ॥ వర్ణానమయే విరహతప్తాకాచిత్కాంచదా
హ ॥ ఇయం పురోవర్తినీ అమృతమాలామేఘపక్షిః : వషాతివ
షాం ముంచతీత్యర్థః ఏషావర్తమానాశర్వరీరాత్రి శ్చవషాతివషాన్సు

౪ సవ్యాఖ్యానేదన్ద్రాలోకే-ప్రతివస్తూపమా॥౧౭॥ ౨౫

త్యేషావశస్వరీ ॥ ౪౪ ॥ ఉ స్తీలన్తికదమ్బాని స్ఫుటన్తికుటజొడ్లమాః ।
 మాద్యన్తిచాతకాస్తృప్తా మాద్యన్తిచళిఖావళాః ॥ ౪౫ ॥ — వాక్యయో
 రేకసామాన్యే ప్రతివస్తూపమామతా । తాపేనభాజితేసూరశ్శూర
 వశ్శూర ఇవావరతి విహతప్తానాం రాత్రానిద్రాభావాచ్చిరకాతే
 నాపితదనపగమాద్రాత్రిస్సంవత్సరపౌర్యాభవతిత్యథః । అత్రవర్ష
 తిత్యేకం పదంవాక్యద్వయే వర్తతే అర్ధస్యభిన్నత్వాత్ పదావృత్తిదీ
 పకం ॥ ౪౪ ॥ ద్వితీయముదాహరతి ॥ ఉ స్తీలంతీతి ॥ కదంబానికదంబ
 కుసుమాని ఉ స్తీలం తివికసంతి తథాకుటజొడ్లమాః గిరిమల్లికాః స్ఫు
 టాతివికసన్తి శబ్దయోఃభేదేన వికాసరూపాథఃస్య ఏకత్వాత్తస్యావృ
 త్తత్యేన ఇదమథావృత్తిదీపకం ॥ తృతీయముదాహరతి ॥ మాద్యన్తితి
 చాతకాః తృప్తాః॥ తరాశపవమేఘాదక పానెనసంతుప్తాస్సంతఃమా
 ద్యన్తిసుదంగచ్ఛన్తి తథాళిఖావళాః మయా రాశ్చనాద్యన్తి అత్ర
 మదపాగ్నిరూపస్య అర్ధస్యమాద్యంతీతి పదస్య ఉభయస్యాప్యావృత్త
 త్వాదుభయావృత్తిదీపకమ్ ॥ ౪౫ ॥ అథ ప్రతివస్తూపమాం లక్షయ
 తి ॥ వాక్యయోఃఉపమానోపమేయవాక్యయోః ఏకసామాన్యే ఏకసా
 మాన్యధర్మస్యాన్వయేనతి ప్రతివస్తూపమామతా ఇష్టాయత్రోప
 మానోపమేయ పదఘటితవాక్యయోరేవ సాధారణధర్మః పృథగ్నీర్ది
 శ్యతే శబ్దభేదేన ప్రతిపాద్యతేతత్రప్రతివస్తూపమేత్యర్థః ఉదాహర
 తి॥ తాపేనెతి॥ సూరస్సూర్యః తాపేనాతపేనభాజితేప్రకాశతేసూరః
 వీరపురుషః చాపేనధనుషారాజతేప్రకాశతేతేన ఉభయోస్సామ్యో
 గమ్యతేసూరఉపమానం సూరఉపమేయం తస్మిన్విపాదకవాక్యయోరే
 కః ప్రకాశనరూపస్సాధారణధర్మః రాజతేభాజితేఇతి భిన్నపదా
 భ్యాం నిర్దిశ్యతఇతి ప్రతివస్తూపమా ప్రతివస్తుప్రతివాక్యార్థంఉపమా
 సాధారణధర్మః యస్యాస్సామితిప్రస్తుతైరన్వర్థనంజ్ఞా ॥ ౪౬ ॥ —

౬౬ చంద్రాలోకే - దృష్టాంతః ॥ ౧౮ ॥ నిదర్శనా ॥ ౧౯ ॥

శ్చాపేనరాజతే ॥ ౪౬ ॥ — ॥ చేద్బింబప్రసవంబత్వం దృష్టాంతస్తదలంకృ
తిః । త్వమేవకీర్తిమానాజన్మిధురేవహికాన్తిమాన్ ॥ ౪౭ ॥ — ॥ వాక్యార్థ
భయోస్సద్భవయోరైక్యారోపాదర్శనా । యద్దాతుస్సామ్యతాసే
యం పూర్ణేందోరకళంకతా ॥ ౪౮ ॥ పదార్థవృత్తిమప్యేకేవదంత్య

అథదృష్టాంతాలక్షయతి ॥ చేదితి ॥ అత్రవాక్యయోరిత్యనుషశ్యతే ॥ వాక్య
యోఃబింబప్రతిబింబత్వం యేత్ వస్తుతో భిన్నత్వేపిసాదృశ్యాదభిన్న
యోస్సామ్యధర్మత్వేన పృథగ్వాక్యద్వయేన యైకోయదితత్తద్విదృ
ష్టాంతాలంకృతిరిత్యర్థః ॥ యత్రవాక్యద్వయేభిన్నావేవధర్మే బింబప్రతిబి
ంబభావేన పథజ్ఞేదితప్రాత్రదృష్టాంతాలంకారగతి నిష్కషణః ॥ ఉదా
హరతి ॥ త్వమితి ॥ సేరాజత్వమేవకీర్తిమాన్ విధుశ్చంద్రపవ కాన్తి
మాన్ అత్రోపమేయభూతో రాజా ఉపమానభూతోవిధుః తద్వా
క్యయోర్భిన్నయోరపికీర్తికాంతోర్భిన్నాదృశ్యాదభిన్నయోస్సామ్యధ
ర్మత్వేన పదభేదేన సర్వేశాద్దృష్టాంతాలంకారః ॥ ౪౭ ॥ — ॥
అథనిదర్శనా ॥ సాచ త్రివిధావాక్యార్థవృత్తినిదర్శనాపదార్థవృత్తినిదర్శ
నానదనదర్థభాధనరూపాచేతి ॥ తత్రాద్యాంలక్షయతి ॥ వాక్యార్థయోరితి ॥
సద్భవయోర్వాక్యార్థయోరైక్యారోపః అభేదారోపగతి యత్ సాని
దర్శనైత్యర్థః ॥ ఉదాహరతి ॥ యనితి ॥ దాతుర్వితరణశీలస్య సామ్య
తాఅపరుషత్వమితియత్ సేయం సామ్యతాపూర్ణేందోః రాకాచం
ద్రస్య అకళంక తాకళంక రాహిత్యం యథా పూర్ణేందోరకళంకత్వ మ
సంభావితం తథాదాతురపి సామ్యతాఅసంభావితా ॥ యోదానశీలః త
స్య వినయసంపత్తిమర్లభేతి యావత్ ఇదంచ ధనలీప్సయా దాతా
రు ప్రతిగత్వా స్తన్నాక్షిపతిసతి నిర్విణ్ణస్య యాచకస్యవచనం ॥ అత్ర
దాతృసామ్యత్వ పూర్ణేందుకళంకవిధురత్వయోః వాక్యార్థయోర్యత
చ్ఛబ్దాభ్యామైక్యారోపాచియం వాక్యార్థవృత్తినిదర్శనా ॥ ౪౮ ॥ ద్వి
తీయాంలక్షయతి ॥ పదార్థవృత్తిమితి ॥ ఏకే కేచిదాలంకారికాః ప

న్యాయం నిదర్శనం । త్వన్నేత్రయుగళంధతై లీలాంబుజస్తనోః॥
అపరాంబోధనంప్రామాః క్రియయా సత్సర్గయోః నశ్యేద్రాజవిరో
ధీతి ఖీణంబంద్రోదయతమః ॥ ౫౦ ॥ ఉదయస్సేవసవితా పద్మేష్వ

దార్ధవృత్తిమపి నిదర్శనా మన్యాంనదన్తి యత్రాన్యస్థిక్ పదార్థేస్యధ
ర్తస్య ఆరోహోవన్యోకతే సాపదార్ధవృత్తి నిదర్శనేత్కర్థః ॥ ఉదాహర
తి ॥ త్వదితి॥ హేకాంతే త్వన్నేత్రయుగళం నీలాంబుజస్తనోః నీలా
బ్జయోః లీలాం విలాసంధతై అత్రాన్యధర్తస్య లీలాహావస్య అన్యస్థిక్
నయనయుగళే అసంభవతోప స్థితివర్ణనాదియం పదార్ధవృత్తినిదర్శ
నా ॥ ౪౯ ॥ తృతీయాంలక్షయతి ॥ అపరామితి ॥ యస్మిన్ విత్క్రియాపి
శిష్టస్య కస్యచిదర్థస్య క్రియయా అపస్యనర్థయోగసదర్థస్యపదార్థస్యవా
బోధనం సంజ్ఞాపనమితియత్ తదపరానిదర్శనాపేక్షే ఆహుః అయ
మత్రనిష్కషః యోః కశ్చిదర్థః కాం విత్క్రియాం కుగ్గ్వా సకృత్తియా
క్రియయా దృష్టాన్తభూతయాపరాస్పృశితీతసంతంసంతంవా ఆర్థంజ్ఞా
పయం త్వన్నీబద్ధశ్చేత్తద్బోధన మప్యన్యాయం నిదర్శనానుస్యే మన్యంతే
తథాచ అసదర్థబోధనరూపా సదర్థబోధనరూపాచేతి నివచితా ॥ త
త్రాద్యాముదాహరతి ॥ నశ్యేదితి ॥ బంద్రోదయే తమః రాజవిరోధి
నశ్యేత్ నాశంప్రాప్నుయాదితి బోధయదేవక్షీణం నష్టమసాదిత్య
క్షరార్థః బోధయదిత్యుచ్యతే నైవగమ్యమానత్వాదప్రయోగః అయమ
థః రాజ్ఞానందేహ సహవిరోధితమః స్వయంక్షీణంసత్ స్వనాశ
క్రియయా దృష్టాన్తభూతయాకోప్యహమిన రాజవిరోధీచేత్ నశ్యేదితి
పరాస్పృశ్యనర్థపర్యవసాయి నమార్థంజ్ఞాపయత్సదేవనష్టమభూదితి తత్ర
రాజవిరోధేన నాశవిశిష్టస్య తమనః స్వనాశక్రియయాపరాస్పృశిగా
జవిరోధ్యేవం నశ్యేదితి అసగర్థబోధకత్వ వణనాదియమసదర్థబో
ధన రూపానిదర్శనా ॥ ౫౦ ॥ అథద్వితీయామేకశ్లోకేనోదాహరతి ॥
ఉదయన్నితి ॥ సవితా సూర్యః ఉదయక ప్రాదుర్భవక అభ్యుదయం

౨౮ చంద్రాలాక - వ్యతిరేకః ॥ ౨౦ ॥ సహాక్షిః ॥ ౨౧ ॥

ర్వయతిశ్రియమ్ । విభావయంత్యమృద్ధీనాం ఫలం సుహృదనుగ్రహమ్ ॥
 వ్యతిరోకో విశేషశ్చేషః పమేయోపమానయోః । శైలా ఇవోన్నతాస్సం
 తః కింతు ప్రకృతికొమలాః ॥ ౫౨ ॥ — సహాక్షిస్సహభావశ్చే చాప్స
 తేజనరంజనః । దిగంతచుగళస్త్య క్షీర్తిః ప్రత్యర్థిభిస్సహ ॥ ౫౩ ॥

గచ్ఛ త్సన్నైవ సమృద్ధీనాం సమ్మదాం సుహృదనుగ్రహం ఫలం విభా
 వయన్ పరాస్పృతిబాధయన్ పద్మేషు శ్రియంకాన్తిం సమృద్ధిం చ త
 ర్వయతిదదాతి అయమర్థః సవితాస్వస్వోదయ సమయవీవ పద్మేషుల
 క్షీం విదధానస్స తయాలక్ష్మ్యాధానక్రియయా సమృద్ధీనాం సుహృద
 నుగ్రహ ఏవముఖ్యం ఫలం అన్యోపి స్వోదయకాలపివస్వ సుహృద్భ్యః
 అహమివ సమృద్ధిందద్యాదితి పరాస్పృతిశ్చైయస్కరమర్థంబాధయ
 న్నివ నిబంధయతి ఇయం సదర్థ బోధనరూపానిదర్శనా ॥ ౫౧ ॥ —
 అథ వ్యతిరేకం లక్షయతి ॥ వ్యతిరేకఇతి ॥ ఉపమేయోపమానయోఃవి
 శేషః వైలక్షణ్యం వణితం చెదయం వ్యతిరేక ఇశ్యతః అయంప్రిప్ర
 తారః ఉపమేయాధిక్యవర్యవసాయీ ఉపమేయన్యూనత్వ పర్యవసా
 యీ అనుభయపర్యవసాయీచేతి ॥ తత్రాద్యముదాహరతి ॥ శైలా
 ఇతి ॥ సంతః సత్పురుషాః శైలాః పర్వతా ఇవోన్నతాః కింతు ప్రకృ
 త్యాకొమలాః శైలాస్తుప్రకృతికఠినా ఇతిభావః అత్రోపమాన శైలా
 పెత్తయా ప్రకృతి కోమలత్వేన సతామాధిక్య వణనా దయ
 ముపమేయాధిక్య పర్యవసాయీవ్యతిరేకః ఏవమన్యత్రా పూహానీ
 యమ్ ॥ ౫౨ ॥ — ॥ సహాక్షిం లక్షయతి ॥ సహాక్షిరితి ॥ జ
 నరంజనః లాకానందకరః సహభావః సాహిత్యంభాసతే చేత్సహా
 క్షిర్నామాలతాకరఇతినిష్కషణియత్ర సహృదయహృదయాన్లోదక
 రః కస్యచిత్తేనచిత్సహభావః వణ్యతే తత్రసహాక్షిః జనరంజన
 ఇతి విశేషణాదనేన సాధకమిత్యాది ప్రయోగేతు నసహాక్షిః త
 త్రసహభావస్య చమతాకరకారిత్వాభావాత్ ఉదాహరతి ॥ దిగన్త

చంద్రాలోకే - వినోక్తిః ॥ ౨౨ ॥ సమాసోక్తిః ॥ ౨౩ ॥ ౨౩

వినోక్తిశ్చైద్వివాకించత్ప్రస్తుతం హీనముచ్యతే | విద్యాహృద్యాపిసాన
ద్యా వినావినయసంపదమ్ ॥ ౨౪ ॥ తచ్చైత్యుచిన్వివారణం వినో
క్తిస్సాపి కథ్యతే | వివాఖ్యైర్విభాజ్యేషా రాజేంగ్రిభవతన్నభా ౨౫ ॥
— సమాసోక్తిః పోస్థా ర్థిః ప్రస్తుతే ప్రస్తుతస్యైత్ ॥ ౨౬ ॥ మే - దీము

మితి ॥ తస్య రాజ్ఞః కీర్తిః ప్రత్యధిభిః శత్రుభిస్సహదిగంతుమగమత్
ప్రాప్తా అత్ర యదాజప్రతాపాని జనితా కీర్తిదిగంతం వ్యాప్తా త
దానీ మెవశత్రవః పలాయదిగంతా సేనప్రాప్తా ఇత్యేవం విధతాత్పర్య
గర్భ్యత్వేన చమత్కారకారిణస్సహభావస్య వర్ణనాత్సహోక్తిః ॥ ౨౩ ॥
అథ వినోక్తిః ॥ సాచద్విధా ॥ కించద్వివాహయస్వరూపా కించద్వి
వారణ్య స్వరూపాచేతి ఆద్యాంలక్షయతి ॥ వినోక్తిరితి ॥ కించద్వివా
ప్రస్తుతం వర్ణ్యం హీనం నికృష్టం ఉచ్యతే తే హీనత్వేన వర్ణ్యతే యదీగ్ని
ర్థః తస్మిన్ వినోక్తిర్నామాలంకారః ఉదాహరతి ॥ విద్యేతి ॥ హృద్యా
మనోహరాపి విద్యా వినయసంపదం వినా వినయసమృద్ధి మంతరాసా
వశ్యా సదోషా అత్ర విద్యా యాః వినయసంపత్తిం వినా హేన్య వగ్న
నాద్వినోక్తిః ॥ ౨౪ ॥ ద్వితీయాంలక్షయతి ॥ తచిత్ తత్ ప్రస్తుతం కిం
చిద్వస్తు వినా రమ్యం చేత్ నుందరం యది తర్హినాపి వినోక్తిరితి కథ్యత
ఇత్యర్థః ॥ ఉదాహరతి ॥ వినేతి ॥ హేరాజేంద్రభవతః ఏషా సభా ఆ
స్థానమంటపః ఖలైర్వివాదుజానసంపర్కం వినా విభాతి అత్ర సభా
యాః ఖలసంపర్కం వినారమృత్వ వర్ణనాద్వినోక్తిః ॥ ౨౫ ॥ — ॥
అథ సమాసోక్తింలక్షయతి ॥ సమాసోక్తిరితి ॥ ప్రస్తుతే ప్రస్తుతపృతా
నే వణితేనతి అత్ర ప్రస్తుతస్యా ప్రకృతస్య పరిస్పూర్తిశ్చేత్ ప్రకీర్తిర్యది
తహేనమాసోక్తిః సమాసేన సంక్షేపేణ ప్రకృతా ప్రకృతవృత్తాన
వర్ణనాదియమన్వర్థసంజ్ఞా ॥ ఉదాహరతి ॥ అయమితి కస్యచిత్కాము
కస్యకాంచిత్కాముకీముద్దిశ్య ఇయమక్తిః హేపియే అయం పరిదృ
శ్యమానః చంద్రమాశ్చంద్రః రక్తః లూహితః సపవైంద్యాః ప్రా

౩౦ చంద్రాలోక - పరికరః ॥ ౨౪ ॥ పరికరాంకురః ॥ ౨౫ ॥

ఖం పశ్యరక్తశ్చుంబతిచంద్రమాః ॥ ౨౬ ॥ — ॥ అలఙ్కారః పరికరస్సాభి-
ప్రాయవిశేషణైః । సుధాంశుకలితోత్తంస సాపంహరతుపశ్యవః ॥ ౨౭ ॥
సాభిప్రాయే విశేష్యేతు భవేత్పరికరాంకురః । చతుర్థాః పురుషా

జ్యః ముఖం అగ్రభాగం చుంబతి స్పృశతి పశ్యపిలాకయేణి ప్రస్తుతే
వణ్యమానే వృత్తాస్తే ముఖశబ్దస్య ప్రారంభవదన సాధారణ్యాత్
చుచ్చతీత్యస్య సంస్పృశవదనసంయోగసాధారణ్యాద్రక్తశబ్దస్య లా-
ఙ్ఘికామకసాధారణ్యాచ్చంద్రమశ్యబ్దగతపుల్లంగెన విందీశబ్దగత-
స్త్రీలింగెనచ అయం రక్తః కామకస్సక విద్వ్యాః ఇంద్రసంబంధో
పస్కృతపరాంగనాయాః ముఖవదనం చుంబతి స్సనదనేన తద్వద-
నం సంయోజితీర్థః ఏవం ప్రకారః ఇంద్రసంబంధోపస్కృతపరవస-
తారక్తకామకవృత్తాంతః ప్రతీయతే ఇతి సమాసాక్తిః ॥ ౨౬ ॥ — ॥
పరికరంబక్షయతి ॥ అలఙ్కారఇతి ॥ సాభిప్రాయవిశేషణైః అథావి-
శేషవిషయకతాత్పర్యగర్భైర్విశేషణైర్లేతుభిః పరికరః కరరాఖ్యోల-
ఙ్కారః । యత్ర సాభిప్రాయవిశేషణాన్యపపాద్యంతే తత్ర పరిక-
రాంకురఇత్యర్థః ॥ ఉదాహరతి ॥ సుధాంశ్వతి ॥ సుధాంశుకలితః
చంద్రపిక్వతః ఉత్తంసః శేఖరౌ యస్య సత్తథోక్తః శివః వః
తాపం మనస్తాపం హరతు నివర్తయతు । అత్ర సుధాంశుకలితేత్యాది
విశేషణం తాపహరణసామర్థ్యాభిప్రాయగర్భం అతః పరికరః ॥ ౨౭ ॥
పరికరాంకురం బక్షయతి ॥ సాభిప్రాయఇతి ॥ విశేష్యే సాభిప్ర-
ాయేనతితు పరికరాంకురాఖ్యోలంకారో భవేత్ యత్ర విశేష్యసాభి-
ప్రాయగర్భంస్మాత్తత్ర పరికరాంకురస్సాచిత్యర్థః ॥ ఉదాహరతి ॥
చతుర్థాః పురుషార్థానాం ధర్తృధకామమోక్షాణాం దాతృదేవః
శబ్దాననమర్థాదేవతా చతుర్భుజః విష్ణురేవ అత్రచతుర్భుజత్వాద్విష్ణు-
రేవ యుగపద్మతుర్విధపురుషార్థప్రదానసమర్థః నాన్యో దేవఇన్ద్రభి-
ప్రాయగర్భం చతుర్భుజవిశేషోపాదానం ॥ ౨౮ ॥ — ॥

చద్వారీణాకే - శ్లోషః || ౨౬ || అప్రస్తుతప్రశంసా || ౨౭ || ౩౧

ధానాం దాతాదేవశ్చతుర్భుజః || ౫౮ || — నానాధానంశ్రియశ్శేషో
వణ్యావణ్యాభయాశ్శీతః । సర్వదోమాధవః పాయా త్సయోగం
గామదీధరత్ || ౫౯ || అజ్ఞేనత్వన్ముఖంతుల్యం హరిణాహితసక్తినా ।
ఉచ్చరన్ద్వారీకీలాలశ్శుశుభేహీనీపతిః || ౬౦ || — అప్రస్తుతప్రశంసా

అథశ్లోషః || సచత్రిషః ప్రకృతానైః గోచరః అప్రకృతానైః గోచరః ప్ర
కృతాప్రకృతగోచరశ్చేత్యభిప్రాయేణ తల్లక్షణోక్తిపూర్వకం విభజతే || నా
నాథేతి || అనేకార్థగోచరః వణ్యావణ్యాభయాశ్రియః కేవలప్ర
కృతగోచరః కేవలాప్రకృతగోచరః తదభయః పయశ్చవిన్యాసమా
చస్త్రీవిధః శ్లోషత్యర్థః తత్ర కేవలప్రకృతగోచరముదాహరతి || స
ర్వదోమాధవఇతి || సర్వదః సర్వార్థప్రదః సః మాధవః పాయాత్
రక్షతు యః అగం గోవర్ధనాఖ్యగిరింగాం భువం ఆదీధరత్ భృశం విభ
రిస్త, శివపక్షేతు ఉమాధవః సర్వదా పాయాత్ యః శివః గంగాం
ఆదీధరత్ శిరసావహతిస్త || ౫౯ || ద్వితీయముదాహరతి || అజ్ఞేనేతి ||
హేప్రియే హరిణా సూర్యేణ ఆహితా నిహితాసక్తిరాసక్తిర్యస్యతేన
అజ్ఞేనపద్మేనతథాహరిణేనమృగేణఆహితాసక్తిర్యస్యతేనఅజ్ఞేనచంద్రే
ణ త్వన్ముఖం త్వద్వచనం తుల్యం సమం అత్ర అబ్రవదస్యోపమానత్వే
న అప్రకృతపద్మచంద్ర గోచరత్వాదప్రకృతః శ్లోషః అత్రాజ్ఞేనేత్య
త్ర ఏకనాశావలమ్బిఫలదవ్యవధథాద్వయప్రీతితేరథశ్లోషః హరిణా
హితసక్తినేత్యత్రజతుకాష్టవచ్ఛబ్దశ్లోషః || తృతీయముదాహరతి || ఉచ్చర
దితి || ఉచ్చరదుగ్ధచ్ఛల్ భూరిబహుశంకీలాలంశోణితంయస్యసః*శోణితే
మృసికీలాలమిత్యమరః వాహినీపతిః సేనాపతిః శుశుభే దీదీపే తథా
ఉజ్జ్వల్భమాణం భూరికీలాలముదకం యస్యసః వాహినీపతిః సము
దగః శుశుభే అత్ర సేనాపతేః ప్రకృతత్వం సముద్రస్యాప్రకృతత్వ
మతః ప్రకృతాప్రకృతగోచరః శ్లోషః || ౬౦ || — || అధాప్రస్తుతప్ర
శంసాం లక్షయతి || అప్రస్తుతప్రశంసేతి || తత్రాప్రస్తుతప్రశంసాస్వా

౩౨ చంద్రిలోకే - పృస్తుతాంకురాలజ్కారః ॥ ౨౯ ॥

స్యా శ్చాయతీ ప్రస్తుతాశీయా । ఏకఃకృతీశకుం తెషు యోన్యంశక్తౌ
న్నయావతే ॥ ౬౦ ॥ పృస్తుతేనపృస్తుతస్య ద్యోతనేపృస్తుతాంకురః ।
కిం భృంగసత్యాం మాలత్యాం కేతక్యా కంటకేన్ధయా ॥ ౬౧ ॥

జితయోజనా ప్రధమంజ్ఞేయా. కుత్రేత్యల్రహ ॥ సేతి ॥ యత్ర సాఅప్ర
స్తుతప్రశంసా అప్రస్తుతవృత్తాంతవణానం ప్రస్తుతాశీయాప్రస్తుతవృ
త్తాస్త ప్రతీతిపర్యవసాయిసీ స్యాదితినమ్బంధః ॥ యత్ర ప్రస్తుతవృత్తా
స్తప్రత్యాయనాయాప్రస్తుతవృత్తాంతో వణ్యతే తత్రాప్రస్తుత
ప్రశంసాభ్యోలంకారఇతి నిష్కర్షః ॥ అత్రాప్రస్తుతసామాన్యాశ్చ
స్తుతవిశేషప్రతీతిః ॥ అప్రస్తుతవిశేషాత్ప్రస్తుతసామాన్యప్రతీతిః ॥ అప్ర
స్తుతకారణాత్ ప్రస్తుతకార్యప్రతీతిః ॥ అప్రస్తుతకార్యాత్ప్రస్తుతకారణ
ప్రతీతిః ॥ అప్రస్తుతసయాపాత్ప్రస్తుతసయాప్రతీతిశ్చైవ ప్రస్తుతప్ర
శంసాపంచప్రకారా ॥ తత్ర సారూప్యనిబంధనాప్రస్తుతప్రశంసాము
దాహరతి ॥ ఏకఇతి ॥ యశ్చైతకః శక్రాద్విద్వాదన్యమితరం ప్రభుం న
యావతే ॥ * ॥ సర్వసహాపతితనంబునచాతకానామితి వచనాద్విద్వా
యదా వషేతితావత్పర్యంతం ప్రతీక్ష్య తమత్వృష్టోదకమంతరాశివ
చాతకౌ గృహ్యతీతి ప్రసిద్ధిః ॥ సః ఏకవచచాతకః శకుం తెషు పక్షిగుమ
ధ్యే కృతీ నిఘ్నః ॥ నత్వన్యే పక్షిణఇత్యర్థః ॥ అత్ర సార్వభౌమం వినా
న్యం క్షుద్రగ్రంరాజానం నపాశ్శయామీత్యభిమానశాలినౌ వృజ్ఞాస్త
స్య వణానీయస్య ప్రత్యాయనాణాంతత్సరూపాప్రస్తుతచాతకవృత్తా
న్తోవణితఇతీయమప్రస్తుతప్రశంసా ॥ ఉదాహరణాంతరాఖ్యాహ్యేసి ॥
అథ పృస్తుతాంకురంలక్షయతి ॥ పృస్తుతేనేతి ॥ పృస్తుతేన పృస్తుతవర్ణ
నేన పృస్తుతస్య పృస్తుతవృత్తాంతస్య ద్యోతనేనతి పృస్తుతాంకురాలం
కారః ॥ యా పృస్తుతవృత్తాంతప్రత్యాయనాయాప్రస్తుతాంతరవృత్తాం
తవీవ వణ్యతే తత్ర పృస్తుతాంకురాలంకారః ॥ ఉదాహరతి ॥ కిమితి ॥
హేభృంగమాలత్యాంసుమనాలతాయాంసత్యాం విద్యమానాయాంక

పర్యాయోక్తంతుగమ్యస్యవచాభంగ్యస్తరాశ్రయమ్|నమస్తస్తేకృతాయే
నముధారాహువధూకుచౌ ॥౬౩॥ పర్యాయోక్తంతదప్యముగ్యద్వ్య

బ్రుక్తేస్సూచికలైష్ట్రస్సూక్ష్మైవయవైర్ధయా వ్యాప్తయా కేతక్యా కేతకీ
ముకుళైన కిం॥కిం ప్రయోజనం? అతిమృదులాం సౌందర్యశాలినింసు
మనోలతాం విహాయ తీక్ష్ణకంటకావృతై కేతకీముకుళై కీడా య
త్నో వ్యర్థపివెతిభావః అత్రోద్యానే స్వకాంతేన సాకం రమమాణా
యాస్సౌందర్యాభిమానిన్యాస్సవ్వికాంతస్య పరవనితాసక్తత్వం నివర్త
యతుమిచ్ఛన్త్యాః కస్యశ్చిత్కాముక్త్యావచనమిదం॥ తతశ్చ హేకాం
త అతీసౌందర్యవత్ప్యా మయిస్థితాయాం శ్వశురదేవరాదికూరజనప
రివృతాయాం పరవనితాయాం కిమిత్యనురిక్తోసీతిప్రతవృత్తాంతే వర్ణ
నీయేనతి తత్ప్రీత్యాయనాథాం తిత్సరూపః ప్రస్తుతపివ భృంగవృత్తా
న్తో వణితకతిభవతి ప్రస్తుతాంకురః ॥ ౬౨ ॥ — ॥ అథపర్యాయో
క్తం ॥తద్వివిధం గమ్యస్య రూపాంతరవర్ణనరూపం వ్యాజేనేష్టసాధన
రూపంచేతి ॥తత్రాద్యంలక్షయతి ॥ పర్యాయోక్తమితి ॥ గమ్యస్య భం
గ్యంతరాశ్రయం రూపాంతరప్రతిపాదకం వచనం వణానమిత్యేతత్
పర్యాయోక్తమిత్యర్థఃయోయదూగపెణగమ్యః తస్యైవరూపాంతరేణవ
ణానమితి యత్తత్పర్యాయోక్తం ॥ఉదాహరతి ॥ నమఇతి ॥ తస్యైవాసు
దేవాయనమః యోరాహుం స్వచక్రేణ శిరోమాత్రావశేషంకృత్వా
తం తదంగనాలింగనజనితసుఖాన్నివర్త్య తద్వధూస్తనయోర్వైయర్థ్యం
నంపాదితవా తస్మై రాహువధూస్తన వైయర్థ్యకారిణే భగవతే నమ
ఇత్యర్థః అన్య వాసు దేవస్య అసాధారణధర్మేణ లక్ష్మీపతిత్వాదినా గ
మ్యస్య రాహువధూకుచవైయర్థ్యకారిత్వేన ప్రతిపాదనం పర్యాయో
క్తమ్ ॥ ద్వితీయం లక్షయతి ॥ పర్యాయోక్తమితి ॥ వ్యాజేనాన్యకార్య
చ్ఛలైన ఇష్టస్యాథాన్యసాధనమితి యత్ తదపి పర్యాయోక్తంకవ
యతిహురిత్యర్థః యత్ర స్వాభీష్టకార్యం కార్యాంతరవ్యాజేన

జే నెప్తసాధనమ్ | యామిచూతలతాండ్రస్తుం యువాభ్యామాస్యతా
మిహ || ౬౪ || ఉక్తిగ్వాజస్తుతిర్నిందాస్తుతిభ్యాంస్తుతినందయోః | క
స్వధుః ౯ నివివేకస్తై నయసే పాపినోదివమ్ || ౬౫ || సాధుమాతిపున
స్సాధు కతావ్యంకీమతఃపరమ్ | యస్తదథాంవిలూనాసి దంతైరపినస్తై

సాధ్యతే తదపి వ ర్యాయోక్తమినిషుషాః ఉద హరతి || యామీతి ||
క ప్యాశ్చిత్సభ్యాః స్వసన్నిధౌ లజ్జాపరయోదాప్యతోః స్వస్యచూత
లతాదర్శనార్థంగమనవ్యాజేనయథేచ్ఛవిహారసంపాదనమిచ్ఛన్త్యా ఇ
దంవచనం | అహం చూతలతాం సహకారశాఖాండ్రస్తుం యామి గచ్ఛామి
యువాభ్యాంభవద్భ్యానుత్రైవకుసుమితనీరస్థీకుంజగృహే ఆస్యతాం
స్థీయతామితి || ౬౪ || — వ్యాజస్తుతిం లక్షయతి || ఉక్తిరితి || ౬౫ || చాస్తుతిభ్యాం
స్తుతినందయోరుక్తిః వ్యాజస్తుత్యలంకారః యత్ర నిందావ్యాజేనస్తుతి
రేవక్రియతేయత్రచస్తుతివ్యాజేన నిందేవక్రియతే సాపివ్యాజస్తుతిరిత్య
ర్థః తత్రాద్యాముగాహరతి || హేస్వర్థనిగంకే తేతవకో వివేకః వివే
కోనాస్తీత్యర్థః యద్యస్తాత్పాపినః పాపనిలయా ౯ దివం స్వర్గం నయ
సప్రాప్తయసే పాపినోపి స్వజలస్నానాత్స్వర్గాం ప్రాప్తయామీతి య
స్తవాభివేశః అయమవివేకత్యర్థః చుప్తజనవర్ధనస్యానర్హత్వాదిత్యా
పాతతాభావః అత్రా క్తః సందయా హేగంకేత్వం పాపినోపి స్వగిరిః
కరాపి ఆతస్త్వత్ప్రభావో నిరవధికఇతి స్తుతిరేవగమ్యతే అతోవ్యాజ
స్తుతిః వ్యాజేనస్తుతిః వ్యాజస్తుతిర్నిత్యస్వర్గాసంజ్ఞా || ౬౫ || ద్వితీయాము
దాహరతి || సాధ్యితి || ప్రేయవిరహమనహమానాకాచిన్నాయికా
నాయకం సమానేతుం దూతీం సంప్రేష్య తదుపభుక్తాం సఖచిహ్న
దిభిజ్ఞాత్వాస్తుతివ్యాజేన తాముపాలభతే హేమాతిసాధునమ్యక్ పు
సరపి సాధుత్వయా సాధ్వాచరితం అతస్త్వే ఘ్యాసీత్యర్థః | నను మ
యావతత్ప్రేరంసాహాం కింకృతం యెనక్లాఘ్యాస్తీత్యతః || కర్త
న్యమితి || అతః పరమన్యతిగ్రంకతావ్యం మదథాంమన్నిమిత్రంగత్వే
తిశేషః దంతైరపి నప్తైరపి విలూనాసిచ్ఛిన్నాసిమత్ప్రియకృతపంతున

చంద్రాలోక - వ్యాజనిద్రా ॥ ౩౦ ॥ ఆక్షేపః ॥ ౩౨ ॥ ౩౫

రపి ॥ ౬౬ ॥ — నిందాయానిందయావ్యక్తి ర్వాజనిందేతిగీయతే । వి
 ఢేననింద్యోయస్తేప్రాగ్ కమేవాహరచ్ఛిరః ॥ ౬౭ ॥ — ఆక్షేపస్వయ
 ముక్తస్య ప్రతిషేధోఽచారణాత్ । చంద్రసందర్శయాత్త్వాన మథ
 ఖక్షుతైఃవిదారితాసితీయత్ అతాస్తాత్ పరమధికంకీర్తనం కిమస్తిత
 స్సాధుసాధ్యతస్త్రాయన ఇశ్యర్థః స్వపీడామప్యవిగణయ్యపరకార్యప్ర
 వృత్తః కస్య నాశాస్య ఇత్యాపాతతోధః త్వంమదథాంనగతాసి
 కింతు మతాంతేన సహరంతుమేవ గతాసి ధిక్తాంహతీమర్కాదౌ
 ల్లంఘినీమిత నిందాగమ్యత ఇతి వ్యాజస్తుతిః అత్రీవ్యాజరూపాస్తుతిః
 వ్యాజస్తుతిః ॥ ౬౬ ॥ వ్యాజనిందాలక్షయతి ॥ నిందాయాఇతి ॥ ని
 దయాన్యనిందాయాః వ్యక్తిః ప్రతీతిస్సవ్యాజనిందాభ్యో లక్ష్యార ఇ
 తిగీయతే కథ్యతే ఇశ్యథః ॥ ఉదాహరతి ॥ విధేఇతి ॥ సంసారని
 ర్విణ్ణ ప్రశ్నోపతేకం విధిముపాలభతే హేవిధేబ్రహ్మ సహరః
 నీంద్యః నిందాహః కుతః యః సాగ్ పూర్వకాలేతేతన్మీ పెషిరిః
 అహరత్ చిచ్ఛేద సను పుత్రక వతుప్తయ మిత్యథః సనుస్తనుస్తక
 ఛేదేతు పునస్సంసార నిష్కాతురభావాశ్చక్నేపి సంసారభారక్షేప
 విముక్తాస్సంతస్సుఖమాపుయురిత్యేథః తవనిక్షాలనమకృతవా స
 శివ పవనింద్యఇతి స్తోక తాత్పర్యం అత్ర హరనిందయా పేషమసంసార
 సృష్టుర్విధేనిందాభివ్యజత ఇతి వ్యాజనిందా భవతి ॥ ౬౭ ॥ — ॥
 అథాక్షేపః ॥ సదత్రివిధః స్వయముక్తస్త్రేవి విచారణాత్ప్రీతిషేధరూ
 పః నిషేధాభాసరూపః తిరోసితనిషేధవిధివ్యక్తిరూపశ్చేతి ॥ తత్రా
 ద్యంలక్షయతి ॥ ఆక్షేపఇతి ॥ స్వయముక్తస్య స్వేనేవోక్తస్య అర్థస్య
 విచారణాత్ప్రీతిషేధః విచారంకృత్వా ప్రతిషేధఇత్యథః ల్యబ్దౌపే
 పంచమీ ఆక్షేపోలక్ష్యార ఇత్యర్థః కశ్చిత్కంవిదథాంపూర్వం సమ్మ
 థ్యే పునస్వయమేవ అన్యస్య సత్త్వేనతద్వైయథ్యం విచార్యతం
 నిషేధతీతి యదయమాక్షేపఇతినిష్కషః ॥ ఉదాహరతి ॥ చన్ద్రమితి ॥

వాన్తిప్రియామఖమ్ ॥ ౬౮ ॥ నిషేధాభాసమాత్మేపం బుధాః కేచన
మన్వతే । నాహంకూతీతన్తోష్టప స్తస్యాః కాలానలూపమః ॥ ౬౯ ॥

హేసఖే త్వహత్తానం మాం చన్ద్రం సన్దర్శయ యథాహం చన్ద్రం ప
శ్యేయం తథాకుర్విత్వార్థః నీవహిదృశాం ద్వికర్తృకత్వాదాత్మానమితిద్వి
తీయా ॥ వస్తుత్త చన్ద్ర సన్దర్శయేతి పాతో యుక్తః తదా హేచన్ద్ర ఆ
త్మానం సన్దర్శయేత్వార్థః ॥ అథ స్వయమేవ విచార్యస్వాక్తం ప్రతాపేధతి
॥ అథవెతి ॥ అథవా చన్ద్ర సన్దర్శనపక్షా మాధూనిత్యార్థః కుతః ప్రియావద
నం కాన్తాయుజమస్తి విన్యతే అశశ్చంద్రకార్యకారిణః తద్వదనస్యస
త్వేన చన్ద్రవైయథ్యాత్ తద్దర్శనం న కార్యమిన్యథః ॥ అత్ర పాధిక
తస్య చన్ద్రదర్శనస్య కాన్తాముఖసత్వేన వైయథ్యం విచార్య అథ
వెతి తత్ప్రతిషేధస్య సూచితత్వాదాత్మేపః ॥ ౬౮ ॥ ద్వితీయం లక్ష
యతి ॥ నిషేధాభాసమితి ॥ కేచన బుధాః నిషేధాభాసం ఆభాసరూ
పం నిషేధమాత్మేపం మన్వతే అంగీకుర్వంతీత్యర్థః తేషామయమాసయః
వనిషేధనాత్రమాత్మేపః చమక్కురాభావాల్ కింతుయోనిషేధోబా
ధితత్వేన ఆభాసస్స అద్ధాంశరే పర్యవస్యకకథంచద్విశేషమాశ్రిపతి
సఆక్షేపభితి ॥ ఉదాహరతి ॥ నేతి ॥ కయాచిద్విరహతప్తయా ప్రేషి
తా కాచిచ్ఛాతుగ్యశాలిసీ దూతీ కంచిన్నాయకముద్దిశ్యాహ ॥ హేనా
యక అహం దూతీ నాస్తి వక్ష్యమాణవాగ్విషయో దూతీ నభవామి అ
తో మయా యద్వక్ష్యతే తత్సర్వం సశ్యమేవ అతత్తయం దూతీత్వా
త్తత్కాలోనితస్సుసావాదిసీతి శంకానకార్యేతిభావః అథ వక్తవ్యాంశ
మాహ ॥ తనోరితి ॥ శస్యాన్తప్త్రియాయాః తనోశ్చరీరస్య శాపః
విరహసంతాపః కాలానలూపమః ప్రళయకాలవహ్నితుల్యః అత్రదూ
త్యుక్తావేన నాహం దూతీతి నిషేధః బాధితత్వాదాభాసరూపస్సకల
హనుషునయకాలోచితకైతవవాదిసీనభవామి కింతు తథ్యవాదిన్యేవా
న్తీశ్యభేదసర్వవస్యన్నానీమేవాగత్యత్వయాసాజీవనీయాఅన్యథామ్న

అక్షాసాన్యవిభావ్యతై నిమేధేవ తిరోహితే । గచ్ఛగచ్ఛసంచేతాగత
 తైత్రివస్యాజ్జనిష్ఠమ ॥ 20 ॥ — ఆనాసత్వేవిరోధస్య విరోధాభాస
 ఉచ్యతే । విరాపిహస్విహారేణ వక్ష్యామోతపహరిణౌ ॥ 20 ॥ —

తిమీయాదిః పశేషనాక్షిపతీత భవన్తిత్యైవ ॥ తృతీయంలక్షయతి ।
 ఆక్షేపఇతి ॥ విధావిధానేవ్యక్తేస్సు సేసతి నిమేధే ప్రతిమేధేచతిరోహి
 తే అస్సు సేసతి అన్యఆక్షేపః యత్రాభిమతః షేధానుష్ఠాటనపూర్వక
 మనభిమత విధిం ప్రకటికృత్య భంగ్యంతరేణాభిమతప్రతిషేధో
 గర్భికృతసాన్యత తత్రాత్మేపడద్యతదన్యథః ॥ ఉదాహరతి ॥ గ
 చ్ఛేతి ॥ కాదిత్స్వకాంతగమననిచ్ఛంతే త్వయా నగంతవ్యమిత కం
 తతోనుక్షేప స్వాక్తిచాతుర్యేణ తద్గమన నిషేధం సూచయతి ॥ హే
 కాంత త్వంగచ్ఛ అహం గచ్ఛామిచే త్వమరణం భవేదతో గృహంగ
 చ్ఛేయమిత్యాశఙ్కాఽయామాహ ॥ గచ్ఛసించేతి ॥ త్వం గచ్ఛసించే
 త్తత్త్రివ త్వమద్వైశ్యదేశవిన మమజనిః జన్తస్యాత్ భవేత్ ప్రార్థనా
 యాం లిజ్ తస్మిన్ దేశే పునఃజన్తప్రార్థయామీశ్వరః ॥ మృత్యావ్య
 సృష్టిక జన్మని త్వేవ ప్రియాస్యాం నాన్యస్యేతిభావః అతా మరణా
 న్నవిభేమీశ్వరేన స్వమరణసూచకవచనేన మజ్జేవితమిచ్ఛసించేత్త్వంమా
 గచ్ఛేతి నిషేధో గర్భికృతః అత్ర గమననిషేధం ప్రచాచద్య విధేరేప
 స్ఫుటికరణాదాక్షేపః ॥ 20 ॥ — అథ విరోధాభాసం లక్షయతి ॥ ఆ
 భాసత్వఇతి ॥ విరోధస్యాభాసత్వే బాధేనతి సః విరోధాభాసఉచ్యతే
 యత్రాపాతమానుస్ఫురతో విరోధస్య పర్యవసానె పరిహారఃక్రియతే
 తత్ర విరోధాభాసఇతినిష్కషః ॥ ఉదాహరతి ॥ వినేతి ॥ హేతస్మి
 నుంగరి తవ వక్ష్యామో కుచో హారేణ ముక్తాహారేణ వినాపి హరిణౌ
 హారవంతౌ హృద్యైచభవతః అత్ర హారరహితావపి హారసహితావి
 త్యాపాతతః ప్రతీతస్య విరోధస్య సారరహితావపి వనాహరాదివిశ్లే
 పభంగ్యాద్ధాంతరస్వకారేణపరిహృతత్వాద్విరోధాభాసః ॥ 20 ॥ —

35 నవ్యాఖ్యానే-చంద్రాలోక-విభావనాలహారః॥3౪॥

విభావనావిసాపిస్థాతాగ్రణంకార్యజన్మచేత్ | అప్యలాక్షారసాసిక్తం
రక్తంత్వచ్చరణద్వయమ్ || ౨౨ || హేతూనామసవగ్రత్వే కార్యో
త్పత్తిశ్చసామతా | అస్మైగ్రతీష్ణకతిన్వై జగజ్జయతి మన్తధః || ౨౩ ||
కార్యోత్పత్తిస్తృతీయాస్యా తృత్యపిప్రళబంధకే ! నరేంద్రా నేవతేరా

అథ విభావనా || సాచ షడ్విధా కారణంవినా కార్యోత్పత్తిరూపాహే
తువైకత్వేపి కార్యోత్పత్తిరూపా ప్రతిబంధకసత్వేపి కార్యోత్పత్తిరూ
పా అకారణాతాగ్ర్యోత్పత్తిరూపా విబుధాతాగ్ర్యోత్పత్తిరూపా కా
ర్యాగ్రాగ్రణోత్పత్తిరూపాచేతి || తత్రాద్యాంలక్షయతి || విభావనైతి ||
కారణంవినా కార్యజన్మకార్యోత్పత్తిర్వ్యతే చేద్విభావనాస్యాత్
ఉదాహరతి || అపీతి || హేతూంతే త్వచ్చరణద్వయం అలాక్షారసాసి
క్తం లాక్షారసలేపనరహితమపి రక్తం లోహితం జాతం లాక్షారస
లేపనకారణం వినా కాంతాపాదయుగళే రక్తినురూపకార్యోత్పత్తివర్ణ
నాద్విభావనా || లోహిత్యం నైసగికమితి విరూధపరిహారః || ౨౨ ||
ద్వితీయాం లక్షయతి || హేతూనామితి || హేతూనాం కారణానామ
సమగ్రత్వేపి అపూర్ణత్వేపి వికలత్వపీతియావత్ కార్యోత్పత్తిశ్చ
కార్యోత్పత్తిరపి సావిభావనామతాకవినన్ముతా || ఉదాహరతి || అస్మై
రితి || మన్తధః అతీష్ణకతిన్వైరతీష్ణైరకతిన్వైశ్చ అస్మైరరవిందాదిభిః పం
చభిః దాక్షైః జగల్లోకం జయతి ఎశీఃరొతీత్యధః లూకే తీష్ణకతినా
నేవ జయసమ్పూర్ణసాధనాని అత్రత్వసంగస్యచాస్త్రాణి అనిశితమృ
దుత్వాద్వికలాని తథాపి జగజ్జయరూపకార్యవర్ణనాద్విభావనా || ౨౩ ||
అథ తృతీయాం లక్షయతి || కార్యోత్పత్తిరితి || ప్రతిబంధకేనత్యపి కా
ర్యోత్పత్తిస్సాస్యైత్సాత్పతీయా విభావనేత్యధః ఉదాహరతి || నరే
ంద్రానితి || హేరాజ్ రామచంద్ర తెతవ అసిః ఖడ్గపవ భుజంగపః
పర్శుః నరేంద్రా రాజ్ఞః విషవైద్యాంశ్చ || * || నరేంద్రో విషవైద్యో
పీతిరత్నమాలాయాం దళతి తద్దంశనంకరోతి అత్ర శ్లేషేణ వాణిమంత్రో

సవ్యాఖ్యాన-చంద్రిలోకే-విభావనాలజ్ఞాః || ౩౪ || ౩౯

జ్ఞా దశత్యసింభుజంగమః || ౨౪ || అకారణాత్కార్యజన్తచతుర్థీ
స్యాద్విభావనా | శంఖాద్వితానినాచోయముదెతిమహదచ్ఛతమ్ || ౨౫
విరుద్ధాత్కార్యనిష్పత్తి దృష్టాకాచిద్విభావనా | శీతాంశుకిరణాస్త
స్త్విం హంతసంతాపయన్తితామ్ || ౨౬ || కార్యాత్కారణజన్తాపి దృ
ష్టశాలినామపి విషవైద్యానాం సర్వదష్టతావణ్యతే లూకే మణిమ
న్త్రాదిభిస్సర్వదశనంప్రతిబధ్యతే ఇహతు తేషు ప్రతిబంధకేషు స
త్స్వపి సర్వసంశనయాపకార్యోత్పత్తివణానాద్విభావనా || ౨౭ || అథ
చతుర్థీం లక్షయతి || అకారణాదితి || అకారణాత్కారణభిన్నాదపి
కార్యజన్తకార్యోత్పత్తిశ్చైతన్య చతుర్థీవిభావనేత్యర్థః || ఉదాహరతి ||
శంఖాదితి || అత్ర కామినీకంఠః శంఖత్వేన తదీయగానంచ వీణానా
దత్వేనాధ్యవసీయతే హేనఖ శంఖాత్కంఠాః అయం వీణానినాదః
వీణాధ్వనిః ఉదెతి శ్రూయతఇత్యర్థః || మహదచ్ఛతమ్ త్యాశ్చర్యం || శం
ఖాద్వితానాదస్య అశ్రుతవరత్వాదితిభావః || అత్ర వీణానాదే వీణైవ
కారణం శక్తిస్త్యకారణం తాదృశాదపివీణానాదరూపకార్యోత్పత్తివర్ణ
నాద్విభావనా || ౨౪ || .....

అథపంచమీంలక్షయతి || విరుద్ధాదితి || విరుద్ధాద్విరుద్ధకారణాత్ కా
ర్యనిష్పత్తిః కార్యోత్పత్తిరపి కాచిద్విభావనా దృష్టాప్రసిద్ధేత్యర్థః ||
ఉదాహరతి || శీతాంశ్వితి || శీతాంశుకిరణాశ్చంద్రకరాతాంతస్త్వింసు
ద్ధరీం సన్తాపయన్తి పరితప్తాంకుర్వన్తి హంతేతి విషాదే అత్ర తాప
నివర్తకత్వేన తాపవిరుద్ధత్వేతాంశుకిరణైః తాపాత్పత్తికథనాద్విభావ
నా || ౨౬ || అథ షష్ఠీంలక్షయతి || కార్యాదితి || కార్యాత్కారణ
జన్తాపి కారణోత్పత్తిరపి కాచిద్విభావనాదృష్టా లూకే కారణాత్కా
ర్యజన్తేతి మర్యాదా తాముల్లంఘ్య కార్యాదేవ కారణోత్పత్తి తస్
మేలాచెద్విభావనా కాచిద్వ్యప్తేత్యర్థః || ఉదాహరతి || హేరాజ్ఞా
తనకరపవ కల్పతరుః తస్మాల్ యశపీవపయోరాశిః అంబుధిరభూత్ స

జేం విశేషోక్తిః-౩౫-అనుభవః-౩౬-అనుగతిః ॥౩౭॥

ష్టా కాచిత్వభావనా । యశఃపయో రాశీగభూతిగ్రహరకల్పతరోస్తన ॥౨౭॥
 కార్యాజుర్విశేషోక్తిస్సతిప్రమలకారణే । హృదిస్నేహక్షయోనా
 భూత్స్సరిదీపే జ్వలత్వపి ॥ ౨౮ ॥ — ॥ అనుభవోద్ధృష్టతైరసంభావ్య
 త్వవణానమ్ । కోవేదగోపశిశుక శైలముత్పాతయేదితి ॥ ౨౯ ॥ — ॥
 విరుద్ధం భిన్నదేశత్వం కార్యహేత్వోరసంగతిః । విషంజలధరైః పీతం మూ
 ముద్రాగ్రల్పతరూత్పత్తైశ్చ స్త్రుప్రసద్ధత్వాత్సముద్రః కారణం కల్పస్య
 క్షః కార్యం అత్ర శు కార్యభూతకల్పణరేవ కారణభూతసముద్రో
 త్పత్తివర్ణనాద్విభావనా ॥ ౩౦ ॥ — ॥ అథవిశేషోక్తిం లక్షయతి ॥
 కార్యాజురితి ॥ సంపూర్ణకారణే సత్యపి కాగ్యాజుః కార్యానిష్ప
 త్తిః విశేషోక్తిః ॥ ఉదాహరతి ॥ హృదితి ॥ స్తగపవదీపః తస్మిన్జ్వల
 త్యపి హృదికాంతాహృదయే స్నేహస్యప్రేక్ష్యః తైలస్యచక్షుయోనా
 భూత్ లోకేదీపజ్వలననతి స్నేహక్షయోభవతి అత్ర శు స్తరదీపజ్వ
 లన సత్యపి తైలం సక్షీణమితి తైలనాశకరణే దీపజ్వలనేనత్యపి తదని
 ష్పత్తివణానా ద్విశేషోక్తిః ॥ ౩౧ ॥ — ॥ అనుభవం లక్షయతి ॥ అను
 భవణమ్ ॥ అథానిష్పత్తైః కార్యసిద్ధేరసంభావ్యత్వ వర్ణనం సంభావనా
 శక్యత్వ వణాన మనుభవాలజ్ఞానః ॥ యస్యకస్యచిత్తాగ్ర్యస్య నిష్ప
 త్తావిషయే ఇదం సంభావయితు మేవనశక్యత ఇతి యత్రవణ్యతే త
 త్రాసంభవః ॥ ఉదాహరతి ॥ క ఇతి ॥ గోపశిశుకః గోపబాలకః కృష్ణః శై
 లముత్పాతయేత్ ఉన్మూలయిష్యతీతి కోవేదగోవాజానాతి నకోపిసం
 భావయితుం శక్నుయాదిత్యథః ॥ అత్ర శిశుకృతస్య గోత్ప్రధారస్య కో
 వేదేత్య సంభావ్యత్వ వణానాదనుభవాలజ్ఞానః ॥ ౩౨ ॥ — ॥
 అథానుగతిః ॥ నాచమ్రధా కార్యహేత్వోభిన్నదేశత్వరూపా ఏక
 త్ర కతావ్యస్య అన్యత్రకృతిరూపా అన్యచ్ఛీకోస్తద్విరుద్ధకృతిరూపా
 చేతి ॥ తత్రాద్యాం లక్షయతి ॥ విరుద్ధమితి ॥ యయోః కార్యహేత్వోః
 భిన్నదేశత్వం భిన్నదేశావస్థానం విరుద్ధమనుపపన్నం తయోః తద్వ

౬ సవ్యాఖ్యానేచద్వాయోక-అన్యత్వమజ్ఞానః॥౩౭॥ ౪౧

ర్చితాఃపథికాంగనాః ॥ ౮౦ ॥ అన్యత్రకరణీయస్య తతోన్యత్రకృతి
 శ్చసా । అపారిజాతాంవసుధాంచీర్షణద్వాంతథాకరొః ॥ ౮౧ ॥ అ
 న్యత్క-తుకాంప్రవృత్తస్య తద్విరుద్ధకృతిశ్చసా । గోత్రోద్ధారప్రవృత్తౌ
 ణ్యోకతేచెత్ సః అసంగత్యలజ్ఞానః ॥ ఉదాహరతి ॥ విషమితి ॥ జ
 లధరైర్జ్యేష్ఠైః విషంజలకాలకూటశ్చపీతంపథికాంగనాఃవియోగిభ్యః
 మూర్ఛితాః జలపూర్ణమేఘానా ముద్ధీపకత్వా చ్చద్దశనామ్నార్చా
 న్నా బహువు రిత్యథః అత్ర విషమితి శ్లేషమూలాభేదాభ్యవసా
 యేన మేఘానాం కాలకూటపానేనతి పథికస్త్రీణాం మూర్ఛేతి ప్రతీ
 యతే॥లోకేహియస్య విషపానంతస్యైవ మూర్ఛేతివిషమూర్ఛయో
 ససమానదేశత్వముచితం॥ ఛిన్నదేశత్వంతువిరుద్ధం॥ ఇహతు మేఘానాం
 విషపానం స్త్రీణాం మూర్ఛేతితయో ర్విరుద్ధఛిన్నదేశత్వవణానా ద
 సంగతిః ॥ ౮౦ ॥ ద్వితీయాం లక్షయతి ॥ అన్యత్రేతి ॥ అన్యత్రకరణీ
 యన్యకతుకమర్హస్య తతస్తస్మాదుచితదేశాత్ అన్యత్రానుచితస్థలెక్ప
 తిః కరణంచాన్యాసంగతిః ॥ ఉదాహరతి ॥ అపారిజాతామితి ॥ పారి
 జాతవృక్షం భూమింసయంతం కృష్ణముద్దిశ్య శత్రస్యేదంసోపాలంభవచ
 నం॥ హేకృష్ణవసుధాంభూమిం అపారిజాతాం అపగతశత్రుకాంపారి
 జాతరహితాంచ చీర్షణ విధాతుమిచ్ఛణ్ద్వాం స్వగ్గం తథా అ
 పారిజాతాం పారిజాతరహితాం అకరొః కృతవాక్ అత్రశ్లేషమూ
 లాభేదాభ్యవసాయేన భవమపారిజాతాం కతుకమిచ్ఛణ్ స్వగ్గమే
 వ తాదృశం కృతవానితి ॥అన్యత్రభువికతవ్యస్యా పారిజాతత్వస్య త
 తోన్యత్రే స్వగ్గక్రియావణానాదసంగతిః ॥ * ॥ ౮౧ ॥ తృతీయాం
 లక్షయతి ॥ అన్యచితి॥అన్యత్రాగ్ర్యం కతుకంప్రవృత్తస్య తద్విరుద్ధ
 క్కణిఃప్రకృతకార్యవిరుద్ధకార్యకరణంచసాసంగతిః ॥ఉదాహరతి॥గో
 త్రేతి ॥ గోత్రోద్ధారప్రవృత్తేపి గోత్రాయా ఉర్వాణ్యః ఉద్ధారాయ
 ఉద్ధరణాయ ప్రవృత్తేపిత్వం గోత్రోద్భేదం గోత్రాణాం పర్వతానా

౪౨ సవ్యాఖ్యానేచన్ద్రాలోకే-విషమాలంకారః ॥ ౩౮ ॥

పి గొత్తోచ్చేదుంపురాకరః॥౮౨॥—॥విషమంవర్ణితేయత్ర ఘట
నాననురూపయోః । కేవలం శిరీషమృద్వంగీకృతాద్వజ్జనజన్మ
రః ॥ ౮౩ ॥ విరూపకార్యస్యోత్పత్తిరపరంవిషమంమతమ్ । కీర్తింప్ర
సూతేధవళాంశ్యామాతవకృపాణికా ॥ ౮౪ ॥ అనిష్టస్యాప్యవాప్తిశ్చత
ముచ్చేదు ఖురఘట్టనేడకళనంఘవోదళనంచ పురావరాహవతారే
అకరోఃకృతవానసీత్యర్థః ఇదమపి తదానీ మేవ కృష్ణముద్గిశ్యశక్రస్య
సోపాలంభవచనం॥అత్రాపి శ్లేషమూలాభేదాధ్యనసాయేనేవ భూమ్యు
ద్ధరణ ప్రవృత్తోపి తద్దళనమేవ కృతవానితి అన్యక్షాముద్ధరణం క
తుం ప్రవృత్తస్య కృష్ణస్యతద్విరుద్ధకృతిః భూమ్నోద్ధరణరూపంకార్య
విరుద్ధతద్దళన రూపకార్యకరణం వణితమితిలక్షణసంగతిః॥౮౨॥—॥
అథ విషమమ్ ॥ తత్త్రివిధం అననురూపఘటనారూపం విరూపకా
ర్యోత్పత్తిరూపం అనిష్టవాప్తిరూపంచేతి యత్రాననురూపయోఃవినద్య
శయోర్ఘటనాసంబంధోవర్ణితేతద్విషమమిత్యర్థః॥ఉదాహరతి॥కేవలి॥
శిరీషమృద్వంగీశిరీషకుసుమ మృదులగాత్రిత్యయంక్వ కుత్ర తాదృక్తథా
విధః మదనజ్వరశ్చక్వ॥అతిమృదులత్వేన అతిదుస్సహత్వేనచాననురూ
పత్వా దనయోర్ఘటనా తాదృక్సన్తాపం కథంసోఘం శక్నుయాదితి
భావః అత్రాననురూపయో ఘటనాదాద్యం విషమమ్ ॥ ౮౩ ॥ ద్వి
తీయంలక్షయతి ॥ విరూపేతి ॥ విరూపకార్యస్య॥కారణవిరుద్ధకార్యస్య
ఉత్పత్తిజ్ఞాననమవ్యవర మన్యద్విషమంమతమిష్టం॥ఉదాహరతి॥కీర్తిమితి॥
హేరాజక తవశ్యామా నీలవణౌ కృపాణికాఖడ్గః ధవళాంశుభ్రాం
కీర్తింప్రసూతే భవత్ఖడ్గమహిన్నాశుభ్రాకీర్తిర్హితేత్యర్థః కారణంయ
ద్దణకం కార్యం తద్దణకమేవేతి లోకస్థితిః అత్ర శ్యామఖడ్గరూపకా
రణేన తద్విరుద్ధశుభ్రా కీర్తిజనన వర్ణనాద్వితీయం విషమమ్ ॥ ౮౪ ॥
తృతీయంలక్షయతి ॥ అనిష్టస్యేతి॥ ఇష్టార్థసముద్యమాల్ అభిలషి
తార్థోద్యోగాదనిష్టస్యా నర్థస్య అవాప్తిశ్చ పాప్తిరపి తల్విషమమి

సవ్యాఖ్యానేచస్త్రాలోకే - సమాలంకారః ॥ ౩౯ ॥ ౪౩

దిష్టాథకసముద్యమాత్ । భక్త్యాశయాహిమంజూషాం దష్టావఖుస్తేన
భక్తిః ॥ ౩౫ ॥ — ॥ సమంస్యాద్వణానంయత్ర ద్వయోరప్యనురూప
యోః । స్వానురూపంకృతంసద్దహోరేణకుచమండలమ్ ॥ ౩౬ ॥ సా
రూప్యమపికార్యస్య కారణేనసమంవిదుః । నీచప్రవణతాలక్ష్మీ జలజా

త్యర్థః యతేష్టలాభాశయా ప్రసృతౌనశ్యాం సకేవలమిష్టానవాప్తిః
ప్రత్యుతానధావాప్తిరపియస్థాత్ తదప్యపరంవిషమమితి నిష్కషణః
॥ ఉదాహరతి ॥ భక్త్యాశయేతి ॥ ఆఖుర్నూపికః భక్త్యాశయాభక్షణౌ
ర్న ద్రవ్యలాభతృష్ణయా అహిమంజూషాం సర్వపెటికాం దష్టావదం
తైశ్చిత్వా తేన సర్వేణభక్తిః భక్త్యభిమేణ సర్వపెటికాం దష్టావ
తద్వివరేణ ముఖం ప్రసార్యతత్రస్థనర్వేణ స్వయమేవదప్తస్యకమృ
తోభూదిత్యర్థః అత్రభక్త్యార్థం ప్రవృత్తౌ నకేవలంభక్త్యానవాప్తిఃప్ర
త్యుతస్వమరణరూపానధావాప్తిరపిజాతేతి తృతీయంవిషమం॥౩౫
అథసమమ్ ॥ తచ్చత్రివిధం అనురూపవణానరూపం కారణసారూ
ప్యవణానరూపం అక్లేశేన కార్యసిద్ధివణానరూపంచేతి తత్రాద్యంల
క్షయతి ॥ సమమితి ॥ యత్రానురూపయోర్వణానంకీయతే తత్రన
మాలంకారః యత్రఅనురూపయోర్ద్వయోః ఘటనంవర్జ్యతే తత్ర
సమమితి నిష్కషణః ॥ ఉదాహరతి ॥ స్వానురూపమితి ॥ హోరేణ ము
క్తాహోరేణ కుచమండలం స్వానురూపం స్వసదృశం సద్దష్టానంకృతం
అస్యాంగస్యతదాశ్రయేణయోగ్యత్వాదితిభావః అత్రముక్తాహరస్య కు
చమండలమనురూపం స్థానమిత్యనురూపయోర్ఘటనంవణికతమతస్స
మం ॥ ౩౬ ॥ ద్వితీయంలక్షయతి ॥ సారూప్యమితి కార్యస్యకారణేన
సారూప్యం అనురూప్యవణానమపి సమంవిదుః ॥ ఉదాహరతి ॥ నీ
చేతి ॥ ప్రియశః నీచానువతాన శీలాంలక్ష్మీముద్దిశ్యౌగదం సాత్ప్రాస
వచనం హేలక్ష్మీ జలజాయాస్సముదోగ్నన్నాయా స్తవ నీచప్రవణ
తానికృష్ణానుసరణ శీలత్వం నివృదేచాభిముఖ్యంచ ఉచితాలంకార

౪౪ నవ్యాఖ్యానేచంద్రాణాశే - చిత్రాలంకారః || ౪౦ ||

యాస్తవోచితా || ౪౧ || వివానిష్టంచతస్సిద్ధి ర్యదథాంకతురుద్య
మః | యుక్తవారణలాభోయం స్యాలతే వారణాధినః || ౪౨ || చి
త్రంతత్రప్రయత్నశ్చై ద్విపరీతఫలేఘయా | నమన్తినంతస్త్రేలాక్యా
జలె నీచపాగ్నవ్యస్య స్వాభావికత్వాత్తదుత్పన్నాయాస్తవాసీనీచ పగ్
వణశాకథం సస్యాత్ అతఃకారణగుణక్రిమాగత నీచపాగ్నవ్య విషయే
త్వం నోపాలభ్యేతి భావః అత్రీజలస్యనీచ పాగ్నవ్యంనిన్ను దేశాభి
ముఖ్యం లక్ష్మ్యైస్తుకృష్టానువర్తిత్వం తయోశ్లేషమూలాభేదాభ్యవ
సాయేన లక్ష్మ్యాఃజనకసారూప్యవణానాత్ ద్వితీయంసమమ్ || ౪౩ ||
శృతీయంలక్షయతి || వినెతి || యదర్థంయతాగ్ర్య సిద్ధ్యర్థం కతు
రుద్యమః ప్రియత్నః అనిష్టం వినాతస్య సిద్ధిర్యదితదపి సమమిత్యర్థః
యతాగ్ర్యసిద్ధ్యర్థం కర్తాప్రవర్తతే తతాగ్ర్యమనిష్టం వినాసిద్ధ
తిచేత్తదపినమ మితి నిష్కషణః || ఉదాహరతి || యుక్తఇతి || మహ్యం
వారణందేహీతి చిరాత్ప్రభృతిరాజానువర్తన శీలంద్వారిద్వాస్తైః
కృతనివారణం స్యాలకంధృష్ట్యా రాజ్ఞస్సావహన వచనమిదం హేస్యా
లవారణాధినః గజాధినః నివారణాధినశ్చతేతవ అయం వారణ
లాభః యుక్తఃచిరేణభవత్పాగ్నిధితస్య వారణస్య అనాయాసే నైవ
లాభాదస్థినిష్టమయే లజ్ఞాంజహీహీత్యర్థః అత్రీశ్లేషమూలాభేదాభ్య
వసాయే నైవ లబ్ధవైభవేషితవారిణహవ కత్వాదనిష్టంవినా తల్లాభా
చ్చసమమ్ || ౪౪ || — || చిత్రంలక్షయతి || చిత్రమితి || విపరీతఫ
లేఘయావిపరీతఫలంపాగ్నిప్రమిచ్చయా ప్రియత్నశ్చైవ స్యత్తిర్యదిత
త్ర ప్రవర్తనం చిత్రమిత్యర్థః యద్వాతత్ప్రియశ్చైః తద్విపరీతఫలం
పాగ్నిప్రమితి యత్ర వణ్యాతేతత్ర చిత్రమితి నిష్కషణః || ఉదాహరతి ||
సమంతీతి || సంశస్సత్పురుషాః త్రైలాక్యాలత్ - లోకత్రయాద
పి నమన్నుతి మాన్నుశ్యం లబ్ధుం పాగ్నిం నమన్తినణాన్తిన ఓగ్రిభవ
న్తిన అత్రీనమనంద్రయశ్చ విషయః తస్యతు ఫలవధోదేశ సంయోగః

సన్యాఖ్యానేచంద్రాలోక - అధికాలంకారః॥ ౪౦ ॥ ౪౫

దపిలబ్ధుంసమున్నతిమ్ ॥ ౮౯ ॥ — అధికంపృథులాధారాదాధేయాధి
 క్యవణానమ్ । బ్రహ్మాండానిజలెయత్ర తత్రమాన్వినతేగుణాః ॥ ౯౦ ॥
 పృథ్వాధేయ-ద్యూతాధారాధిక్యంతదధికంమతమ్ । కియద్వాప్నోమ్యయ
 త్రైలోక్యాధికౌన్నత్యంతతుల్యపరితి ఫలంతత్ప్రాప్తుమిచ్ఛయానమ
 నమితి వణితత్వాద్భవతిచిత్రం బౌద్ధస్యంవిహాయ త్రిరామచంద్రప్ర
 కామేఽత్యున్నత పదప్రాప్తిర్థవేదస్యధాఽభోగతరితివివేకేనసత్పురు
 షాస్తం ప్రణమంతీతి తాత్పర్యమ్ ॥ ౮౯ ॥ — ॥ అథాధికమ్ ॥ త
 చ్చద్వివిధం ఆధారాదాధేయాధిక్య వణానరూపం ఆధేయాదాధారా
 ధిక్యవర్ణనరూపంచేతి ॥ తత్రాద్యంలక్షయతి ॥ అధికమితి ॥ పృథులాధా
 రాదతిపిస్తృతత్వేన ప్రసిద్ధాధారాదాధేయస్య తదాశ్రితస్యాధిక్యవ
 ర్ణనమితి యత్తదధికమిత్యర్థః ॥ ఉదాహరతి ॥ బ్రహ్మాండానీతి ॥ హేరా
 మ! యత్ర జలె బ్రహ్మాండాని వతంలే-బుచ్చదప్రాయాణి తిష్ఠన్తి.
 తత్ర మహాజలె తవ గుణా-అనంతకల్యాణగుణాః సమాన్తి-సనిరీయం
 తే తత్పరిచ్ఛిన్నా నభవంతీత్యర్థః. తాదృశజలస్యాపర్యాప్తత్వాకా
 తిపయపన గుణాస్తత్ర నమాంతి కింపునస్సర్వేగుణాః ఇత్యర్థః. అత్ర పృ
 థులత్వేన ప్రసిద్ధజలరూపాధారాదాధేయానాం గుణానామాధిక్యవ
 ర్ణనాప్రధమాధికభేదః ॥ ౯౦ ॥ ద్వితీయంలక్షయతి ॥ పృథ్వాధేయా
 డితి ॥ అతిపృథులత్వేన ప్రసిద్ధాదాధేయాదాధారిన్య తదాశ్రయ
 స్యాధిక్యవణానమితి యత్తదధికంమతమ్ ॥ ఉదాహరతి ॥ కియదితి ॥
 హేసీతాధీక! వాగ్భిష్టా కియల్-కింపరిమాణకంస్యాత్? తత్పరిమా
 ణమేతావదితి నిజైతుమశక్యమేవేత్యర్థః. కుతః యత్ర శబ్దబ్రహ్మ
 ణి ఏతే మహాపరిచ్ఛిన్నత్యేన పూర్వోక్తాస్సర్వానంతకల్యాణగుణా వి
 శ్రావ్యంతే అసంఖ్యాధం తిష్ఠంతీత్యర్థః. తాదృశాస్తవగుణాః భవదీ
 యభక్తవర్యవాగ్దోదరాభవన్తి. యద్వా వెదపురాణేతిహాసాదిశబ్దగో
 చరాభవన్తి. అత్ర విశ్రావ్యంతీత్యనేన తాదృగ్గుణాపేక్షయా తదా

౪౬ చంద్రాలోకే - అల్పం॥ ౪౭॥ అన్యోన్యం॥ ౪౮॥ విశేషం॥ ౪౯॥

త్రైతే విశ్రామ్యన్తిగుణాస్తవ ॥ ౯౦॥ — అల్పంతుసూక్ష్మాదాధేయాద్య
దాధారస్యసూక్ష్మతా । మణిమాలోమికాతేద్య కరేజపవటాయతే॥
అన్యోన్యం నామయత్రస్యా దుపకారఃపరస్పరమ్ । త్రియామాశశినా
భాతి శశీభాతి త్రియామయా॥ ౯౩॥ — విశేషఃఖ్యాతమాధారం వినా
ప్యాధేయవణానమ్ । గతేపిసూర్యేదీపస్థా స్తమశ్చిందన్తితత్కారాః॥
విశేషస్సాపియద్యైకం వస్త్యనైకత్రీవణ్యతే । అతర్భహిపురఃపశ్యన్

ధారస్య వాఽప్రీచ్ఛణః ఆధిక్యవర్ణనాదధిః భేదః ॥ ౯౦ ॥ — ॥ అల్పం
లక్షయతి ॥ అల్పమితి ॥ సూక్ష్మాదల్పత్వేన ప్రసిద్ధాదాధేయాదాధార
స్య సూక్ష్మతావణానమితి యత్తదల్పం ॥ ఉదాహరతి ॥ మణీతి ॥ విరహీ
ణీం ప్రతి సఖివచనమిదం । హేసఖి! తే మణిమాలార్తికా-మణిమా
యాంగుళీయకం- అద్యాస్మిన్విరహకాలే కరే-భవత్పాశౌ, జపవటా
యతే-జపమాలెవాచరతి, పూర్వం రత్నమాలార్తికాలంగుళిపరిచ్ఛిన్న
త్వాహుత్వై ఇదానీతు కరేణ పరిచ్ఛిన్నా తత్రాపి జపమాలేయమి
తివిజ్ఞేయం ॥ ౯౨ ॥ — ॥ అన్యోన్యం లక్షయతి ॥ అన్యోన్యమితి ॥
యత్ర పరస్పరముపకారోవణ్యతే. తత్రాన్యోన్యం నామాలంకార
రః ॥ ఉదాహరతి ॥ త్రియామేతి ॥ శశినా-చంద్రేణ, త్రియామా
రాత్రిః భాతి. త్రియామయాశశీభాతి. అత్ర శశినా రాత్రిరుపకృ
తాతయా శశీ. ఏవం పరస్పరముపకారవణానాదన్యోన్యాలంకారః॥
అథ విశేషం లక్షయతి ॥ విశేషఇతి ॥ ఖ్యాతం ప్రసిద్ధమాధారం వి
నాప్యాధేయవణానం తదాధేయస్య యత్ర కుత్రచిత్ స్థితివర్ణనమి
తియత్ సవిశేషఉచ్యతఇత్యర్థః ॥ ఉదాహరతి ॥ గతఇతి॥ సూర్యేగతే-
అస్తంగతేసత్యపి దీపస్థాః- దీపాశ్రితాస్సంతః, తత్కరాస్సర్వకిర
ణాస్తమస్తిమిరం ఛిందంతి-నాశయన్తి. అత్ర ప్రసిద్ధస్య సూర్యయా
పాధారస్యాభావేపి తత్కిరణానాం దీపసమాశ్రితత్వోక్త్యావిశేషప్ర
భేదః ॥ ౯౪ ॥ — ॥ విశేషాంతరం లక్షయతి ॥ విశేషఇతి ॥ ఏకమేవస

సవ్యాఖ్యానేచద్వారీలాకే-వ్యాఘాతాలంకారః ॥ ౪౫ ॥ ౪౬

త్సర్వదిక్షుపిసైవమే ॥ ౪౫ ॥ కిందిదారభతాశక్య వస్తవంతరకృతి
 త్వసః । త్వాంపశ్యతామయాలభ్యం కల్పవృక్షనిరీక్షణమ్ ॥ ౪౬ ॥ — స్వా
 ద్వాఘాతాన్యథాకారి తథాకారిక్రియతచేత్ । యైజగత్ప్రియతే
 మ్త అనేకత్ర వణ్యతేయది సోపి తద్వణనమపి విశేషప్రభేదపవ
 త్యధః । ఉదాహరతి ॥ అంతరితి ॥ కస్యచిద్విరహిణోవచనమిదం. మే-
 మమ, అంతరభ్యంతరే, బహిర్భాహ్యదేశే, పురః-పూర్వభాగే, వ
 శ్చాత్పృష్ఠదేశే తథా సర్వదిక్షుపి-సమస్తాశాన్వపి, సైవ-ప్రియైవ, దృ
 శ్యతే. నాన్యదిత్యర్థః అత్రైకస్యాపవ కాంతాయాః సకలదేశేష్వ
 పిస్థితివణన వాద్విశేషభేదః ॥ ౪౫ ॥ అన్యద్విశేషాంతరంలక్షయతి ॥ కి
 ఞ్చిదితి ॥ కిఞ్చిత్-యతి-చిత్-గ్రియామారభతః, ఉపక్రమమాణస్య
 అశక్యవస్తవంతరకృతిరసాధ్యకార్యాంతరకరణంచ విశేషః యత్ర య
 తి-చిత్-గ్రియసిద్ధ్యర్థం ప్రవృత్తస్య దైవాదసాధ్యవస్తవంతరక
 రణంచ యత్ర వణ్యతే. తత్రాపి విశేషపవేశిషు-షణః ॥ ఉదా
 హరతి ॥ త్వామితి ॥ హేరాజ! త్వాం పశ్యతామయా కల్పవృక్షని
 రీక్షణమపి లభ్యం-ప్రాప్తం త్వద్దర్శనార్థం మయి ప్రవృత్తైసతి అతివిత
 రణశాలిభూవతావేవ కల్పవృక్షత్వాధ్యనసాయాత్తద్దర్శనైవైవ అర్థా
 ద్దుర్లభకల్పవృక్షదర్శనమపి నిష్పన్నమిత్యర్థః. అత్ర రాజదర్శనో
 దైశేన ప్రవృత్తస్య దైవాదసాధ్యకల్పశరుదర్శనప్రాప్తివణనాద్వి
 శేషభేదః. అతస్సాయం త్రివిధఇతి విశ్లేషః ॥ ౪౬ ॥ — ॥ అథవ్యా
 ఘాతః. సద్వివిధః. తథాకారిణ్యతథాకారిత్వక్రియా, సౌకర్యనిబద్ధకా
 ర్యవిరోధిక్రియాచేతి. తత్రాద్యంలక్షయతి ॥ స్వాదితి ॥ తథాకారితథాభూ
 తకార్యసాధనం అన్యథాకారితథాభూతకార్యసాధనం క్రియేతచేద్వాఘ
 ఘాతస్యాత్. యద్వా యద్యత్సాధనతయా కేనచిదుపాత్తం తదేవా
 న్యైవ తత్ప్రతిభాతేన తద్విరుద్ధసాధనం క్రియేతచేత్సేపి వ్యాఘాతఇతి
 నిషగ్ధః. ఆద్యముదాహరతి ॥ యిరితి ॥ యైః కుసుమైః జగల్లూకైః

౪౦ సవ్యాఖ్యానే చద్వాలోకే-వ్యాఘాతాలఘోరః ॥౪౫॥

హన్తి తైరేవ కుసుమాయుధః ॥ ౯౭ ॥ దృశాదగ్ధం మనసిజం జీవయం
తద్యతైవయాః । విరూపాక్షస్యజయినీస్తాఃస్తువేవామలూచనాః ॥ ౯౮ ॥
సౌకర్యేణనిబద్ధాపి క్రియాకార్యవిరోధినీ । దయాచేద్బాలభృతమయ్య
ప్రియతే-తృప్తిమహ్యయతే. తైరేవ జగదానందకరైరేవ కుసుమైః
కుసుమాయుధః జగత్ హన్తి బాధతే. అత్ర జగత్ప్రీతిసాధనాన్యే
వ కుసుమాని మన్తభేద తద్విరుద్ధజగత్ప్రీడా సాధనాని కృతానీతి పృ
థమవ్యాఘాతభేదః ॥ ౯౭ ॥ ఆద్యస్యాదాహరణాంతరమపి దశాయ
తి ॥ దృశేతి ॥ విరూపాక్షస్య-శివస్య, దృశా-నేత్రేణ, దగ్ధం మనసి
జం-మదనం, యా వామలూచనాః దృశా జీవయంతి. తావిరూపాక్ష
స్య జయినీః వామలూచనాః-మనోహరనయనాః, స్తువే-స్తోత్రం కరో
మి. పురా విరూపాక్షః దృశైవసాధనేన మదనం దగ్ధవాక్. ఇదా
నీం విరూపాక్షవిజయినీభిః దృశైవ మదనోజీవితః అతోవిరూపాక్షప్ర
తిభటత్వాత్తాః స్తామీతి తాత్పర్యం. శివేన మననహననసాధనత్వేన
కృతాన్యక్ తద్విరోధినీభిః స్త్రీభిస్తద్విరుద్ధమదనజీవనసాధనీకృతేతిద్వి
తీయోవ్యాఘాతః ॥ ౯౮ ॥ సౌకర్యనిబద్ధకార్యవిరోధిక్రియాఘాతపంలక్ష
యతి ॥ సౌకర్యేణేతి ॥ కార్యస్య-నియుక్తకార్యస్య, విరోధినీ క్రియాక
రణం నిబద్ధాచేత్సోపి వ్యాఘాతభృత ॥ అయమథః. యేన సాధనేన
యత్కార్యక్రియా కేనచిద్వృద్ధీకృతా. తేనైవ సాధనేన తత్కార్యవి
రోధిక్రియైవ సుకరసమర్థితాచేత్సోపి వ్యాఘాతపివేతి ॥ ఉదాహర
తి ॥ దయేతి ॥ కేనచిజ్ఞైత్రయాత్ప్రస్తుఖేన రాజ్ఞా బాలత్వాద్యవరా
జం రాజ్యవీవ సంస్థాస్య గంతుం ప్రీయత్నే కృతేనతి బాలత్వాద
హం నపరిత్యాజ్యః. కింతు సమ్రావ నేతవ్యభృత తద్వియోగాసహిష్టో
ర్యవకాజస్య వచనమిదం. హేరాజా బాలభృత తేతవ మయిదయా
చేత్తస్మి అహం తే అపరిత్యాజ్యః. కింతు సమ్రావ నేతవ్యః. ప్రత్యు
త విచార్యమాణే ఏతావత్పర్యంతమవియుక్తస్యపగిత్యాగవీవ సయుక్తః.

౭ సవ్యాఖ్యానేచద్వారీలోకే-కారణమాలాలక్ష్య-రః:౪౬|| ౪౯
 పరిత్యాజ్యపవతే||౯౯||—||గుమ్భఃకారణమాలాస్యాద్యథాప్రాక్పాన్
 న్తకారణైః | నయేనత్విశ్వియాత్యాగస్త్యాగేనవిపులంయశః || ౧౦౦||
 భవన్తినరకాఃపాపాత్పవందారిద్యగ్రంభవం|దారిద్యగ్రమప్రదానేన
 అతౌమత్స్థాపనంశ్చన్తనసి కథంరౌచతఇతి వాక్యతాత్పర్యమ్ ||
 అత్ర రాజ్ఞోదాలత్వహేతునా యువరాజస్య రాజ్యస్థాపనే నిష్కృ
 ష్టైఃతి తేనైవహేతునా యువరాజేన తస్విపరీతసహాయసమేన సమ
 ద్ధితమితి వ్యాఖ్యాతభేదః || ౯౯ || — || అథ కారణమాలాలక్ష్య
 తి || గుమ్భఇతి || ప్రాక్పాన్-పూర్వోత్తరదేశౌ, అనతిక్రమ్యయ
 థాప్రాక్పాన్తం యానికారణాని తైశ్చగుమ్భః గ్రంథనం కారణమా
 లేత్యుచ్యతే | ఉత్తరోత్తరకారణభూతైః పూర్వపూర్వవస్తుభిః పూర్వ
 పూర్వకారణభూతైరుత్తరోత్తరవస్తుభిర్యాద్యంత్యైశ్చసన్తకార
 ణమాలైశ్చగ్రంథితసిమ్-షః | తథాచ ఉత్తరోత్తర కారణభూతపూ
 ర్వపూర్వసంపర్భః పూర్వపూర్వకారణభూతోత్తరోత్తరసంగర్భశ్చేతి
 ద్వివిధా పర్యవసితా || తత్రాద్యాముదాహరతి ||నయేనేతి|| నయస-నీ
 శ్వా, త్రిః-లక్ష్మీః, భవతీతశేషః | శ్రీయా త్యాగః వికరణం విద్యతఇతి
 శేషః | త్యాగేన విపులం విస్తృతం యశః విద్యతఇతి శేషః | అత్ర
 నయస్య స్వోత్తరత్రింహేతుత్వాచ్చియస్వోత్తరవితరణహేతుశ్చ
 ద్వితరణస్య స్వోత్తరయశోహేతుత్వాదుత్తరోత్తరకారణ భూతపూర్వ
 పూర్వగుమ్భానకారణమాలాలక్ష్యః||౧౦౦||ద్వితీయాముదాహరతి||భవం
 తితి || నరకాః-రౌరవాదయః, పాపాద్దుష్టకర్తృణః, భవంతి జనానామితి
 శేషః | పాపం దారిద్యగ్రంభవం-దరిద్రీతాత్పన్నంభవతి| దారిద్ర్యం
 అప్రదానన దాతృత్వాభావేనభవతి | తస్మాత్కారణాత్ హేనభే
 దానపరః-దాతృత్వాపకారభవ మథాశక్తిసత్త్వత్రసమయే దానం
 కుర్వీతిత్య | అత్ర నరకాప్రతిపాదం హేతుః సామాన్యతా దా
 రిద్ర్యం హేతుః | దారిద్యగ్రంతిదానాభావోహేతుః | అతోత్త

౫౦ చంద్రాలోక-ఏకావళి-౪౭-మాలాదీపకమ్ ॥౪౮॥

తస్తద్దానపరోభవ ॥ ౧౦౧॥— ॥ గృహీతము క్తరీ త్యార్థశ్రేణిరేకావళి
మతా । నేత్రేకర్ణాంతవిశ్రాంతే కణాదోస్తంభదోలినా ॥ దో
స్తమ్భా జానుపర్యంతప్రబంబనమనాహరౌ । జానునీరత్నముకురా
కారేతస్యమహీభుజః ॥ ౧౦౩ ॥— ॥ దీపకైకావళియోగాన్తాలాదీపకము
చ్యుతే । స్తరైణమ్భదయే తస్యాస్తైన త్వయి కృతా స్థితిః ॥ ౧౦౪ ॥

రౌత్తరకారణగుమ్భనరూపః కారణమాలాభేదః ॥ ౧౦౧ ॥ — ॥ ఏ
కావళిం లక్షయతి ॥ గృహీతేతి ॥ ఉత్తరౌత్తరస్య పూర్వపూర్వవిశేష
ణత్వం పూర్వపూర్వస్యహ ఉత్తరౌత్తరవిశేషణత్వం గృహీతము క్తరీ
తి తయా అర్థశ్రేణిః-పదార్థపక్షిః, సా ఏకావళి మతా । తతిఉ
త్తరౌత్తరస్య పూర్వపూర్వవిశేషణత్వం యత్ర వణ్యతేతత్రైకా
పూర్వపూర్వస్య ఉత్తరౌత్తరవిశేషణత్వం యత్ర వణ్యతే తత్రాస్యేతి
ద్విధాభవత । తత్రాద్యామేవ సార్థస్థోకనోదాహరత ॥ నేత్రేఇతి ॥ తస్య
మహీభుజః-శ్రిరావ చంద్రస్య, నేత్రే-కణాంతయోఃవిశ్రాంతే, త
త్పర్యంతం ఆయ తేఇత్యర్థః । కర్ణా-దోస్తమ్భదోలినా, భుజపర్యంతం
లంబమానావిత్యర్థః ॥ * ॥ దోస్తమ్భవితి ॥ దోస్తంభా-జానుపర్య
స్తప్రబంబనేన తత్పర్యంతమాయితత్వేనమనాహరౌ, జానునీరత్నము
కురాకారే-మణిదర్పణసదృశే, విద్యేతేఇతిశేషః । అత్రపూర్వ నేత్రే
ప్ర త్యుత్తరయోః కర్ణయోర్విశేషణత్వం కర్ణాప్రతి దోస్తంభయోర్వి
శేషణత్వం దోస్తమ్భాప్రతి జానునోర్విశేషణత్వం జానునీరత్న
ముకురయోర్విశేషణత్వము త్వేనయ త్తరౌత్తరస్యపూర్వపూర్వవిశేషణ
త్వానాద్యైకావళిః ఏవమన్యాపూర్వాహ్యై ॥ ౧౦౩ ॥— ॥ లభ మాలా
దీపకం లక్షయతి ॥ దీపకేతి ॥ దీపకైకావళ్యోగ్యాన్తాలాదీపకము
చ్యుతే । పండితైరంగీక్రియతేఇత్యర్థః । యత్ర దీపకైకావళ్యోరలం
కారయోః లక్షణే సమ్భవతః తత్ర మాలాదీపకం నామాలంకారఇతి ని
ష్కషణః ॥ ఉదాహరతి ॥ స్తరైణేతి ॥ కాచిత్ప్రియయాప్రేషితాత

ఉత్తరోత్తరముతకషాస్సాంశత్యభిధీయతే | మధురంమధుపీయూషంశ
స్తాస్తూతకషావేర్వచః॥౧౦౫॥—యథాసంఖ్యంక్రమేనేనక్రమికాణాం
సమన్వయః | శతుర్థం మిత్రం విపత్తింజయగంజయభంజయ॥౧౦౬॥
పర్యాయోఽపిపర్యాయేజ్ఞాన్యానేకసంశ్రియః | పద్మంముక్తాకృతా
స్త్రియప్రత్యాహ | తస్యాః భవత్ప్రియాయాః స్వాగయేత్తరేణ
స్థిః కృతాత్పద్విరహోద్దస్యాః మహతీ మన్వదపీడాజాతేత్సర్థః | తే
నప్రియూహృదయేన త్వయి స్థితిః కృతా మన్వదపరవనానతీ త్వయ్యే
వ మహాసేవేతవతీశ్యుతః | అప్రపూర్వోద్భవ్యాః స్థితిరేకప
వధర్తృభితి వర్త్యావగ్యాయోరేకధర్తాన్వయరూపచీవకం | గృహీత
ముక్తరీతి సద్భానాదేకాచిత్త తయోర్మోగాన్తాలాదీవకం ॥ ౧౦౪ ॥
— ॥ సారం లక్షయతి ॥ ఉత్తరోత్తరమితి ॥ పూర్వపూర్వాపేక్షయా
ఉత్తరోత్తరం ప్రత్యుతకషా వర్ణ్యతేచేతద్వి సాంశత్యభిధీయతే |
సాంశత్యబంకారః కవిభిర్గీక్రియాంశత్యర్థః | యత్ర పూర్వపూర్వా
పేక్షయా ఉత్తరోత్తరస్య ఉత్కషాః ప్రతిపాద్యతే | తత్ర సారా
లంకారభితి నిష్కషాః ॥ ఉదాహరతి ॥ మధురమితి ॥ మధు-తౌద్రం
మధురం-మధురససంయుక్తం, తస్మాద్మధురంపీయూషమహృతంమధురం
తస్మాప్రియూషాతకషావేర్వచామధురం అత్ర పూర్వపూర్వాపేక్షయా
ఉత్తరోత్తరస్య ఉత్కషావణానాత్సారాలంకారః ॥ ౧౦౫ ॥—య
థాసంఖ్యంలక్షయతి ॥ యథాసంఖ్యమితి ॥ యత్ర క్రమికాణాం స
మానసంఖ్యాకానాం క్రమేణ ప్రథమం ప్రథమేన ద్వితీయం ద్వితీయ
నేత్యాదిక్రమేణ సమన్వయేన వర్ణ్యతే శత్రయథాసంఖ్యాలంకారః॥
ఉదాహరతి॥శతుర్థమితి॥హేరాజకాశ్వంశతుర్థంజయమిత్రంరంజయ-
అనందయ, విపత్తిభంజయనివారయత్ర క్రమికాణాంయథాక్రమేణవ
ర్ణనాద్యథాసంఖ్యం— ॥అథపర్యాయః॥సద్వివిధః, ఏకస్యచనేకాశ్రియ
రూపఃఅనేకేవైకాశ్రయరూపశ్చేతి॥శత్రయంలక్షయః॥పర్యాయభి

౫౨ నవ్యాఖ్యానేదంద్రాలోకే-పరిపృథ్వీగచ్ఛా-రః॥౫౩॥

చన్ద్రం కామినీవచన ప్రభా ॥ ౧౦౭ ॥ ఏకస్త్రిన్యన్యనైకంవా శత్యాయ
సోపివన్యతః । అధునాపృథివీతత్రయత్రసో'తఃపురాజని ॥ ౧౦౮ ॥
పరిపృథ్వీన్యన్యాయోన్యానాన్యధికయోర్నిధిః । జగ్గ్రహే'కం శరం ము
ఏకస్త్రిన్యవన్యతః ॥ ౧౦౯ ॥ యథా సౌందర్యం అనేకాన్యన్యైకం య
ది తస్మి పర్యాయాలంకారః ఉదాహరణి ॥ సప్తమితి ॥ కామినీవచన
ప్రభా-సుందరీముఖకాన్తిః, పద్మంముక్తా చంద్రం, రా పూస్తా అ
త్రైకసౌమ్యం కామినీవచనప్రభా ॥ క్రమేణ పద్మ చంద్రరూపానే
కాశ్రయివణా నాత్పర్యాయః । యచ్చపి పరీభాయాః పద్మాశ్రయిణం
కంతతోనాత్తం । తథాపి పద్మంముక్తా గతేత్త్యుక్త్యాప్రాప్తిద్వాశ్రయ
ణం లభ్యతే వియోగన్యప్రాప్తిపూర్వక శ్వాత్ । అతోహిపద్మేచ్ఛిత్వా
రాత్రా చంద్రం గతేత్త్యుక్తః ॥ ౧౦౭ ॥ ద్వితీయంలక్షయతి ॥ ఏకస్త్రిన్ని
తి ॥ ఏకస్త్రిన్నాథారే క్రమేణ నాకమేదైవ అనేకమాధేయంభవతి య
ది సోపి పర్యాయస్సన్యతః యతః ఏకస్త్రిన్నాథారే క్రమేణానేకాధే
యాని వర్ణయంతే । తత్ర పర్యాయభేదభేదనిష్క-షణః ॥ ఉదాహర
ణి ॥ అధునేతః యత్ర నద్యాం సో'తః-ప్రవాహః, పురాజని । తత్ర
నద్యాం అధునా పునఃనద్యుత్పత్తం । తత్ర ఏకస్యామేవ నద్యాం క్రమే
ణసో'తః పునఃసరూపాధేయవణానాత్పర్యాయభేదః ॥ ౧౦౮ ॥ — ॥
పరిపృథ్వింలక్షయతి ॥ పరిపృథ్విరితి ॥ న్యూనాన్యధికయోః అల్పాధిక
యోస్తు మిథోన్యోన్యం వినిమయః పరిపృథ్విః యత్ర స్వల్పవ్యయోనతి
ధికస్త్వికరణం । అధికవ్యయోన స్వల్పస్త్వికరణం । కించ సమేన సమస్త్విక
రణంవా వర్ణ్యతే । తత్ర పరిపృథ్వి నామాంకారభేదనిష్క-షణః ॥ త
త్రాద్యాముదాహరణి ॥ జగ్గ్రహే'తి ॥ సరాజా ఏకమేవ శరం-బాణం
ముక్తా రపుశ్రియాం కటాక్షా జగ్గ్రహ । ఏకబాణమోచనప్రార్థన
కం శత్రులక్ష్మీకటాక్షా స్త్వికతవానిత్యర్థః । రాజాయంపరాక్రమ
శాలిత్యాదేకవాణేనైవ రణే శత్రూం హత్యా తదాజ్యులక్ష్మీం పా

క్రొత్త కటాక్షయందును పోవుచుండును—పరిసంఖ్యావిషయములకు మేక
 యిచ్చెదమనినట్లుగానున్నది. ఇప్పుడు క్షయము ప్రవీణము నహమ్మంతయు సత్యభూ
 వా ముగించును—అదియే భౌతికబలయొద్దకు లప్పలంకృతిర్లుకాన ద్యుష్టి
 చేతితోనే కాదు బ్రతుకలన్నియును చూడరావలసివచ్చినట్లును నలక్షికటాక్ష
 రూపాధారముననున్నది. అందుచేత రాత్రిపురుగుపరివృత్తికి ఏవం ద్వితీయస్థితియే
 జేయెను—|| భవనమున బ్రాప్తమయ్యెను || పరిసంఖ్యాతి || ఏకం వస్తుః పిద్యుష
 కత్రుషోఽపి విశ్వమన్త్యైశ్చ న్యస్త్యైశ్చ నియంత్రణం నియమనంయ తావరిసం
 ఘోర్భర్తృయత్రైకో మేనంస్తు ఏకత్రనిషిధ్య అన్యత్ర నియన్యతేత
 త్రపరిసఖ్యాలదాక రిఇతి నిష్కషణః || ఉదాహరణి || స్నేహేతి ||
 ప్రవీణమపిపవాత్రేమ స్నేహక్షయస్తైలనాశః అభూత్ సత్యభూ
 వా మంగనానాం స్వాంతేషు హృదయేషు స్నేహక్షయః పెరిమ
 నాశః నాభూత్ లభివృద్ధిరేవాధూదిత్యర్థః అత్ర శ్లేషమూలాభేదా
 భ్యవసాయే నైకవైవిధ్యస్నేహస్య దీపేషు నిషేధాత్తస్యైవ స్త్రీవిజ్ఞేమ
 నియమనాచ్చ భవతపరిసంఖ్యా || ౧౦౦ || — || అథ వికల్పంలక్షయ
 తి || విరోధఇతి || తుల్యబలయోగ్యమ ప్రమాణకయో ర్విరోధేనతి
 యుగపత్కతుక మశక్యజ్ఞేనతి వికల్పాలంకృతి ర్తతా యత్ర తుల్య
 ప్రమాణకయోః పదార్థయోర్యుగ పత్పాప్రీతా సత్యాంతయోర్విరో
 ధేన యుగపత్కతుకమశక్యత్వా త్రయోరన్యతర ఏవార్థః కతకవ్యత
 యానిచ్చియతే తత్రవికల్పాలంకార ఇతి నిష్కషణః || ఉదాహరణి ||
 సద్యఇతి | మహిభుజో రాజానస్సద్యస్తక్షణేశికాంసి మస్తకా చా
 పాకా ధనూః పివానమయంతు సంధిరభిమతశ్చేన్నమృశిరపాః భూ
 త్వానూ స్త్యింకిత్యుగళు యుక్తా మతం చేదార్థజ్ఞేన చాపానారోప్య
 యుద్ధసన్నద్ధాభివప్యేతి వికల్పితోయం వాక్యార్థః అత్ర సంధిపతా
 వ్యాన పరిశుద్ధిగర్భాత్కల శీరోనమనస్య విగ్రహావశాత్సాహంకారం
 ధనుషా తో మా ర్భావరూపణవ్యవహారికసత్యాం తయోర్విరోధేన

౫౪ సవ్యాఖ్యానైవద్వాల్మోకే-సముచ్చయాలక్ష్యారః॥౫౫॥

రాంసిచాపాన్వానమయంతుమహీఘజః॥౧౦౧॥—॥బహూనాంయుగ
పద్భావ భాజాంగుంభస్సముచ్చయః । నశ్యంతిపశ్చాత్ప్రశ్యంతి భ్రమం
తిదతవాహితాః ॥ ౧౦౨ ॥ అహంప్రథమికాభాజా మేకకార్యాన్వ
యుగపత్రతు మశ్యోస్వధనియోన్యతిరపప కిత్యన్యతయా ని
ణీయతఇతి భవశివికల్పః ॥ ౧౦౩ ॥ —॥ అథసముచ్చయః॥సద్వివిధః
అవిరుద్ధానేక సందర్భరూపః అహంపూర్వకావతామే కాన్వయ రూ
పశ్చేతి తత్రాన్వయంలక్షయతి ॥ బహూనామిహ॥ యుగపద్భావభాజాం
యాగపద్భావాణామవిరుద్ధానామితి యావత్ తాదృశాం బహూనా
మనేక పరాధానాంగుంభ స్సందర్భస్సముచ్చయస్సోన్వితో యత్ర
విరోధాభావేన యుగపస్సయూహతుం శక్యతాం బహుపరాధా
నామేకదా ప్రాప్తిర్వణ్యాతే తత్ర సముచ్చయాలంకారశ్చ నిష్క
షణః ॥ ఉదాహరతి ॥ నశ్యంతితి ॥ హేరాజక తవద్విచుః నశ్యంతి త్స
యిష్టనోభవంతి తథావశ్యంతి పలాయన సమయేభూయఃపరావత్య
వశ్యంతిత్వథః తథాభ్రమంతి కాంచీకాన్సంతస్సర్వత్రభ్రమణంకు
ర్వంతీత్యర్థః భ్రశ్యంతితి పాతే భ్రష్టాభవంతీశ్యర్థః అత్రశత్రుషు నా
శపశ్చాదవలోకన భ్రమణక్రియాణాం విరోధాభావేన యుగపద్భావ
వణానాద్భవతి సముచ్చయః ॥ ౧౦౪ ॥ ద్వితీయంలక్షయతి ॥ అహం
ప్రథమికేతి ॥ అహం ప్రథమికాభాజా మహంపూర్వకాభాజాం అ
హమేవకార్యం కతుం శక్నోమీత్యేవం ప్రకారేణ అహంకారయు
క్తానామిత్యర్థః కారణానామితిశేషః ఏకకార్యాన్వయోపి ఏకస్థిన్కా
ర్యే సాధన త్వేన అన్వయోపి సఃసముచ్చయాలంకారః యత్రైకస్థిక
కారణకార్య సద్ధిహేతుత్వేన ప్రక్రాంతేనతి అన్వేషి హేతవోయ
వ్యూహ మహమికయాభిలేకపాతన్యాయేన కార్యసాధయంతితి వణ్యా
తేతత్ర సముచ్చయస్సోద్ధితి నిష్కషణః ॥ ఉదాహరతి ॥ కులమిహ ॥
కులంనద్వంశః రూపం సౌందర్యం వయస్తారుణ్యం విద్యావైదికస్త్రా

సన్యాఖ్యానైజన్ద్రాలోకే-కారకదీపకం ౫౬-సమాధిః ౫౭ ౫౫

యోపిసః । కులంబూపంవయోవిద్యాధనంచన దయంత్యముం॥౧౦౩—
 క్రమిక్తేకగతానాంతు గుంభకారకదీపకమ్ । గచ్ఛత్యాగచ్ఛతిపు
 నగపాంతగచన్యశిష్యచ్ఛతి॥౧౦౪॥—సమాధిః కార్యసౌకర్యం కారణా
 దిసంపత్తిః ధనం ప్రభూతిరత్తు కనకాదికంచ అముగపురుష మద
 యాతి దృష్టం కుర్వంతి అత్ర మదరూప కార్యే అభిజాత్యాదిషు
 ఏకమేవ సప్రకారం కారణం తాదృశానామపి కారణానాం అహమ
 హమికయా మదరూపకార్య సాధనత్వ వర్ణనాద్భవతి సముచ్ఛయభే
 దః ॥ ౧౦౩ ॥ — ॥ అథ కారకదీపకం లక్ష్యయతి ॥ క్రమిక్తేతి ॥ క్ర
 మికాః క్రమప్రాప్తాః ఏకగతాః ఏకకార్యాన్వితాశ్చయాఃక్రియాస్తా
 నాం గుంభః గ్రథనం కారకదీపకమ్ యత్రైకీకారకమనేక క్రియాః
 క్రమేణానుయంతి తత్ర కారకదీపకం యత్రయాగపద్యైన బహూ
 నామేకశ్రాన్వయః తత్ర సముచ్ఛయఇతి భేదోద్రష్టవ్యః తత్సూచ
 నాయోవై తల్లక్షణేతుశబ్దః ॥ ఉదాహరతి ॥ గచ్ఛతితి ॥ పాంథఃప్రియాం
 త్యక్త్వాగంతుమసహమానఃకశ్చిత్పథిఃగచ్ఛతియథాకథంచిద్వ్యజతిపు
 నగాగచ్ఛతిగద్విర సుసహమానః భూయఏవాగచ్ఛతి తత్సపశ్యసిప్రి
 యాముఖమని మేషశృష్ట్యావశ్యతీతతఃపృచ్ఛతిమద్గమనం తేమనసిరొద
 తెకిమితి ప్రశ్నంకరోతిఅత్రగమనాదిక్రియాణాం క్రమేణైకకర్తృక
 కారకాన్వయాత్కారక దీపకాలజ్ఞానఃఏకస్యానేకాన్వయ సాధర్మ్యే
 ణ దీపకచ్ఛాయానుకారిత్వా త్తదన్వయస్య కారకప్రతియోగిత్వా
 చ్చ కారకదీపకవ్యవధేశః॥౧౦౪॥—అథసమాధింలక్ష్యయతి ॥ సమాధి
 రితి ॥ కారణాంతరస్య ఆరంభకారణాపేక్షయా అన్యకారణస్య సన్ని
 ధే సన్నిధానాత్కార్యవ్యర్థకార్యస్య సౌకర్యం సులభత్వం సమా
 ధిగుచ్ఛయేతేసముచ్ఛయయేన కేనచిత్కారణేనఏక కార్యాన్వయఃఇహతుప
 కేనైవ ప్రకృతకార్యారంభేనతికాకతాళీయాగతేనకారణాంతరేణకా
 ర్యసౌకర్యమాత్రమితి భేదః ॥ ఉదాహరతి ॥ ఉత్గ్రంథితేతి ॥ కుల
 టాజాఽన్త్రీ ఉత్గ్రంథితాస్వతోగంతు ముత్సుకాభూత్ అస్మిన్నేవ

౫౬ చంద్రిలోకే - ప్రత్యునీకం౫౭ - కావ్యాధాపత్తిః॥౫౯॥

స్తవసన్నిధేః ఉత్తరంతి శాచకులటాజగామస్తవభానుమాన్ ॥౧౦౫॥
 ప్రత్యునీకంబలవతి శ్చతోఽపిక్షేపరాక్రమః । జైత్రనెత్రానుగౌకణాన్
 వుత్పలాభ్యానధఃకృతా ॥౧౦౬॥ — ॥ కైముత్యేనాథానంసిద్ధిః కావ్యా
 సమయేభానుమాన్ తూస్యోస్యస్తం జగామాస్తంగతౌశుత్ అత్ర
 ప్రియాభిసరణే కులటాశ్శాన్తేవ పర్యాస్తంకాఠణసత్తాంరే సూ
 ర్యేస్తంగతేసతి అంధకారోదయాదభిసరణ సౌకర్యం జాతమితిసమా
 ధిరలజ్ఞాః ॥ ౧౦౫ ॥ — ॥ అథ ప్రత్యునీకులక్షయతి ॥ ప్రత్య
 నీకమితి ॥ బలవతః ప్రబలస్యశత్రో స్సంబంధివిషక్షే మిత్రాదిసహాయే
 పరాక్రమః ప్రత్యునీకమిత్తువ్యతే యత్ర కశ్చిత్సాక్షాత్ప్రకృత్యా
 పరాక్రమిత మశక్తస్స తదనువర్తినం జనుఃకరస్కరోతీతి వణ్యతే
 తత్ర ప్రత్యునీకాలజ్ఞాః ఇతి నిష్కషః ॥ ఉదాహరణః జైత్రే
 తి ॥ ఉత్పలాభ్యాం ఇందీవరాభ్యాం జైత్రనెత్రానుగౌ స్వజ్యేయ
 నాను వతినౌకణాన్ అధఃకృతా తిరస్కృతా అధః ప్రజేతేకృతా
 వ అత్ర శ్లేషమూలాధ్యవసాయేన ఉత్పలాభ్యాం సాక్షాత్స్వజ్యే
 నేత్రాభిభవే సామధ్యాభావాతకణాంత విత్తాంతనేత్రానుసరణ
 శీలైస్త్రే అధఃకృతేఇతి వర్ణనాద్భవతి ప్రత్యునీకమ్ ॥౧౦౬॥ — ॥
 అథకావ్యార్థపత్తి లక్షయతి ॥ కైముత్యేనతి ॥ కైముత్యేనకైముతక
 న్యాయేన అర్థసంసిద్ధిః వస్త్రవస్తరసంసిద్ధిః కావ్యాధాపత్తిఃప్రకృతే ॥
 యత్ర చుస్సార్థార్థవణనే అన్యస్య సుకరనస్తనస్సిద్ధిః దండాపూసి
 కాన్యాయేన వణితాతత్ర కావ్యాధాపత్తి గ్దామాలజ్ఞాః ఇత్యర్థః
 ॥ ఉదాహరణి ॥ సఇతి ॥ హేసఖః ప్రసిద్ధజేతుమశక్యఇతిభావః ॥
 దుస్తన్తుభేన జితఃఅభిఘాతః సరసీరుహంపద్మానాం కావ్యాధాపత్తి
 థా త్వన్తుభేన పద్మాని జితానీతి కిమువక్తవ్య మిత్యర్థః ॥ అత్రదూజక
 యేంచ జయవణితేసతి సుజయసరసీరుహం జయస్యకైముత్యా వస్త్ర
 యైనైవ లబ్ధత్వాత్కావ్యాధాపత్తిః కావ్యసదంషేనోదేనవత్తః గా

కా వద్దాలోకే - కావ్యలింగం॥౬౦॥అర్ధానరన్యాయః॥ ౬౦ ॥ ౫౭
 దాక్షిణ్యతే । చజితస్త్యస్త్యభే నేండుః కావా న్దానరసేరుమామ్ ॥౧౦౭॥
 సమర్థసింహాధ్యక్షకావ్య లింగంసంకర్థమ్ ॥ జితోసింహదశకందర్పమ
 చ్చిత్తైస్త్రిలోకన॥౧౦౮॥—ఉక్తిరథాకంతరన్యాసస్యతామా
 న్యవిశేషయోః । హనూమానబ్జి నానగద్దకరంకి నహాన్త్యనాం॥౧౦౯
 త్రాసప్రేక్ష ఇత్యుక్తధాకపత్రిసవారిణామాప్రప్రన్నతైః॥౧౧౦॥
 అథ కావ్యలింగంలక్షయతి ॥ సమర్థకసీయసేతి॥ ఈ మష్కరత్వాన్
 సుర్ధగ సాపేక్షః సమర్థసింహాధ్యక్షకావ్య సమర్థనంసంకర్థకహేతుప్ర
 దర్శకం కావ్యకః॥౧౦౭॥ మష్కరాధ్యక్షపహాన్యతస్య సంభాష్యత్వేన స
 మర్థహాపేక్షయా వాక్యాధ్యక్షం ప్రకర్థంకాహేతుం ప్రకర్తృసంకర్థస్య
 మర్థ్యతేనేత్రత్వాన్యలింగసంకర్థః । ఏథాచ వాక్యాధ్యక్షహేతుకంపదార్థ
 హేతుకంచేతి కావ్యలింగాలంకారస్య ద్వైవిధ్యమవగంతవ్యం । త
 త్రాప్రయదాహరతి ॥ జితోసిలి ॥ హేమందశదశకందర్పమస్తక జితో
 సిమయా పరాజితోసీత్యర్థః కురః సుచ్చిత్తైస్త్రిలోకనశ్చిహోస్తే త్వదీ
 యదేహదాహకలూచనశాలిహరసన్నధానాన్తమభవజ్జయః కియాతి
 భావః అత్ర మష్కరమదన విజయస్వరూపార్థస్య మచ్చిత్తైస్త్రిలోక
 చనఇతి వాక్యాధేకన సమర్థనాద్యవతి కావ్యలింగభేదః ఏవం పదార్థ
 హేతుకమూహ్యమ్ ॥ ౧౦౮ ॥ — ॥ అథాథాకంతరన్యాసంలక్షయ
 తి ॥ ఉక్తిరితి ॥ సామాన్యవిశేషయోరుక్తిరథాకంతరన్యాసస్యతామో
 త్ర విశేషే ప్రస్తుతేనతి తేన సహఅప్రస్తుత సామాన్యస్య అథాకం
 తరన్యాయాసఃన్యసనం తథాసామాన్యే ప్రస్తుతేనతి తేనసహాప్రస్తు
 తవిశేషస్య న్యసనంచ యత్రభవతినర్వత్రసమర్థనాన్యమితిజ్ఞేయంతత్ర
 ద్వివిధోథాకంతరన్యాస ఇత్యర్థః । తత్రాద్యముదాహరతి॥హనూమాని
 తి॥హనూమాన్ అభిసముద్రం అతరల్ వ్యలంఘయత్ ఏవంప్రస్తుతం
 విశేషంచిన్యస్యతేనసహఅప్రస్తుతం సామాన్యంన్యస్యతి॥దుష్కరమితి ॥
 మహాత్మనాం మహానుభావానాం మష్కరండుః కథేనాపికర్తుముశక్యంకిం?

౫౨ జన్మాలోక-వికస్వరః || ౬౨ || ప్రాశోక్తిః || ౬౩ ||

గుణవద్వస్తుసంసర్గా ద్యాతిస్వల్పాపిగౌరవమ్ । పుష్పమాలానుషః కే
ణ సూక్ష్మశిరసిధార్యతే || ౧౨౦ || — ॥ యస్త్విదేషసామాన్య
విశేషాస్సవికస్వరః । సనజిగ్యే మహంతాహి చర్ధహాస్సగరాభి
వృగ౧౨౦ || — ప్రాశోక్తిమత్కద్వాహితౌషధైశ్చతుర్వైషకైర్బుష్పమ్ । ౩ చాః

నకిమపీత్యథః అతోహనూమతోపి లాకాతికృతిః ప్రభావత్వా
త్సముద్రతరణం తస్య కియచితి సామాన్యేనసమర్థ్యైశ్చితిభవతి ప్రథ
మోభావతరన్యాసః || ౧౨౧ || ద్విలియన్జ్నో నేనోదాహరతి || గుణే
తి || స్వల్పాపి నిష్పప్తేపి గుణవద్వస్తుసంసర్గాత్ గుణవదర్థ సంప
ర్కాత్ గౌరవంగురుత్వయాః ప్రాశస్త్యే తథాహి పుష్పమాలా
నుషః గుణ సురభిమాల్య సంపక్లేణసూత్రం చతుః గుణానాపీతి
భావః శిరసిధార్యతే శిరసానుషానేన బహుక్రియలైశ్చత్కథః ఆచ గు
ణవదిత్యాదివా పూర్వాధేన ప్రస్తుతిం సామాన్యం నిరీశ్యతీత్యను
ర్థకత్వేన తేన సహపుష్పమాలానుషంగేణేత్యత్ర అప్రస్తుతవిశేషస్య
స్వసనమితి ద్విలియోధాంతరన్యాసః || ౧౨౨ || — ॥ అథ వికస్వ
రంలక్షయతి || యస్త్వితి || యస్త్వియత్రవిశేషసామాన్యవిశేషా
స్సమర్థ్యతకర్తృభావేన విద్యాకాతే. తత్ర ద్వివిధో వికస్వరభ్యో
లక్ష్యరః తతోగ్రహారిత్యా వికస్వరముదాహరతి || సత్తతి || సప్రస
ద్ధోరాజానజిగ్యేకేనపిజితోనాశూత్ కుతః హియస్తాచ్యుతంభః అ
త్యుత్కృష్టోచర్ధహాః చర్ధహాః చర్ధహాః చర్ధహాః కుతి ఇత్యాశ్చ క్షయ
మాదన్యకంభావ మహాశాంసర్ధమ త్వం సామాన్యం నిరీశ్యతీత్యా
పి సాగరావప్యేన విశేషచర్ధనా ద్వికస్వరభావః ఏమ ద్విలియము
ప్రూహ్యమ్ || ౧౨౩ || — ॥ అథప్రాశోక్తిలక్షయతి || ప్రాశో
క్తిరితి || ఉతరహా హేతా కార్యాతిశయాహేతౌ తథేతుర్వైష
కల్పనం కార్యాతిశయ కారణత్వవణానం యత్ర కార్యాతిశయాహేతు
నాతమత్పాదనం విద్యాకాతేతత్ర ప్రాశోక్తిరితి నిరూపణః || ఉదా

చంద్రాలాకే-సమ్భవనమ్ ॥ ౬౮ ॥ మిథ్యాభ్యవసితమ్ ॥ ౬౯ ॥ ౫౯

కలిందజాతీరతమాలస్తామమేచ కాః ॥ ౧౦౨ ॥ — సంభావనంయదీథ్యంస్యా
దిత్యూహూనృస్థస్థయే । యదిశేషేభచేష్టతా కథితాస్మన్మగ్ధా
స్తవ ॥ ౧౦౩ ॥ — ॥ కిందిన్మిథ్యాభ్యవసితస్థ్యం మిథ్యాదాంతరకల్ప
నమ్ । మిథ్యాభ్యవసితస్థ్యాం వశయేష్టప్రజంసమాన్ ॥ ౧౦౪ ॥ — ॥

హరః ॥ కచాభి ॥ కచాకాస్తావికులాః కలిందజాతీరే యమనారో
ధసియేతమాలస్తామాః తాపింధర్మశునంఘాః లేవ్యస్తేనకాః శ్యామ
లాభవచీశ్శర్ధః అభి ॥ కేవలతమాలాకాం వైల్బసవ్యేసి అశిశయితత
స్తేష్టసంధ్యం కలిందజాతీరస్థస్థ విశేషమమహాత్తం ఆస్యథాతద్విశే
షమయస్థకస్థాత్ వైల్బాభవయేకు సత్తీరస్థస్థం నహేయః తథాపిత
ద్ధేకుస్థ కల్పనాల్పేష్టే ॥ ౧౦౫ ॥ — ॥ సంభావనంలక్షయతి
సంభావనమితి ॥ అస్యశ్చలవక్షా తార్దస్థ సిద్ధయేష్టత్తయే శ్చత్తంస్యా
దేవంస్యావిమూహస్త్రకభి యత్తస్సంభావనమిర్కర్థః ॥ ఉదాహర
ణి ॥ యదిత ॥ హారాజకే శేషేసంతావక్తాభి వ్యోచిభవదియగుణవర్ణనా
పరస్సయ్యేత్తహి తవగుణాశ్శోర్యోదార్యాదిగుణాః కథితాస్మన్మ
నిశ్చేచుకీర్తిరాస్మన్మః అతోహమేకమభిత్సాత్తాన్ సాకశ్యేనస్తోతుం
కథుం శక్తుయామితభావః అత్రగాజగుణానామ పరిమితత్వ సిద్ధయేశే
షావక్తాచేద్గుణాః కథి శాభ వేయిరిత్యుగావణా నాస్సంభావనం ॥ ౧౦౬
మిథ్యాభ్యవసితంలక్షయతి ॥ కిందినతి ॥ కిందిన్మిథ్యాభ్యవసిత్యధాంకిం
చిత్ప్రకృతస్య మిథ్యాభూతత్వ సూచనామిథ్యాభావాంతరకల్పనం
మిథ్యాభూతాపకృత్యాధా కల్పనమితి యత్సామిథ్యాభ్యవసితరిత్యర్థః
॥ ఉదాహరణి ॥ దేశ్యామితి ॥ యోహిదేశ్యాంవశేకతుమిచ్ఛతి నపు
రుషః ఖనిజంగగవ భుష్పమాంసమాన్ సన్ దేశ్యావశయేత్ వశీ
కుర్యాత్ గగనకుసుమమాలికాధారణం సమ్భవితంచేద్వేశ్యావశేకర
ణంసమ్భవితమిశ్లోధః గగనకుసుమమాలికాధారణంయథాత్వం తాను
పపన్నంతథా దేశ్యావశేకరణమపీమిథ్యాగ్ధాంతరేణ తద్వశేకరణమిథ్యా

౬౦ చంద్రాలోకే - లలితం - ౬౬ - ప్రహర్షణమ్ || ౬౭ ||

ప్రస్తుతేవన్యనాకార్యధ పృతిబింబస్యవర్ణనమ్|లలితంనిగద తేనీరెసేతుషే
మాదికీషణతి || ౧౦౨ || — || ఉత్కంఠితార్థసంసిద్ధిర్వి నాయన్నంప్రహర్షణ
ణమ్ | తామేవధ్యాయతేతస్త్వేనీస్పష్టాపైవమాతికా || ౧౦౩ || వాంఛి

త్వేనీస్పష్టవతీత మిథ్యాస్యవసీతి || ౧౦౪ || — || ఆథలలితంలక్షయత ||
ప్రస్తుతఇతి || ప్రస్తుతేపర్వణియో వన్యవాక్యాధః తస్మిన్ప్రతిబింబస్య
తస్మిన్వశావన్యవాక్యాధఃస్య వర్ణనంలలితం ప్రకృతే నాయకాదిధ
ర్మణిఃదీయప్రస్తుత వృత్తాంతసువణయి త్వా తత్సద్వశాప్రస్తుతం వ
న్యతే చెత్తహాలలితాభ్యోలక్ష్యరగతిః సమర్పణః || ఉదాహర
తి || నిగతఇతి || ఏషానాయకా నీరేఉదకే నిగతతేనతి అతిక్రాంతి
తేనతి సేతుంజలబంధనం చికిషత్తికత్తమిచ్చతి స్వల్పస్సమాగతం
కంచిద్దక్షిణనాయకం కోపాదుపెక్కుత స్థిగత్యాన్యానైవతిభునస్త
దానయనాథం యత్నం కరోతీతి సణఃనీయం వాచ్యాధఃమవణ
యిత్వా తస్మాం తస్మద్వశగజలసేతుబంధన వృత్తాంతస్య వణానమి
తి భవతి లలితాలక్ష్యరగి || ౧౦౫ || — || అభ్యంత్రహర్షణం తత్త్రి
విధం యత్నంవిన్తా ఈస్సి తాథాసిద్ధిరూపావాంఛితాధాదధికాధా
సిద్ధిరూపం ఉపాయార్థం తస్మిన్సిద్ధిరూపంచేతి త్రైక్యంలక్షయ
తి || ఉత్కంఠితేతి || సర్వేంద్రియసుఖాస్వాద్యాయత్రభవతీతి ద్విషయ
క భావవిశేషకత్కంఠేపువ్యతే తస్మిన్మోహయోగః తస్మిన్సిద్ధిర్వ్యక్తం
వినాస్యాగ్యనిగదా ప్రహర్షణాన్యనిగదా || ఉదాహరతి || త మి
తి || యాయస్య పరమచేమాస్వదీమాతా తామేవధ్యాయతేతస్త్వే
ప్రిః కదాచాస్మాదితి చింతయ త తస్మై నాయకాయపైవవిత్తతైవ మా
తికానతీ నీస్పష్టాపేషితా నాయకాస్స కాస్తానయ నాయ తగభిలషి
తామేవ మాతీంనియుజ్య దేవా తస్మైప్రేషితవశీకృతః యస్యాం నా
యకస్యాత్యస్తానురాగః పైవదేవాన్నయికయామాకీకానతీతస్మైప్రే
షితేతి యత్నం వినా ఈస్సి తార్థసిద్ధివర్ణనాత్ప్రహర్షణమ్ || ౧౦౬ ||

నవ్యాఖ్యానేచద్వాలోకే - విషాదనాలంకారః॥౬౮॥ ౬౯

తాదధికార్థస్య సంసిద్ధిశ్చప్రహర్షణమ్ । దీపముద్యోతయేద్యవత్తా
వదభ్యుదితోరవిః ॥ ౧౨౭ ॥ యత్నాదుపాయ సిద్ధ్యర్థాత్సత్తాజ్ఞాభా
ఫలస్యచ । నిర్భయఃసావధీమూలం ఖంతాసాధితోనిధిః ॥ ౧౨౮ ॥—
ఇష్యమాణవిరుద్ధార్థసమ్ప్రప్తిస్తువిషాదనమ్ । దీపముద్యోజయేద్యవ

ద్వితీయంలక్షయతి ॥ వాంఛితాదితి ॥ వాంఛితాత్ స్వాభిలషితాత్
అధికార్థస్య సంసిద్ధిశ్చ ప్రహర్షణం కేనచిత్కంచితర్థ మపేక్ష్యయ
త్నైక్యతేనతి తస్య తస్మాదప్యధికార్థోల్బల్యైత్తనపి ప్రహర్షణమిత్యర్థః
॥ ఉదాహరతి । దీపమితి ॥ యావద్దీపముద్యోజయేద్యస్తుప్రకాశాయ దీ
పముద్యోజయేత్తావత్తదైరఃసన్సూర్యః అభ్యుదితఃఅత్రోపదార్థప్రకాశా
ర్థం దీపాద్యోతన ప్రయత్నేనతి దైవాత్తదైవదీపాదభ్యుధిః ప్రకాశ
స్య సూర్యస్థానయాత్పృథ్విశాద్ధాదికార్థసిద్ధిరూపమిదం ప్రహర్షణ
ణమ్ ॥ ౧౨౭ ॥ స్మరీతుంలక్షయతి ॥ యత్నానతి ॥ ఉపాయసిద్ధ్య
ర్థాదుపాయప్రప్తి హేతుభూతాద్యత్నాత్సత్తాజ్ఞాభిలష్య కార్యస్యైవ
వలాభా ప్రహర్షణమిత్యర్థః ఫలంప్రాప్తుం తదుపాయసంపాదనాయ
యత్నైక్యతేనతి తత్రైవ యదిఫలలాభస్సాన్యత్ । తదా ప్రహర్షణ
మితి నిష్కరణః ॥ ఉదాహరతి ॥ నిర్భయంజనేతి ॥ నిర్భయజనస్య-నిత్యే
వ ప్రదక్షానాంజనస్య, యదోషఫీమూలం తత్తనతాఖనకేన అంజనప్ర
కృతా సూతమోషఫీమూలం ద్ధరతేత్యర్థః । నిధిర్నిత్యేపవీన సాధితః ని
ర్భయశాంతాంజనమూలమర్థకుః యత్నైక్యతేనతి దైవాత్తత్రైవ ని
ధిద్వైప్రోహానిత్యుపాయార్థయత్నాత్ఫలమేవ సాత్వాత్ప్రప్తిమితీ భ
వతి తృప్తీతుంప్రహర్షణమ్॥౧౨౮॥—విషాదనంలక్షయతి॥ ఇష్యమాణే
తి ఇష్యమాణస్యప్రకృత్యయస్యవిరుద్ధోయార్థస్తత్సమ్పాదనంవిషాదన
మిహ్యుద్యతే. యత్రైష్యత్సద్ధిర్ద్యుర్థం యత్నైక్యతేనతి దైవాత్తద్వి
రుద్ధానిప్రార్థప్రాప్తిశ్చనతి. తత్ర విషాదనమితి నిష్కరణః. ఉదాహ
రతి ॥ దీపమితి ॥ యావద్దయా దీపముద్యోజయేత్ ఉద్యోగనాయ య

౬౨ సవ్యాఖ్యానే-చంద్రికాకే - ఉల్లాసాలంకారః॥ ౪౦ ॥

నిర్వాణస్తావదేవసః॥౧౨౯॥—॥ఏకస్యగుణదోషాభ్యానున్దాసాన్యస్య
తాయది । అపిమాంపావయేత్సాధీప్తి సాక్ష్యేతిచృతిజాహ్నువ ॥౧౩౦॥
కాతిన్యంకుచయోస్సృప్తం వాంఛ్యంశ్యోపాదవప్తయైః । నిందన్తివిశ్వ
త్నం కుర్యాత్తావదేవ సదీపఃనిర్వాణఃఃప్రేభ సత్. అత్రప్రమూణాదీ
వద్యోతనయత్నే సతి త్సోరుద్ధాఃప్ర నిర్వాణమూషఃతమితి భవతి చి
పాదనమ్ ॥౧౩౧॥ — ॥అభోహ్లాసం లక్షయతి ॥ ఏకస్య గుణదో
షాభ్యాం హేతుభ్యానున్యస్య తాయది గుణదోషాప్యాశాంజేప్తిదో
ల్లాసః అయమత్ర నిష్క-షఃః. అన్యగుణేన తదన్యస్య గుణో
త్పత్తివర్ణనే అన్యదోషేన తదన్యస్య దోషాన్పత్తివర్ణనే అన్యగుణే
న తదన్యస్య దోషాన్పత్తివర్ణనే అన్యదోషేన తదన్యస్య గు
ణోత్పత్తివర్ణనేవ వతుర్విధ ఉల్లాససాన్నిధిరి శ్రౌత్యయదహర
తి ॥ అపీతి ॥ ఇయం సాధీప్తి పశవ్రతా సాక్ష్యా మత్ప్రవా
హా సానం కృత్వా పావయేతి సానేన మాం పక్షిం
కుర్యాదితి జాహ్నువీగంగానదీఇద్భిఃకృత్వాసన్యాసం గాయాఅపిహ
తవ్రతామహిమగుణేన పావనీకరణోత్తదీయసానా శ్వాసత్తం గు
ణో సణికతఇతిభవతి ప్రథమోల్లాసః ॥౧౩౨॥ ద్వితీయం శ్లోకేహ
దాహరతి ॥ కాతిన్యమితి ॥ తద్ధాటీషు ఆరియోషిః పాదచారేణ వ
లాయమానాశ్శశున్ప్రియః కుచయోస్సృప్తం యత్కా తిన్యం తత్సాన
పద్దయోస్సవీయమృదువరణయోర్వాఃః త్యైః చరణయోరేవ కాతి
న్యం స్యాచ్చేజ్జీవేమేతిచృత్యసత్త్యః విశ్వసృష్టారం జగద్ధా హరంబద్ధ
న్తి. అయంవిధిః కుచయోః కాతిన్యమస్మప్త్యా పాదయోరేవ తత్సృజే
ద్యది శర్వలక్ష్మి స్పాదసంచారసమయే బహువకారిన్యాత్. తథానని
ర్మితవానతస్తంధిగతి నిందాం కుర్వంతిస్త్రిర్థః. అత్ర ధాటీషు వన
భూమా పలాయమానానాసరిస్త్రీణాం ధావనవిరోధిచరణమార్దవదో
షేణ తయోః కాతిన్యమస్మప్త్యా వ్యర్థం కుచయోరేవ సృప్తసతో విధే

సత్యాభ్యాసే-చంద్రాలాకే - ఉల్లాసాలంకారః॥౬౯॥ ౬౩

శక్తిగతుః శక్త్యాజ్ఞేష్యరియోషితః ॥ ౧౩౧ ॥ తనభాగ్యం ధనస్యైవ య
నాశ్రయః శక్తివరః । లాభోయమేవభూపాలసేవకానాం నచేద్వధః ॥

తాభ్యాం రాయానీనస్యాతా మవజ్ఞాలంకృతిర్ధితా । స్వల్పమేవాంబుల

స్వంగదోషో వణితభాగ ద్వితయోగ్లాసః ॥ ౧౩౧ ॥ తృప్తీయమదాహ
రత ॥ తతితి ॥ ధనం సిక్ష్మప్రచూత్రయతి సజ్జనంతు నాశ్రయతీతి యత్ర
ధనస్యైవాధాగ్యం సజ్జనస్యతు నకాపి దోషఇతిభావః । ఆత్ర సజ్జన
గుణేన తదనాశ్రయణం ధనస్య దోషత్వేన వణితమితి భవత్యన్యగు
ణేన లబ్ధిదోషాన్మత్తిరూపఉల్లాసః ॥ చతుర్థముదాహరతి ॥ లాభఇతి॥

ఇత్థం హితాచరణతస్మిన్ గణాం సేవకానాం రాజ్ఞా నకించిదపి దీయ
తేజేత్తస్యధమి కేచిత్స్వప్తేనతి కస్యచిదిదముత్తరం. సేనభా
భూపాలసేకానాం-రాజభ్యత్యానాం వధోనచేత్తత్కృతహింసానా
భూద్యుతియమహింసనరూపపవ లాభః ఇతరలాభోమాస్త్వితిభావః
అత్ర రాజకార్యదోషే సేవకానాంవధించినా ప్రాజ్ఞైస్సహ వివిధ
మనం గుణైస్సన వణితమితి భవతి దోషేన గుణవణానరూపఉల్లా
సః ॥ ౧౩౨ ॥ — ॥ అథావజ్ఞా. సాద్వివిధా. అన్యగుణేనాన్యగుణౌ

భావవర్ణనరూపా అన్యదోషేనాన్యదోషాభావవర్ణనరూపాచేతి ॥ ద్వివి
ధాచపి తాలంక్షయతి ॥ తాభ్యామితి ॥ తాభ్యాం , గుణదోషాభ్యాం
తా గుణదోషానస్యాతాం యది సా అవజ్ఞాలంకృతిః మతాఇష్టా. ఆ

న్యగుణేన అన్యగుణాభావః అన్యదోషేనాన్యదోషాభావశ్చ వర్ణ్యతే.
యది నా ద్వివిధావజ్ఞైశ్శుద్ధః. ఆచారముదాహరతి ॥ స్వల్పమితి ॥ ప్ర

ప్రసాదప్రీత్యాచరిత్యైవకో దారుపాత్రవిశేషః. ససాగరం ప్రాప్త్యా
పి స్వల్పమేవ అంబులభతే ప్రాప్తి. బహుజలపూర్ణార్ణవప్రవే

శేసత్యపి ప్రథస్య స్వసరిమితజలమాత్రలాభః. నతు బహుశజలలా
భఇతి సముద్రస్థద్వార శక్తివిప్రప్రథస్య వృద్ధ్యలాభవర్ణనాదన్యగుణే

౬౪ చంద్రాలోకే - అనుజ్ఞా ॥ ౭౦ ॥ లేశాలచాకరః ॥ ౭౧ ॥

భలే ప్రస్థాపాప్రస్థాపిసాగరమ్ । మీల నియదిపద్మానాహానిరమృత
ద్యుతేః ॥ ౧౩౩ ॥ — దోషస్యాభ్యర్థనానుజ్ఞా తత్రైవగుణదర్శనాత్ ।
విపదస్సంతునశ్శశ్వ ద్యానుసంకీర్త్యకలేహరిః ॥ ౧౩౪ ॥ — ॥ లేశ
స్యాద్దోషగుణయోగ్యణదోషత్వకల్పనమ్ ॥ ౫ ॥ అఖలేషుచిహ్నంగేషు
నాన్యగుణాలాభవర్ణనరూపావజ్ఞా ॥ ద్వితీయముదాప రతి ॥ మీలంతి
తి ॥ పద్మాని మీలంతియది సుకుశంతిచెల్ అన్యతమృతేశ్వంద్రస్యకా
హానిః సకలజనానందకరే సుధాకరేభ్యుదితేసతి సకలజనానామనంద
దశానాన్యుభవికాసోభవతి ఏవంసలి కమలానామేన ముకుళీభావశ్చే
త్రావతా చంద్రస్య కా నిందేత్సర్థః । అత్ర కమలముకుళీభావదోషే
ణ చంద్రస్య తదప్రాప్తినర్ణనాదన్యదోషేణాన్యదోషాభావనర్ణనరూ
పాద్వితీయా ॥ ౧౩౩ ॥ — ॥ అథానుజ్ఞాంలక్షయతి ॥ దోషస్యైతి ॥
తత్రైవ దోషస్థలవివ గుణదశానాద్దోషాః దోషస్యాభ్యర్థనాయజ్ఞా అ
నుజ్ఞేత్సుచ్యతే । ఉచాహరతి ॥ విపదశ్చితి ॥ నొస్తాకం విపదవిపదశశ్వ
త్సదా సంతు భవంతు. యాసు ఏవత్సు హరిస్సంకీర్త్యతే. సమృద్ధి
స్తు భవమదాంధత్వాత్కదాచిదపి హరిం సస్మరన్తి. ఆపన్నాస్తు తద
క్షకం హరిం సంస్మరంతీతి హరిసంకీర్తన రూపరక్షణగుణదశానాదని
ప్రాపి విపత్పాధికా తెతి భవత్యనుజ్ఞా ఇదంతం వీతరాగాణాం వచనం
— ॥ లేశం లక్షయతి ॥ లేశశ్చితి ॥ దోషగుణయోగః క్రమేణగుణదోష
త్వకల్పనం లేశస్యైవ అనుకూలత్వాద్దోషస్యాపిగుణశ్చ ప్రతికూలత్వా
ద్గుణస్యాపి దోషత్వం యత్రకల్ప్యతే తత్ర ద్విధోలేశశ్చిత్సర్థః. క్రమే
ణద్వావపి పూర్వోత్తరాధాభ్యాముదాహరతి ॥ అఖలేష్వితి ॥ రాజబ
హుమానలాభేన విరకాలం రాజధాన్యాం విదూషి పుత్రే నివసతినతిత
ద్దశానోత్సుకస్య స్వగృహస్థస్య పితురప్రస్తుతప్రశంసా రూపమిదం
వచనం హేళుకఅఖలేషు సర్వేషు విహంగేషు వక్షిషు త్వదన్యసర్వ
మూకపక్షిషు స్వచ్ఛందచారిషు యథేచ్ఛం చరత్య సత్సు తే తవపం

౧ చంద్రాలోక - ముద్రా || ౨౩ || రత్నావళి || ౨౪ || ౬౫

హంతస్యచ్చందచారిషు | శుకపంజరబంధస్తే యథుకాణాంగిరాంభ
లమ్ || ౧౩౬ || — || సూచ్యార్థసూచనం ముద్రా ప్రకృతార్థప్రదేశ
ప్రేః | నితంపగుర్వీతమణీ దృష్ట్యుపకృతాచసా || ౧౩౭ || — || కృ
మికాప్రకృతార్థానాం న్యాసంరత్నావళివినుః | చతురాస్యఃపతి

జరబంధః నిరౌఢవమితియత్ తన్నభురాణాం శ్రావ్యాణాం నిరాం
చాచాంధలం. హేపుత్ర త్వదన్యేష్వపండితజనైషు సర్వైషు స్వగృ
హేషు సుఖం తిష్ఠశ్చ తవాయంరాజధాన్యాం చిరకాలవాసః త్వదీ
యపాండిత్యమూలకఇతిత్వత్పాండిత్యమెవప్రతికూలమభూదితివక్తవ్యై
తత్ప్రకృత్యాయనాయ తత్సూచకవృత్తాంతో వణితః. అత్రప్ర
థమాధేః సర్వవిహంగేషు దోషభూతమవాగ్మిత్వంస్వచ్ఛందచారహే
తుత్పాద్యుణ త్వేన వణితం. ఉత్తరాధేఃతు శుకవాగ్మిత్వం గుణభూ
తం బంధనహేతుత్పాద్యోషత్వేనవణితమితి భవతి ద్వివిధోలెశః ||

— || ముద్రాంబక్షయతి || సూచ్యార్థేతి || సూచ్యార్థస్య-సూచనీ
యస్య, వస్తునః ప్రకృతార్థప్రదేశః ప్రకృతార్థప్రతిపాదనాయప్రయో
క్తేః పదైరేవ సూచనం ముద్రేత్సుద్యతే. ప్రకృతార్థప్రతిపాదకే
రేవ పదైః ప్రకృతస్య సూచ్యస్య యత్రసూచనంవర్ణ్యతే. తత్రము
ద్రాలోకంకారః || ఉదాహరతి || నితంపగుర్వీతి || సాప్రకృతానా
యికా నితంపగుర్వీ స్థూలనితంపేశ్యర్థః. తథా తమణీ-యువతిః, దృ
ష్ట్యగ్నే-లాచనయుగళే, విపులా-విశాలాక్షియుగళేత్యర్థః. అత్ర నా
యికానంపత్తిప్రతిపాదనపరేవనే లాచనవైపుల్యప్రతిపాదనపరేణ
దృశ్యగ్నవిపులేతి వదేన వీతద్వృత్తస్య యుగ్మవిపులానామధేయమితి
ప్రకృతసూచ్యవృత్తనామ్నోపి సూచనాద్భవతిముగ్రా || ౧౩౭ || —

రత్నావళింబక్షయతి || క్రమికేతి || క్రమికాలోకప్రసిద్ధపాన్యాపగ్య
యుక్తాయే అప్రకృతార్థాః తేషాం న్యాసం క్రమేజ్ఞేన నివేశనం ర
త్నావళిం రత్నావళినామకమలంకారవినుః-అనునాశ్రయిష్య-పకాయ

౬౬ చంద్రాలోక-తద్గుణః॥౭౫॥పూర్వరూపాలంకారః॥౭౬॥

ర్లత్వైస్సస్వర్ణస్త్వంమహిపతే ॥౭౩౮॥ — ॥ తద్గుణస్వగుణ
త్యాగా దన్యదీయగుణగ్రహః । పద్మరాగాయతేనానా మాక్షికం తే
భరత్విహ ॥ ౭౩౯ ॥ — ॥ పునస్స్వగుణసంప్రాప్తిః పూర్వరూప
ముదాహృతమ్ । హరకంఠాంశులిప్తాపి శేషస్త్వద్గుణసాసితః ॥ ౭౪౦ ॥

త్ర ప్రకృతస్య ప్రసిద్ధాప్రకృత బ్రహ్మాదితాదాత్మ్యైప్రత్యాయనాయ ప్ర
కృతార్థప్రతిపాదన సమధౌః ప్రసిద్ధ క్రమమవిన్యజ్యేవ అప్రకృతా
ధోఽనిర్దిశ్యతే తత్ర రత్నానశీరితి ॥ ఉదాహరతి ॥ చతురాస్యశ్చితి ॥
హేమహిపతేత్వంచతురాస్యః బ్రహ్మచారువదనశ్చ - తథాలత్యైః
పతిః విష్ణుః రాజ్యలక్ష్మీశ్చరత్న తథాసర్వజ్ఞః శివః అశేషవిశేషజ్ఞశ్చ అ
త్ర బ్రహ్మవిష్ణుమహేశ్వరాశ్చితి ప్రసిద్ధసహవాదనాం వాచకైః పదైః
ప్రసిద్ధపాతక్రమేణైవ ప్రకృతస్యరాజ్ఞః ప్రతిపాదనాద్రత్నావళిః - అ
త్రరాజ్ఞః ప్రసిద్ధబ్రహ్మాదితాదాత్మ్యంచ ప్రతీయతే ॥ ౭౩౮ ॥ — ॥
తద్గుణలక్షయతి ॥ తద్గుణశ్చితి ॥ స్వగుణత్యాగాదన్యదీయ గుణస్యగ్ర
హః స్వీకారః తద్గుణశ్చిత్వశ్చితి ॥ ఉదాహరతి ॥ పద్మరాగాయతేశ్చితి ॥
హేమభి తేనానామాక్షికం నాసీకాభూషణముక్తామణిః అభరత్విహం
శ్చకాన్త్యాపద్మరాగాయతే పద్మరాగమణిరివాచరతి అత్ర నానామా
క్షికస్య స్వభావశ్చత్యాగేన అన్యభరతక్రతాస్వీకారపర్ణనా భవవతీత
ద్గుణః ॥ ౭౩౯ ॥ — ॥ అథ పూర్వరూపం తద్బద్ధవిశంపునః స్వ
గుణప్రాప్తిరూపం వికారేపతి పూర్వరూపానురూపంచేతి ॥ తత్రాద్యం
లక్షయతి ॥ పునరితి ॥ పునస్స్వగుణస్య సంప్రాప్తి స్వీకారస్మాదన్యరూ
పమిత్యుచ్యతే స్వగుణత్యాగేన అన్యగుణస్వీకారేన తి కలశేచ్ఛద్ధేతోః
పునస్స్వకీయగుణమేవ ప్రాప్నుయాద్బుద్ధితదాపూర్వరూపం నానుల
భూరిశ్చితి నిషేధః ॥ ఉదాహరతి ॥ హరేతి ॥ హేరామహాప్రశేషానంతః
హరకంఠాంశుభిః శివగళితోభాభిః లిప్తః రంజితోపి శ్యామీకృతోపి త్య
ర్థః త్వద్గుణసాసితః ॥ అభూదితి శేషః ॥ కీర్తిభావల్యేన గరళవైర్యం

చంద్రాలోకే - అతద్గుణః || ౭౭ || అనుగుణః || ౭౮ || ౭౭

పూర్వానానుప్రతిష్ఠ వికృతేనతివస్తుని । దీపేనిర్వాపితే ప్యాసీ
 తాగంబీరత్నైర్మహావృహః || ౧౪౧ || — || సంఘతాన్మగుణానంగీ
 కారమాహురతద్గుణం । చిరురాగిణిమచ్చిల్లెనిహితాపివరజ్యసి || ౧౪౨ ||
 పాక్షిన్ద్రాగణాన్మహావృహః || ౧౪౩ || — || నిర్వాహ్యలాభదధతే
 విహాయపుంః స్వకీయమేవధానశ్యం ప్రాప్తవానిత్యర్థః । అత్రశేషపృథా
 వశ్యశాస్త్రైః పూర్వక దిషన్తైర్లస్యకారేనతి రాజకీర్త్యాపునః స్వధానశ్య
 మానామూర్ఖ్యాదుః || ౧౪౪ || ద్వితీయంలక్షయతి || పూర్వేతి || ప
 స్త్రవికృతే ౨ కారయ్యైస్సత్యపి పూర్వానానుప్రతిష్ఠాపాగవస్థాయాశ్చ
 అనుప్రతిష్ఠాపృథివీష్యైర్వికృతః సావ పూర్వహావమిత్యుచ్యతే
 || ఉదాహరతి || దీపశ్చ || దీపేనిర్వాపితేనత్యపి కయాచిన్త్యయతి
 శేషః కాంబీరత్నైర్మహావృహః మేఖలాభచితమణిభిః మహద్దీపాదపుష్కలై
 స్తమహః చంద్రిగాసీత్ - ఆవిరభూజిగ్యర్థః కయాచిన్త్యయంబజ్జావశా
 ద్రతికాలేదీపేన్వీకృతేనత్యపి కాంబీరత్నైరేవ పూర్వానానుప్రతిష్ఠావరప్రకా
 శకత్వ లక్షణానివృత్తిరహితాధూనితి మానాద్భవః పూర్వ రూపభే
 దః || ౧౪౧ || — || అతద్గుణంలక్షయతి || సంఘతేతి || సంఘతఃస్వ
 సంయుక్తః యోగ్యపదార్థస్తస్యయోగుణ స్తస్యానంగీకారః అస్వీకర
 ణమతద్గుణాభ్యుపలక్ష్యరమాహుః స్వసంయుక్తాస్య నిష్కగుణస్య స్వ
 స్తింత్రక్రమణయోగ్యస్యాపి యత్ర సంక్రమణంవణ్యతే సత్రాశద్ధ
 ణశ్చి నిష్క-షణః || ఉదాహరతి || చిరమితి || స్నిహ్యంశమపినాయక
 ముపేక్ష్య కుపితాం నాయకాముద్దిశ్య నాయకవచనమిదం హేనాయ
 కేరాగిణీత్వద్విషయక ప్రేమయైకై అరుణేద మచ్చితై చిరంచిరకా
 లం నిసీతాస్థాపితాపిత్యం నరజ్యసి అనురక్తాలాహితావ సభవసి చి
 రమనుసరంతమపిమాం కిమిహినానుగృహ్లాసీతి తాత్పర్యం అత్ర రక్తే
 మనసిస్థితాయాం నాయకాయాం స్వసంయుక్తమనో నిష్కరాగాసంక్ర
 మణాక్తిరతద్గుణః || ౧౪౨ || — || అనుగుణంలక్షయతి || ప్రాగితి ||

౬౮ చంద్రాలోక-మీలితం || ౭౮ || సామాన్యాలజ్ఞాం రః || ౮౦ ||

కటాక్షేరసీలశామ్ || ౧౮౩ || — || మీలితంయదిసాదృశ్యా దృఢ.
ఏవ నదృశ్యతే | రసోనాలక్షితౌ యాశ్చరణసహజురణే || ౧౮౪ ||
(మల్లికామాలభారిణ్య స్వగ్వాంగీణాద్వ)చందరాః | తౌమనత్యోనల
త్యుంతే జ్యోత్స్నాయామభిసారికాః || ౧౮౫ || — || సామాన్యం
యదిసాదృశ్యా ద్విశేషానోపలక్ష్యతే | పద్మాకరంప్రవిష్టానాం ముఖం

పాగ్నిధిః గుణవత్సన్నాథానాత్మస్వం స్థితోయోగుణః తస్య పగసన్ని-
ధేః గుణవదన్యసన్నిధానాద్యోగుణాల్కపోగుణాతిశయస్సోనుగుణ
ఇత్యుచ్యతే || ఉదాహరతి || నీలాగ్నిలాసీతి || నీలోత్పలానినాయి-
కాకణాంతిగతేందీవరాణి కటాక్షేః నాయికాకటాక్ష వీక్షణైః అతి
నీలతాంపూర్వాదభ్యధికస్తేల్యుదధతే విభ్రతీ అత్రస్వతోనీలానామ
పుష్పలానాం కటాక్షప్రసారణాత్తైల్యవణానాదభవత్యనుగుణాలం-
కారః || ౧౮౩ || మీలితంలతయతి || మీలితమితి || సాదృశ్యాద్గుణాది-
నాన్యసాన్యసదృశత్వాద్భేదః ఉభయవైలక్షణ్యం నలక్ష్యతే యది
తదామీలితమస్యైకః || ఉదాహరతి || రసఇతి || సహజురణే స్వభా-
వరక్తే చరణే నాయికాపదే లాక్షాయాయావకన్య రసానాలక్షీచరణా-
పేక్షయా వ్యక్త్యంగరత్నైరనాలక్ష్యతేత్యధః | అత్ర చరణాలక్తకర-
సయోరారుణ్యగుణసామ్యాద్భేదానధ్యవసాయఇతిభవతిమీలితం || ౧౮౪ ||
(ద్వితీయోదాహరణందగ్గయతి || మల్లికేతి || అగ్రచంద్రికాభిసారికా-
ణాం ధవళిమగుణసామ్యాద్భేదానధ్యవసాయఇతిలక్షణసంగతిః || ౧౮౫ ||)
|| సామాన్యంలతయతి || సామాన్యమితి || సాదృశ్యాత్సాధర్మ్యాత్ కాం-
త్యేతిశేషః | విశేషః ఉపసానోపమేయయోఃపరస్పరవ్యావర్తకధర్మః
నావలభ్యతే నావధార్మ్యతేయది తస్మాత్సామాన్యమిత్యుచ్యతేఇత్యర్థః
|| ఉదాహరతి || పద్మాకరంప్రవిష్టానాంసరోమధ్యగతానాం ముఖ్యవాం
సుందరీణాం ముఖంజాతావేకవదనం ముఖాన్వీకృతః నాలక్షీనావధారి-
తంసరః శరీరవిష్టప్రస్థిముఖానామత్యంత సాదృశ్యేనవ్యాకతాకధర్మాను

చంద్రాలోకే-ఉద్భవితః శేషకా ॥౮౦॥౮౨॥ ఉత్తరం॥౮౩॥ ౬౯

శాలక్షినుభ్రవాసు ॥ ౧౮౬ ॥ — ॥ భేదవైశేష్యయోఃస్ఫుర్తా పు
స్త్యులితవిశేషకా ॥ హిమాద్రింత్యద్యుశోమ్నం సురాశ్శీతేనజానతే*॥
లక్షీలాన్ముదితేచంద్రే పద్మానిచముఖానిచ ॥ ౧౮౭ ॥ — ॥ కించిదా
కూతమహితం స్యాద్గూఢోత్తరముత్తరమ్ । యత్రాసావేతసఃపాంథత
పలంభాద్భవతి నానూన్యమ్ ॥ ౧౮౮ ॥ — ॥ అథోస్త్యులితవిశేషకావే
కాథేనలక్షయతి ॥ భేదతి ॥ భేదజేతేవ్యయోర్భిన్నత్వవిశేషధర్మయోః
స్ఫుర్తా ప్రకాశనైసతి క్రమేణోస్త్యులితవిశేషకాఖ్యావలంకారాభవ
త ఇత్యర్థః ॥ ద్వయోన్యదృశ్యేన భేతేతిహితే సతి దైవాతాగర
ణాంతగాద్యత్రభేదావలంభస్తతోస్త్యులితం భిన్నత్వేన గృహీతుమపి
విశేషాస్ఫుర్తానశ్యాం దైవాద్విశేషధర్మగ్రహణాదిదమేవ ముఖమి
త్యాది ॥ వాగభవతిచేత్తత విశేషక ఇతి నిర్గుఢః ॥ తత్రాద్యము
దాహరతి ॥ హిమాద్రిమితి ॥ హిమిరామచంద్రసురాదేవా స్త్వి
ద్యుశోమ్నం భవతీగ్రాశ్యంసరితం సాదృశ్యాత్తదేక తాపన్నమిత్యు
ర్థః ॥ హిమాద్రింశీతేన - తైత్వగుణేన జానతేతమభయభేదం నిర్వి
న్వంతీన్నర్థః ॥ అత్ర సుతసా అభిన్నస్యహిమాదే తైత్వధర్మేణ భిన్న
త్వేన స్ఫురణాదుస్త్యులితమ్ ॥ విశేషకముదాహరతి ॥ లక్షీశానీతి ॥ చు
క్రఉదితేనతి పద్మానిచముఖానిచ ఇమానిపద్మాని ఇమాన్(స్త్రీ)ముఖానీతివివి
చ్యగృహీతానీత్యర్థః ॥ ముఖానాంపద్మానాం విశేషాస్ఫుర్తోసత్యాం
చంద్రోదయకృతముకభవేన ఇమాన్పద్మాని చంద్రోదయేపి వికాస
య్యుక్త్యాదిమాని (స్త్రీ)ముఖానీతి వివిచ్యగృహీతానీతి కారణాత్ వి
శేషకః ॥ ౧౮౭ ॥ — ॥ గూఢోత్తరంలక్షయతి ॥ కించిదితి ॥ కించిదా
కూతేనాతయేన మహితం చమశ్శతం యదుత్తరం గూఢోత్తరం
స్యాదిత్యుర్థః ॥ కేనచిక్రంద్విషయక ప్రశ్నేకృతేనతి తత్ర కేనచి
త్సావశయగర్భముత్తరందీయతేచేత్తగూఢోత్తరం స్యాదిత్యుర్థః ॥ ఉదా
హరతి ॥ యత్రేతి ॥ అస్యాస్ఫురితః కుత్రనాతరణమర్గఇతి పృచ్ఛం

20 సవ్యాఖ్యానోచన్ద్రాలోకే-చిత్రోత్తరగాలజ్జారః ॥౪౩॥

త్రేయంసుతరానది ॥ ౧౪౪ ॥ — ॥ ప్రశ్నోత్తరాంతరాభిన్నముత్తరం
చిత్రముత్తరమ్ । కేదారపోషణతాః కేఫటాఃకించలంవయః ॥ ౧౪౫

తం పాంథముద్దిశ్య తస్మింగమే సాభిలాషాయాః కస్యాశ్చేదిదముత్తరం
హేపాంథ అసావమానే పరిదృశ్యమానః వేతసావంజుశకుంజఃయ త్ర
యస్మిన్ దేశే నర్తతేతత్రదేశే ఇయం పురొన్వర్తినీసరిల్ నదిసుత
రాసుఖేన తరితుంశక్యా. తందేశంగచ్ఛ. జనసమృద్ధిరహితే ఏతన్ని
కుంజే ఆవయోర్యథేచ్ఛంహారో భవిభృతిత తస్మాత్కూటమితి స్వాకూ
తగర్భముత్తరం తస్మృష్టయాతయా తస్య దత్తమితి భవతి గూఢోత్త
రం ॥ ౧౪౫ ॥ — అథ చిత్రోత్తరం ॥ తద్వివేచనమ్ ॥ ప్రశ్నాభిన్నో
త్తరముత్తరాంతరాభిన్నోత్తరంచేత్. ఉభయమప్యేకాధేనలక్షయతి
॥ ప్రశ్నోత్తరేతి ॥ ప్రశ్నోత్తరాంతరాభిన్నం-ప్రశ్నాభిన్నముత్త
రాంతరాభిన్నంచ యదుత్తరం తచ్చిత్రోత్తరమిత్యర్థః. కేనచిత్కించ
ద్విషయకప్రశ్నేకృతేనత్యన్యేన చతురజనేన తత్ప్రశ్నవాక్యమేవో
త్తరత్వేన దత్తంచేత్ప్రశ్నాభిన్నోత్తరమిత్యర్థః. కేనచిదర్థద్వయవి
షయకప్రశ్నేకృతేనతి తస్మాత్తరద్వయేవాచ్యేన్యేన నిపుణజనేనపి
మేవోత్తరముత్తరాంతరాభిన్నత్వేన దత్తంచేత్ప్రశ్నద్వయస్యాప్యేక
మేవసమర్థకముత్తరందత్తం యది తదుత్తరాంతరాభిన్నోత్తరమిత్యు
చ్యత ఇత్యర్థః. ఉభయమపి క్రమేణైకాధేనోదాహరతి ॥ కదారేతి ॥
దారపోషణతాః-భార్యాపాషణానక్తాః, కేవాస్యః ఉత్తరేతు కే దా
రపాషణత ఇత్యఖండమేవ పదమ్. కేనారాణాం-ప్రీత్యర్థశ్చ
దకత్తేత్రాణాం, పాషణేనర్థనే, యేరతాః-ఆసక్తాః, కృషిజీవనాభ్య
ర్థః. తపన దారపాషణతాభ్యుత్తరవాక్యాభావః. కృషితోనాస్తిదు
ర్భిక్షమితిన్యాయేన తేషామేవ కుటుంబరక్షణకైరిత్యర్థః. అన్త్రకే
దారపాషణతాఇతి ప్రశ్నస్యైవోత్తరత్వాప్రశ్నాభిన్నోత్తరనామ
కు చిత్రోత్తరం. ద్వితీయముదాహరతి ॥ కేఫటాఇతి ॥ ఖే-౫౫నె,

సవ్యాఖ్యానే - చంద్రాలోకే - సూక్ష్మలజ్జా-రః || ౫౪ || ౨౧

— || సూక్ష్మంపశయాభిజ్ఞైతరసాకూతచేష్టితం | మయి పశ్యతి సా

అటస్తి-సంచరంతితి ఖేటా గగనసంచారిణః కేవాభవేయుః. తథాచ
లం చంచలః స్థిరమిత్యర్థః. కేవాభవేదితి ప్రశ్నద్వయం తస్యభేద
నోత్తరస్వయే దాశస్యేష్యస్తరాంతరమనుక్త్వా చాతుర్థ్యే తదభిన్న
మేకమేవోత్తరం పాహోతి చతురః పయఇతి. ఇయం విభక్తిశ్లేషేణ
ప్రశ్నద్వయస్యాప్యూత్తరమ్. తత్ర ప్రథమం బహువచనమికారా
స్తం ద మయితి త్యైతత్ప్రదం కే ఖేటాభిజ్ఞస్యాత్తరం గగనసంచారిణః కే
వాభవేయురితి ప్రశ్నేకృతేనతి మయః పక్షిణవితాదృశఇతి తదర్థః.
కించలమిత్యస్యతు సకారాంతం ప్రథమైకవచనాంతంచ. నయఇతిప
దముత్తరం అస్థిరం కిం భవేదితి ప్రశ్నే మయోబాల్యాదికమేవ తాదృ
శమితి తదర్థః. అత్ర పయఇత్యేకమేవ పదం కే ఖేటాః కించలమితి
ప్రశ్నద్వయస్యాత్తరమభూదితదముత్తరాంతరాభిన్నోత్తరనామకం చ
తోత్తరం ఏతమదాహరణాంతరాణి విదగ్ధముఖమండనే ద్రష్టవ్యాని ||

— || సూక్ష్మంలక్షయతి || సూక్ష్మమితి || పరాశయాభిజ్ఞః అన్యాభిప్రా
యవేది ఇతరోయస్తస్యసాకూతచేష్టితం సాభిప్రాయచేష్టావిశేషస్సూ
క్ష్మమిత్యవ్యతే. కేనచిచ్ఛతురజనేన లోచనాదిచేష్టయేవ స్వాభిప్రేప్రా
ధితేనతి తదభిప్రాయవేదినః కిన్యచిజ్ఞనస్య తదుచితస్వాభిప్రాయ
సూచకచేష్టావిశేషస్సూక్ష్మభ్యోలంకారఇతిస్మ-పః || ఉదాహరతి ||
మయీతి || సంకేతకాలజ్ఞానేచ్ఛయా త్వయిగతేనతి తయా నాయిక
యా కిమాచరితమితి కయాచిన్యఖ్యా పృష్టస్య కస్యచిదేవం పవనం. మ
యి పశ్యతి సాభిప్రాయం విలాకయతిసతి సా నాయికాసీమంతమణిం
స్వీయకేశబద్ధఘోషణరత్నం కేతేరావృణోదాచ్ఛాదితవతీ ఆవయో
స్స-కేశకాలః కథిత్యాశయేన తత్పరిజ్ఞానార్థం మయి సాకూతం పశ్య
తిసతి సానుదాశయంజ్ఞాత్వా సూర్యాస్తమయానంతరమంధకారోద
యేనతి ఆవయోస్సూకేతకాలఇత్యభిప్రాయసూచకం స్వకీయకేతైస్సీ

౧౨ చంద్రాలోక- పిహితం || ౮౫ || వ్యాజోక్తిః || ౮౬ ||

కైశ్రే స్వీయంతమణిమాన్యతోత్ || ౮౫ || — || పిహితం పరవృత్తా
స్తజ్జాతుస్సామాతచెష్టితం । ప్రియేగృహం తే పాతః కాంతాతల్పవక
ల్పయత్ || ౮౫౦ || వ్యాజోక్తిగన్యహేతూక్త్యా య కారన్య గోప
నమ్ । సఖపశ్యగృహం గామప గాగే రస్త్రిధూసగా || ౮౫౧ || — ||

మంతమణితరోధానరూపం చెష్టాపిశేషం కృతవత్తిత్యర్థః । ఆత్ర నాయ
కాభిప్రాయం జానన్త్యా నాయకాయాస్సామాతం కైశ్రేర్జ్ఞానవరణం
కృతమితి భవతి సూక్ష్మం || ౮౫౦ || — || పిహితం లక్షయతి || పిహిత
మితి || పరవృత్తాంతజ్ఞాతుః-పరకీయవృత్తాంతజ్ఞాన్య సామాతచెష్టితం
సాభిప్రాయచేష్టావిశేషః పిహితమిత్యవ్యతే. పరవృత్తాంతం తదీయ
లక్షణైః జ్ఞాత్వా కంతతో నుష్టాప్యైవ స్వస్య తదభిజ్ఞతా స్తీత్యభిప్రాయ
గర్భః ఇతరజనచెష్టావిశేషః పిహితమిత్యవ్యతే || ఉదాహరణి ||
ప్రియఇతి || ప్రియే-కాంతే, పాతః-పాతగళికాలే, గృహం తే-స్వగృ
హం ప్రత్యాగతేనతి కాంతా తత్ప్రియాతల్పం శయ్యాం అకిల్పయత్.
ఆస్తరణాదినా సజ్జీకృతవత్తిత్యర్థః । రాత్రౌ సపక్షిపహేయభేష్టగృహ
రేణ జాగరణంకృత్వా పాతగళికాలే ప్రియే నాచరాధిప స్వకీయగృ
హం ప్రత్యాగతేనతి తగ్గతకుంకుమాదిచిహ్నే ప్రదీయవృత్తాంతం జ్ఞా
త్వా గామ్భిర్యాత్కంతతస్తమనుష్టాప్యైవ రాత్రౌ మత్సవత్తిగృహే
జాగరణాచ్చాంతాసి. అతోస్యాం శయ్యాయాం సుఖం శేషేత్యభి
ప్రాయణేయం తల్పకల్పనచేష్టేతి భవతిపిహితం || ౮౫౦ || — || వ్యా
జోక్తిం లక్షయతి || వ్యాజోక్తిరితి || అన్యహేతూక్త్యా హేత్వంతరక
థనేన ఆకారగోపనం స్వీయచిలక్షణాకారనిగూహనమితి యస్య వ్యా
జోక్తిః యత్ర కేనచిన్నపుణేన గోప్యహేతుకృతమాకారవైలక్షణ్యం
హేత్వంతరకల్పనేన నిగూహ్యతే. తత్ర వ్యాజోక్తిరితి నిష్కర్షణః.
ఉదాహరణి || సఖితి || చార్యకృతరతికాలే భూతలబుధనేన లగ్న
ధూర్ధిధూనరితస్వాంగవికారః సఖ్యామాపజ్ఞేయఇతి హేత్వంతరకథనేన

గూఢోక్తిరన్యోద్దేశ్యాగీర్యదన్యంప్రతికథ్యతే । వృషాపేహిపరక్షేత్రా
దాయాతిత్రేత్రపాలకః ॥ ౧౫౩ ॥ — వివృతోక్తిశ్చైవైవమన్యోద్దేశ్యాగీర్యదన్యంప్రతికథ్యతే । వృషాపేహిపరక్షేత్రాదాయాతిత్రేత్రపాలకః ॥ ౧౫౪ ॥

తద్దోషం కుర్వత్యాః కస్యాశ్చిదిదంవచనం హేసఖ అహం గృహం
రావపరాగ్నేః గృహపాపవపుష్పరేణుభిః ధూసరాధూసరవణాన్
కృతాన్తి మాంపశ్య. అత్ర చార్యకృతసురితహేతుకం స్వాంగవైవ
ర్ణ్యమారామవిహారకాలీనపుష్పపరాగరూపహేత్వంతరకల్పసేనాచ్ఛా
దితమితిభవతి వ్యాజోక్తిః ॥ ౧౫౨ ॥ గూఢోక్తిం లక్షయతి ॥ గూఢో
క్తిరితి ॥ అన్యః ఉద్దేశ్యోన్యస్యాస్మా అన్యంప్రతి వక్తవ్యేత్యర్థః । గీ
ర్వాక్యంఅన్యముద్దేశ్యంకంచదప్రకృతం ప్రతికథ్యతఇతియత్ సాగూ
ఢోక్తిః యముద్దేశ్య కించిద్వక్తుమర్హం తద్దోష్యం పరేగ్వాన్యజ్ఞాయాతిత
దేవ వాక్యం తదన్యమప్రకృతముద్దేశ్యజ్ఞేషభంగాకథ్యతేచ తస్మాగూఢో
క్తిరినిషగ్రవణః ॥ఉదాహరతి॥ వృషేతి ॥ కన్తింశ్చిత్కామకేపరకళ
త్రమపభుంజానసతి తత్పత్యుగ్రాగమనం దూరతోద్భవ్వాహ. హేప
ల త్వం పరకళత్రమస్మిన్మోగచ్ఛ. తత్పతిరయమాయాతీతి సాతూ
దుక్త్యా తటస్థానాం ప్రకాశస్వాదితి మనసి కృత్వా తదన్యం పరక్షే
త్రస్య భక్షకం సమీపస్థం కంచిద్భవభముద్దేశ్యతద్రహస్యస్థలసమీపస్థా
యా చూత్వా ఇయముక్తిః. హేవృష బలీవర్దపరక్షేత్రాత్పరకీయసన్య
భూమేః పరకళత్రాద్భ త్వమపేహ్యవసర. కుతః క్షేత్రపాలకః సన్య
భూమీశ్వరః కళత్రస్వామీవ ఆయాత్యాగచ్ఛతి అత్ర జ్ఞేషభంగాగూ
ఢమిమమర్థం 'కామకోజానీయాన్నాన్యత్యాగయేన తంప్రతి సా
తూదనుక్త్వా తదుద్దేశ్యకమేవ వాక్యమిదం తటస్థవంశనాథవన్యంప్రతి
కథితమితిభవతి గూఢోక్తిః ॥ ౧౫౩ ॥ — వివృతోక్తిం లక్షయతి ॥
వివృతోక్తిరితి ॥ శ్చైవైవమన్యోద్దేశ్యాగీర్యదన్యంప్రతికథ్యతే కవివా వి
ష్కృతం స్పష్టికృతంయది తదా వివృతోక్తిః ॥ఉదాహరతి॥ వృషేతి॥

— || యక్షిః పరాతిసంధానంక్రియయా మర్తగుప్తయే । త్వామాలి
ఖంతీదృష్ట్యాన్యాంధనుఃపాష్పంకరైః లిఖత్ || ౧౫౫ || — లోకప్రవాదా
నుకృతిలోకోక్తిరితికథ్యతే । సహస్వకతిచింతాసాస్తీలయిశ్వా విజ్ఞా
హేవృష శ్వం పరశ్చేత్రాదపేహి అపసరఇతిససూచనంకామికస్యప్ర
కాశనం యథాస్యాత్ తథావక్తి వదతి, శద్భర్తాగ్రహనాత్పాగ్రహత్వ
మపసరైః తస్మాదపరః కల్పితముద్దిశ్యహితముపదిశతీత్యర్థః. అత్ర
శ్లేషసప్తార్థస్య కవినైః నూచనమితి సృష్టికృతశ్వాద్భుతమితి వివృతా
క్షిః || ౧౫౪ || — || యక్షిం లక్షయతి || యక్షిరితి || మర్తగుప్తయేస్వర
హస్యగోపనాయ క్రియయా స్వమర్తచ్ఛాదకభ్రమపమృదకక్రియా
వ్యాజేన పరాతిసంధానమనాప్తపురుషవంచనం యక్షిరిత్యుచ్యతే. వ్య
భీకమతిసంధానమిత్యమరః. అతిరహస్యకర్తణి సప్తత్రైస కేనచి
త్స్వరహస్యప్రకాశభీరుణామధ్యే కస్మిన్నప్యనాప్తే సహాగతే స్వమ
ర్తప్రకాశోమాభూతి కయాచిత్క్రియయా తస్యభ్రాంతిం సమృద్ధ
యత్రవంచనంక్రియతే తత్ర యక్షిరితి నిష్కర్షణః || ఉదాహరతి ||
త్వామితి || విరహోతురాం - నాయకామపేక్షమాణం, నాయకముద్దిశ్య
సఖినచనమిదం. హేనాయక త్వత్ప్రియా త్వామాలిఖంతీ వినోదా
గ్రహం త్వస్మృతినిధిం పటాదౌ లిఖంతీసతీ, అన్యానునాప్తాం కాంచిద్దృ
ష్టా కరైః పాష్పంధనుః మన్తధర్మాపమలిఖదిత్యనేన లెఖనేనపేక్షునా
ఇయం మన్తధం లిఖతీతి తస్యభ్రాంతం నిష్పాద్య స్వకీయప్రియవిషయా
తికామనామాచ్ఛాదితవతీత్యర్థః. అత్ర రహస్య నిగూహనాయపా
ష్పధనుర్నిర్మాణక్రియయా తటస్థాయాః వంచనం కృతమితి భవతి య
క్షిః || ౧౫౫ || — || లోకోక్తిం లక్షయతి || లోకేతి || లోకప్రవా
దస్య లోకీకసంధాషణస్యానుకృతిరస్తుకరణం తదనుకరణాలాపఇతియా
వత్. సా లోకోక్తిరితి కథ్యతఇత్యర్థః || ఉదాహరతి || సహస్వేతి ||
సుమారనర్తి భర్తృకాం తద్దర్శనోన్ముకాం నాయకాముద్దిశ్యకస్యా

చ నే || ౧౫౬ || — || ఛేకోక్తిర్యత్రలోకోక్తిస్సాన్యధాంతరగర్భితా
భుజంగవనజానీతే భుజంగచరణంనఖే || ౧౫౭ || — || వక్రోక్తిశ్చేష్టే
ష కాకుభ్యానుపరాధః ప్రకల్పనమ్ । ముంచమానందినంప్రాప్తం సేహ
శ్చిత్తబ్యా ఇయయిక్తిః । హేసఖ విలోచనే-నైత్రే, మీలయిత్వా నిమీ
ల్య, కతిదిత్త్రిదతురాన్యాసాన్ సహస్వ తతస్త్వస్త్రియః క్షేపేణా
గమిష్యతీతిభావః । ఆత్మీ మీలయిత్వా విలోచనైశ్చ లోకజనసంభాష
ణానుకరణాల్లోకోక్తిః || ౧౫౮ || — || అథ ఛేకోక్తింబక్షయతి || ఛే
కోక్తిరిత || యత్ర లోకోక్తిరథాంతరగర్భితాన్యాస్తత్ర ఛేకోక్తిః
యత్ర లోకవాదానుకారివాక్యమేవ అథాంతరగర్భితాకారేణ ప్ర
యిజ్యతే । తత్ర ఛేకోక్తిరితినిష్కషణః || ఉదాహరణ || భుజంగవవె
త || కేనచిత్కస్యచిద్వృత్తాంతే పృష్టేనతి స్వయమజానన్నివ స్వస
మీపవర్తినం కలచిన్మూలశ్చ అయమేవ తద్వృత్తాంతం జానాతీతి య
స్సోపహసంబ్రూతే । తస్యోక్తిరియం హేసఖే భుజంగవివ-పర్వపవ,
భుజంగచరణం-సర్పపాదం, జానాన-నకోప్యన్యస్తత్రేవదంబైతి । ఆ
తాయమేవ ధనాజ్ఞానాదా తత్ప్రహచారిత్వాత్తద్వృత్తాంతమపి జానా
తీతి లోకప్రవాదాభిప్రాయేనత భుజంగశబ్దస్య పటవాచితత్వత్వచా
యం ద్వాపసి విభావతస్తదీయవ్యభిచా గాదిరహస్యం సగ్రహపృథుమే
వ వెత్తీశ్యథాంతరగర్భితేయం లోకోక్తిగర్భవతి || ౧౫౯ || — || వ
కోక్తింబక్షయతి || వక్రోక్తిరితి || క్షేపేణాకాన్వావాఅపరాధః ప్రక
ల్పనం వక్రభిప్రేతాదన్యథేనాక్యతాత్పర్యకల్పనం వక్రోక్తిః । కే
నచిద్భజుశ్చేర్ధైరవవాక్యే సయైకైసతి కోపాదివశాదన్యేన తద్వదన
సాన్యధాంతరం కల్పయిత్వా యత్ర వక్రభావణం క్రియతే తత్ర వక్రో
క్తిరిత నిష్కషణః । ఉద్యాముదాహరణ || ముంచేతి । అన్యసంగాది
కృతకోపసశేన సురతసుఖపగాఙ్ఘ్రీణం కాంచినామయికాముద్దిశ్య కష్టి
న్నాయకః ప్రాహ || ముంచేతి || హేపీయే దినమహః ప్రాప్తంప్ర

౭౬ చంద్రాలోక- స్వభావోక్తిః॥౯౩॥విభావోక్తిః॥౯౪॥

నందీహరాన్తికే ॥ ౧౫౮ ॥ — ॥ స్వభావోక్తిస్వభావస్య జాత్యా
దిస్థస్థపరణానమ్ । కురుంగైరుత్తరంగాత్తేః స్తబ్ధకణైరరుదీక్షితమ్ ॥

— ॥ భావికంభూతభావ్యథాసాత్మాతాగ్రస్థపరణానమ్ । అహం వి
భాతినమయః పాప్రతిత్వభావః. అతోమానం-కొపం, ముంచ-త్యజే
త్యేవమృజుమతినా నాయకేన వాక్యే ప్రయత్నసతి కోపనకాన్నా
యికాస్య వాక్యస్యాన్యాథా ప్రకల్ప్య వక్త్రోక్తిరమాహ ॥ నె
తి ॥ హేళత ఇహ-మన్నికటే, నందీ-నందికేశ్వరః, నవిద్యతే. కింతు
హరాన్తిక-శివసన్నిధౌ, వతః తే. అతః ప్రాప్తం నందినం మాముం
చేత్యేవం కథం కథ్యశ్చిత్త్యభావః. తథాచాస్య సంగవరవ శేన స్వయో
న్యత్రైవనైవం ప్రలపితస్థమితిభావః. అత్ర కాలవిలక్ష్పహేతుం మా
నం విన్వేష్యత్యథావరస్య వాయకవాక్యస్య శబ్దశ్లేషేణ ప్రాప్తం నంది
నా నత్యజేత్వద్ధాతరకల్పనాద్భవశ్చాద్యావక్త్రోక్తిః ఏవం ద్విలింగా
పూర్వో ॥ ౧౫౮ ॥ — ॥ స్వభావోక్తింలక్షయతి ॥ స్వభావోక్తిరి
తి ॥ జాత్యాదిస్థస్థ కురుంగశ్వాది జాతౌ వతఃమానస్య అత్రాదిశబ్ద
న క్రియాదః సృజ్యతే. స్వభావస్య పరణానం యది తదా స్వభావోక్తి
గిత్వ్యవ్యతే. యత్ర యథార్థానిస్తువిణానం చారుయథాతథా క్రి
యతే. తత్ర స్వభావోక్తిగ్నామాలంకారిణినిష్కరణః ॥ ఉదాహ
రతి ॥ కురుంగైరితి ॥ ఉత్తరుంగాత్తేః ఉద్గతతరంగాలోచనేరతిచంచల
లోచనైరిత్యభావః. స్తబ్ధకణైరచాంచల్యంయథాతథోధ్వప్రసారి
తకణైరిత్యభావః. కురుంగైరుదీక్షితం దృష్టం వ్యాధాదికా ఏవం ద
దృశురిత్యభావః. అత్ర వ్యాధాదిదశానకాలే చారుయథాతథా కు
రుంగత్వజాతిస్వభావో వణితశ్చితి భవతి స్వభావోక్తిః ॥ ౧౫౯ ॥ — ॥
అథ భావికంలక్షయతి ॥ భావికమితి ॥ భూతభావ్యథాసాత్మాతాగ్ర
స్థ గతార్థస్య భవిష్యదర్థాస్యచ యస్మాత్తాత్మగ్రస్థస్థ ఏర్థనం
యత్తద్భావికమిత్వవ్యతే. యత్రాభితానాగతే ప్రత్యక్షత్వేన సహ

లోకయెద్వాపి యుద్ధం తేత్ర సుగామగాః || ౮౬ || — || ఉదాత్త
 మృద్ధిశ్చరితం స్థాన్యం వాన్యోపలక్షణమ్ | సానాయత్రాభవద్యుద్ధం
 తద్ధాజః టికిరీటినోః || ౮౬౦ || — || అత్యుక్తిరదృశ్యతాతద్య శౌ
 ర్యోదార్యాదివర్ణనమ్ | త్వయిదాశరిరాజేంద్ర యాచకాః కల్పశా
 శ్చర్మక గార్ధాణణానాల్లక్ష్మ్యతే. తత్ర ద్వివిధో భావికాలంకారఇతి
 నీపకావః. తత్రాద్యముదాహరణి || అహమితి || సురాసురాః-దేవ
 దానవాః, అత్ర ప్రదేశే యుద్ధంతే-యుద్ధం కుర్వన్తి. అహద్యాపి
 విలాకయే. అత్ర కస్యాపి కతుః మశక్యతేన మహాశ్చక్రరచనదా
 నవయుద్ధరూపాథోక్త్యాభావికానాం హృది భావనమిత్యాశయేన త
 త్ర త్ర్యక్షత్వేన వణితత్వాద్భావికాలంకారో భవత్వేన. ఏవం ద్వితి
 యనుష్యాన్యమ్ || ౮౬౦ || — || .....

అథోదాత్తం లక్షయతి || ఉదాత్తమితి || స్థాన్యం స్థానూర్హంబుద్ధిస్సృద్ధి
 మదృశితం వా కాకవద్దేవదత్తగృహమిత్యాదివద్యాన్యోపలక్షణం సద్వ
 ర్ణ్యతే యది తదుదాత్తమిత్యుచ్యతే || ఉదాహరణి || సానావితి || ధూ
 జః టికిరీటినోశ్శివాజునయోః యత్ర సానా యుద్ధమభవత్ తతస్స
 సుమయా దృష్టమితి కస్య చిదిదంపదనం అత్ర శౌర్యాదిసమృద్ధి మచ్చి
 వాజున యుద్ధరూపవరితం సానురూప వాచ్యాథాన్య ఉపలక్షణం
 నోస్వణితమితి భవశ్శృదాత్తాలంకారః || ౮౬౦ || — || అత్యుక్తిం
 లక్షయతి || అత్యుక్తిరితి | అదృశ్యతాతద్యశౌర్యోదార్యాదివర్ణన మూ
 శ్చర్మకరమిథ్యాభూతశౌర్యోదార్యాది గుణవర్ణనం యదితదాత్యుక్తి
 రిశ్యుచ్యతే || ఉదాహరణి || స్వియీతి || హేరాజేంద్ర త్వయిదాతరీసుక
 లాభీష్టప్రదేసతి యాచకాః ఆధిపతీః కల్పశాఖన స్సరతంవోఽభవన్
 త్వద్దత్తాపరిమితభరాది పరిపూర్ణాన్సంతః యాచకా అపి సాన్వధిభ్యో
 భీష్టానిదమరిశ్యథః అత్ర రాజదానస్య యాచకాః కల్పశాఖన ఇ
 త్యుక్త్యాఽపరిమితత్వం వ్రీతి పాచితమతాదృశ్యతత్వం మిథ్యాభూతత్వం

౧౮ చంద్రాణామే - నిరుక్తిః ౧౭॥ ప్రతిపేదః ౧౮॥

భనః ౧౭౨॥ —॥ నిరుక్తిర్యోగతో నామ్నా మన్యాథకత్వప్రకల్పనమ్ ।

శుద్ధశైశ్వరితైజానే సత్యందోషాకరోభవా ॥ ౧౭౩ ॥ — ॥

ప్రతిపేదః ప్రసిద్ధస్య నిపేదస్యానువచనమ్ । నన్యూతమేతత్కృతవ
క్రీడనం నిశితైశ్వరైః ॥ ౧౭౪ ॥ — ॥ సిద్ధస్యైవవిధానయితామా

తథాచామ్యతమిధ్యాగూఢాదాన గుణోపనిత ఇతి భవత్ప్రతిష్ఠాత్వం
జ్ఞాపకః ౧౭౫॥ నిరుక్తిం లక్షయతి ॥ నిరుక్తిరితి ॥ యోగతః అవయవశక్తిసశా

తో నామ్నాందోషాకరాది నామభేదానాం అన్యాథకత్వ ప్రకల్పనం
యది భదానిరుక్తిర్యుక్తతే ॥ ఉదాహరణి ॥ శుద్ధశైశ్వరి ॥ చంద్రో

పాలంభన పరం పరహిణ్యా వచనమిదం హే చంద్రశుద్ధతే రీద్యు
జ్ఞైశ్వరితై ర్నిజామిత్తవిరహణీపీడనాదిమశ్చరితై హేతుభిః భవా

సత్యం యథాథకం దోషాకరః దోషాణామకరణితి యథాథక నామ
కర్తవ్యహం జానెనిశ్చినోమి అత్రవోహం రాత్రం కిరీతితి పృథ్విత్వా

నిశాకరాథకస్య దోషాకరశబ్దస్య దోషాణామకరణితి పృథ్విత్వైవ
నాన్యాథకత్వ నాన్నిరుక్తిః ॥ ౧౭౬ ॥ — ॥ ప్రతిపేదం లక్షయతి ॥

ప్రతిపేదానితి ॥ ప్రసిద్ధస్య పిజ్ఞాతస్య నిపేదస్య అనువచనము భా
ష్య ॥ ప్రతిపేదః యత్ర కథ్యమానో నిపేదః నిజ్ఞాతత్వేన స్వతోమ

వయోగాదథాకంతర గభాతయా చమతాగ్రకారీ భవతతత్ర నిపే
ధాలజ్ఞాన ఇతి నిష్కషణః ॥ ఉదాహరణి ॥ నేతి ॥ యుద్ధరంగే స

న్నద్ధం శక్తినిముద్దిశ్య సావహం వచనమిదం హే కితవధూతాశకునే ప
తస్పిరన్యశ్యమానం యుద్ధకర్త మ్యాతసుతు దేవనం సభవతి కింతుని

శితై స్త్రీస్త్రైః శతైః క్రీడనం విహారః అత్ర యుద్ధస్య మ్యాతత్వ నిపేదోజ్ఞా
తమివ తథాపి నిజ్ఞాత ఇతి నిపేదః పునః కీర్త్యమానస్య తవద్యాత

కర్తవ్యేవ ప్రాగల్భ్యం నతు యుద్ధరంగ ఇతి పరిహాసగర్భ తేన చాగు
తా హేతుభావంతి భవత ప్రతిపేధాలజ్ఞానః పతచ్ఛక్తివచన స్వ

ప్రీ కృతమ్ ॥ ౧౭౭ ॥ విధిం లక్షయతి ॥ సిద్ధస్యైతి ॥ సిద్ధస్యైవజ్ఞాత

చంద్రాలోకే - విద్యలంకారః॥౯౯॥ హేత్వలంకారః॥౧౦౦॥ ౭౯

సూర్విద్యలంకృతిమ్ । పంచమోదంచనేకాలే కోకిలఃకోకిలోభవేత్ ॥

—॥ హేతోహేతుమతాసాధానం వణానం హేతుగుచ్ఛతే । అసా
వు దెతిశీతాంశు ర్దానభేదాయసుభ్రవామ్ ॥ ౧౦౦ ॥ హేతుహేతుమ
తారేక్యం హేతుంకేచిన్నీచతుతే । లక్ష్మీవిలాసావిమమం కటాక్షా

న్యైవ విధానమితి యత్తాం విద్యలంకృతిమాహుః కథయంతయత్రవి
జ్ఞాతస్యైవవస్తునోవిధిరనుపయోక్తస్సన్నధాంతర గభాత్వైవ చమ
తాగ్రహేతుర్భవతి తస్య విద్యలంకృతిరితినివర్షణః ॥ ఉదాహరతి

పంచమేతి - పంచమోదంచ నెపంచ మన్వరొత్పదకే కాలెవసంతే
కోకిలఃపిక్కఃకోకిలాభవేత్ । తదానీ మేవకోకిల ఇతి వ్యవదేశాహాణ
భవేత్ నత్పితరకాలే తదా పంచమన్వరొత్పత్త్య భావాదితిభావః ఆ

త్రీ కోకిలత్వే సిద్ధతస్యైవ వునఃకోకిలేవిధానం నిరర్థకం సద్వసంత
సమయే పంచమన్వరకాలితయా సర్వజన హృద్యౌభవతీత్యర్థాంతరం
గర్భీకరోతీతి భవణివిధిః ॥ ౧౦౧ ॥ — ॥ హేతుంలక్షయతి ॥ హే

తోరితి ॥ హేతోఃకారణస్య హేతుమతాకార్యేణ వణానం సంబంధ
వణానం యది తదాహేత్వలంకృతిరిత్యుచ్యతే ॥ ఉదాహరతి ॥ అసా
వితి ॥ అసౌ శీతాంశుస్పంద్రఃసుభ్రవాంస్త్రీణాం మానభేదాయ కొప

శమనాయ ఉదేతి అత్రవిధూదయరూపహేతో ర్దానభేదనరూపకార్య
స్యచ సంబంధ వణానాద్భవతి హేతుః ॥ ౧౦౨ ॥ అన్యైవలక్షణం
తరమాహ ॥ హేత్వీతి ॥ హేతుహేతుమతోకారణకార్యయోరేక్య

మభేదం కేచిత్కవయః హేతుం ప్రవతుతే కథయంతి యత్రకార్యా
వశ్యం భావతత్యైస్సూక్తినిసూచనాయహేతుకార్యయో రభదోవర్ణ్య
తే సాపి హేత్వలంకృతిరితి కేచిదాహురిత్యర్థః ॥ ఉదాహరతి ॥ ల

క్ష్మీశి ॥ హేవేజ్జటప్రభో వెజ్జటాచలస్వామి తవకటాక్షాః విమ
మం పండితానాం సదాత్వత్పదకమలధ్యానవతామిత్యర్థః లక్ష్మీశి
లాసాస్సంపత్సమృద్ధయోభవంతీత్యర్థః అత్రీ భవత్కటాక్షమాత్రే

౧౦ సవ్యాఖ్యాన- చంద్రాలోకే - హేత్వలఙ్కారః॥౧౦:॥

వేఙ్కుటప్రభో ॥౧౬౭॥ ఇత్థం శతమలంకారాలక్షయిత్వా నిదశేతాః
ప్రాచామాధునికానాంచ మతాన్యాలోచ్య సర్వశః ॥ ౧౬౮ ॥***

జైవజ్ఞానినాం సమృద్ధయోభవతీతిపక్తవ్యేకార్యశైఖ్యైదిసూచనా
యకటాక్షాపవలక్ష్మీపలాసా ఇత్థభేదవణనాద్యవత హేత్వలం
కారః ॥ ౧౬౯ ॥ ఉక్తానలఙ్కారా సంకలయ్య సగమయత ॥ ఇత్థ
మితి ॥ స్పష్టమ్ ॥ ౧౭౦ ॥ ***

ఇతి త్రిబుధరంజవ్యాఖ్యవ్యాఖ్యానసహిత

—త్రిచంద్రాలోకస్సమాప్తః—

